

**T.C.
HALIÇ ÜNİVERSİTESİ
FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
İÇ MİMARLIK ANABİLİM DALI
İÇ MİMARLIK PROGRAMI**

**TOPKAPI SARAYI İNCELEMESİ VE HAREM DAİRESİ İÇ MEKÂN
ORGANİZASYONU**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**Hazırlayan
Eyyüp Soner TAKIL**

**Danışman
Dr. Öğr. Üy. Bilge YARAREL**

İstanbul – 2018

**T.C.
HALIÇ ÜNİVERSİTESİ
FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
İÇ MİMARLIK ANABİLİM DALI
İÇ MİMARLIK PROGRAMI**

**TOPKAPI SARAYI İNCELEMESİ VE HAREM DAİRESİ İÇ MEKÂN
ORGANİZASYONU**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**Hazırlayan
Eyyüp Soner TAKIL**

**Danışman ve Tez Jürisi
Dr. Öğr. Üy. Bilge YARAREL (Danışman)
Doç. Dr. Füsun SEÇER KARİPTAŞ (Üye)
Dr. Öğr. Üy. Salih SALBACAK (Üye)**

İstanbul – 2018

FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

İç Mimarlık Anabilim Dalı Yüksek Lisans Programı Öğrencisi Eyyüp Soner TAKIL tarafından hazırlanan **Topkapı Sarayı İncelemesi ve Harem Dairesi İç Mekân Organizasyonu** adlı tez çalışma jürimizce Yüksek Lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

Tez Savunma Tarihi: 25.09.2018

Jüri Üyesinin Unvanı, Adı, Soyadı ve Kurumu

İmzası

Jüri Üyesi : Dr. Öğr. Üy. Bilge YARAREL
: Danışman, Haliç Üniv.

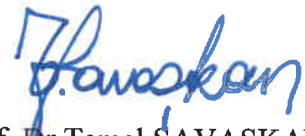
Jüri Üyesi : Doç. Dr. Füsun SEÇER KARIPTAŞ
: Asıl Üye, Haliç Üniv.

Jüri Üyesi : Dr. Öğr. Üy. Salih SALBACAK
: Asıl Üye, FSM. Üniv.

Bu tez Enstitü Yönetim Kurulu tarafından belirlenen jüri üyeleri tarafından uygun görülmüş ve Enstitü Yönetim Kurulunun kararıyla kabul edilmiştir.

Prof. Dr. Temel SAVAŞKAN
Fen Bilimleri Enstitüsü
Vekil Müdür

- Kelime Sayısı: kelimeler
- Yüzdellik: %

veya [İptal](#)

- [preferences](#)

[Doküman Görüntüleyici](#)

Turnitin *Orijinallik Raporu*

- İşleme konu: 23-May-2018 12:10 +03
- NUMARA: 967569587
- Kelime Sayısı: 14446
- Gönderildi: 1

YL TEZİ *Eyyüp Soner Takil tarafından*

Benzerlik Endeksi

%26

Kaynağa göre Benzerlik

Internet Sources:

%25

Yayımlar:

%2

Öğrenci Ödevleri:

%3

[alıntıları çıkar bibliyografyayı çıkar küçük eşleşmeleri çıkar](#) [İndir yenile yazdır](#)

mod:

 10% match (02-Oca-2017 tarihli internet)

<http://erkmensenan.blogspot.com>

 8% match (16-Eki-2010 tarihli internet)

<http://www.trakya.web.tr>

 2% match (08-Tem-2015 tarihli internet)

<http://earsiv.arel.edu.tr:8080>

 1% match (20-Mar-2016 tarihli internet)

<http://www.edebiyatdergisi.hacettepe.edu.tr>

 <1% match (27-May-2016 tarihli internet)

ÖNSÖZ

Bu çalışma 2017 – 2018 yılları arasında T.C. Haliç Üniversitesi Mimarlık Fakültesi İç Mimarlık Bölümü'nün bilimsel araştırma ve uygulama çalışmalarına verdiği destek ile hazırlanmıştır.

Yüksek lisans eğitimim ve Tez çalışmamın tamamlanması süresince büyük bir gayret ve özveriyle çalışmamı takip eden, gösterdiği sabır ve hoşgörüsüyle bana destek olan hocam Sayın Dr. Öğr. Üy. Bilge YARAREL ve Doç. Dr. Füsun Seçer KARIPTAŞ'a, sonsuz teşekkürlerimi sunmayı bir borç bilirim.

Yüksek Lisans Eğitimim boyunca bana yardımcı olan sevgili arkadaşlarım ve son olarak sevgili aileme sonsuz teşekkür ederim.

İstanbul, 2018

Eyyüp Soner TAKIL

İÇİNDEKİLER

	Sayfa No.
ÖZET	IV
ABSTRACT	VI
ŞEKİL LİSTESİ	VII
AMAÇ	1
KAPSAM	1
YÖNTEM	2
1. GİRİŞ	3
2. TOPKAPI SARAYI	5
2.1. Topkapı Sarayı Oluşum Süreci.....	9
2.2. Topkapı Sarayı Dönemleri.....	20
2.2.1. Bizans Döneminde Saray.....	21
2.2.2. Osmanlı İmparatorluğu Döneminde Saray.....	26
2.3. Osmanlı Saray Mimarisini Şekillendiren Dönemler.....	37
2.4. Topkapı Sarayı Mimarisi Genel Özellikleri.....	39
3. TOPKAPI SARAYI HAREM DAİRESİ	44
3.1. Harem Kavramı.....	50
3.2. Harem Dairesi Bölümleri.....	54
3.2.1. Harem Dairesi Birinci Bölüm.....	56
3.2.2. Harem Dairesi İkinci Bölüm.....	62
3.2.3. Harem Dairesi Üçüncü Bölüm.....	66
4. HAREM DAİRESİ İÇ MEKÂN ORGANİZASYONU	69
4.1. Harem Dairesi Avluları.....	72
4.2. Harem Dairesi Islak Hacimleri.....	75
4.3. Harem Dairesi İç Mekânları.....	78
4.4. Havuz ve Bahçeler.....	81
5. SONUÇ	84
6. KAYNAKLAR	89
7. ÖZGEÇMİŞ	95

Adı ve Soyadı : Eyyüp Soner TAKIL
Anabilim Dalı : İç Mimarlık
Programı : İç Mimarlık
Tez Danışmanı : Dr. Öğr. Üy. Bilge YARAREL
Tez Türü ve Tarihi : Yüksek Lisans – Eylül 2018

ÖZET

TOPKAPI SARAYI İNCELEMESİ VE HAREM DAİRESİ İÇ MEKÂN ORGANİZASYONU

Türkiye’de, tarihin bıraktığı değerli yapılar bulunmaktadır. Bugün, çoğu müze olarak değerlendirilen bu yapılar, geçmişi bize aktaran önemli kaynaklardır. Örneğin; eski dönemlerde yaşamış olan insanların kimlikleri, yaşam biçimleri, alışkanlıkları ve kullandıkları teknoloji bu kaynaklardan yararlanılarak ortaya çıkarılabilmektedir. Tarihte İstanbul’un fethi; Osmanlı Devleti’nin imparatorluk olma özelliğine kavuşması, ticaret yollarının birer birer Türklerin eline geçmesi, Orta çağın bitip Yeniçağın başlaması gibi önemli sonuçlar doğurmuştur. Dünyanın en büyük imparatorluklarından olan Doğu Roma İmparatorluğu’nun tamamen yok olması sonrası Osmanlı İmparatorluğunun yükselme dönemine geçişini sağlayan bu önemli dönüm noktası, Karadeniz ile Egeyi birbirine bağlayan deniz yolu üzerinde kurulu olan İstanbul’a yerleşimi başlatmıştır. Bugün tarihi yarımada üzerinde ayakta olan Topkapı Sarayı, bir yönetim merkezi olarak Osmanlının yükseliş döneminin, Eski Saray’dan sonra inşa edilen ilk yapısıdır. Bu anlamda günümüze taşınmış en önemli birincil kaynaklardan biridir. Topkapı Sarayı mekânları; padişahın, valide sultanın, padişahla

ilişkili olan diğerkadınların, şehzade ve sultanların, ayrıca tüm bu kimselerin hizmetinde olan insanların, bağılı olduğu ve içinde yaşadığı bir kurumdur. Bu özelliğı sebebiyle saray mekânları, saraylarda yaşayışları bakımından her zaman merak konusu olan padişah ve ailesinin kendi yaşam alanlarını barındırması açısından inceleme konusu olarak tercih edilmiştir.

Bu çalışma, Osmanlının yükseliş dönemine rastlayan Topkapı Sarayı'nın, karma bir üslupta şekillenen mekânlarının, nasıl giydirildiğı ve iç mimarlık açısından ortaya çıkan sonuçlar hakkında fikir verecektir.

Anahtar Kelimeler: Topkapı Sarayı, Tarihi Mekân, Harem, Harem İç Mekanları

ABSTRACT

TOPKAPI PALACE INVESTIGATION AND IMMUNITY DEPARTMENT INTERIOR ORGANIZATION

Turkey also contain valuable structures left by history. Today, these structures, which are considered to be most museums, are important sources of history. For example; the identities, lifestyles, habits and technology of the people who lived in the old periods can be revealed by using these sources. Conquest of Istanbul in history; The fact that the Ottoman Empire had become an empire, and the ways of trade were handed down by the Turks, had important consequences such as the end of the Middle Ages and the beginning of the New Ages. This important turning point, which enabled the transition of the Ottoman Empire to the ascension period after the complete destruction of the Eastern Roman Empire, which is one of the largest empires of the world, has started its settlement in Istanbul, which is established on the sea route connecting the Black Sea and the Aegean. Today Topkapi Palace, which stands on the historical peninsula, is the first structure of the rise period of the Ottoman Empire as an administrative center after the Old Palace. In this sense, it is one of the most important primary sources that have been moved daily. Topkapi Palace venues; the sultan, the ruling sultan, the other women associated with the sultan, the prince and the sultans, as well as the people who are in the service of all these persons, are connected and live in. Because of this feature, palace places have been chosen as a subject of examination in terms of having the sultan and his family to have their own living spaces, which is always a matter of curiosity in terms of their living in the palaces. This study will give an idea about how the Topkapi Palace, which coincides with the ascension period of the Ottoman Empire, is dressed in a mixed styled space and the consequences of interior architecture.

Keywords: Topkapı Palace, Historical Venue, Harem, Harem Interiors

Bu belgenin Internet Adresi:<http://www.halic.edu.tr/docs/cdetiketi.html>

ŞEKİL LİSTESİ

- Şekil 1: Eldem, Akozan, Topkapı Sarayı Plan Çizimi
- Şekil 2: Eldem, Akozan, Adalet Kulesi Plan ve Ön görünüş Çizimi
- Şekil 3: Kanuni Sultan Süleymanın Savaşa Giderkenki Tasviri; Topkapı Sarayı, Matrakçı Nasuh Efendi Minyatürü
- Şekil 4: Topkapı Sarayı, Matrakçı Nasuh Efendi Minyatürü
- Şekil 5: Topkapı Sarayı Ağalar Camii
- Şekil 6: Topkapı Sarayı Ağalar Camii Planı
- Şekil 7: Topkapı Sarayı Has Oda
- Şekil 8: Dolmabahçe Sarayı
- Şekil 9: Deniz Tarafından Beylerbeyi Sarayı Görünümü
- Şekil 10: Çırağan Sarayı Deniz Cephesinden Görünüm
- Şekil 11: Yıldız Sarayı, 1922 Yılına Ait Fotoğraf
- Şekil 12: I. Konstantinus Dönemlerinde Büyük Saray Çizimi
- Şekil 13: Bizans Sarayın ve bölgenin varsayılan görünüşü
- Şekil 14: Hg. Georgios Kilisesi Bizans Akropölü Varsayılan Plan Görünüşü
- Şekil 15: Eski Saray Plan Görünüşü
- Şekil 16: Eski Saray Plan Görünüşü
- Şekil 17: Topkapı Sarayı'nın 15. yüzyıldaki ana yapısı (Eldem ve Akozan 1982).
- Şekil 18: Hünernâme'deki bir minyatürde divan avlusu
- Şekil 19: L'espinnasse'nin gravüründe Bab-ı Hümayûn üzerindeki köşk (D'ohhson'dan aktaran Akdeniz, 1995).).
- Şekil 20: Sarayın orta kapısı Bâb-üs Selâm Şekil 21: Topkapı Sarayı genel görünüş
- Şekil 22: Topkapı Sarayı Avlusu Çinili Köşk
- Şekil 23: Sepetçiler Kasrı Gravürü
- Şekil 24: Hırka-i Saadet Dairesi
- Şekil 25: Cümle Kapısı
- Şekil 26: Harem Dairesi Girişi

- Şekil 27: Osmanlı Haremi Tasviri
- Şekil 28: Harem tasviri
- Şekil 29: Karaağalar Taşlığı Genel Görünümü
- Şekil 30: Karaağalar Taşlığı giriş cephesi
- Şekil 31: Cariyeler Koridoru
- Şekil 33: Şehzadeler Mektebi
- Şekil 34: Şehzadeler Dairesi
- Şekil 35: Cariyeler Koridoru, Altın Yol
- Şekil 36: Cariyeler Koridoru, Altın Yol
- Şekil 37: Cariyeler Üst Taşlığı
- Şekil 38: Harem Dairesi Hamam Yolu
- Şekil 39: Harem Dairesi Cariyeler Hamamı, Soğukluk
- Şekil 40: Harem Dairesi Valide Sultan Hamamı
- Şekil 42: Valide Sultan Dairesi
- Şekil 43: Valide Sultan Dairesi
- Şekil 44: Yemiş Odası
- Şekil 45: Cariyeler Taşlığı
- Şekil 46: Arabalar/Cariyeler Kapısı
- Şekil 48: Valide Sultan Hamamı, Sıcaklık Bölümü
- Şekil 48: Valide Sultan Hamamı, Sıcaklık Bölümü
- Şekil 49: Valide Sultan Hamamı, Tavan Görünümü
- Şekil 50: Valide Sultan Hamamı, Ilıklık Bölümü
- Şekil 51: Ocak Ve Pencere
- Şekil 52: Hünkâr Sofası
- Şekil 53: Hünkâr Sofası
- Şekil 54: Büyük Havuzun Cariyeler Havuzu ile birleştiği cephe
- Şekil 55: Büyük Havuzun Cariyeler Havuzu ile birleştiği cephe

AMAÇ

Topkapı Sarayı ve sarayın haremi hakkında, genel hatlarıyla bilgilendirme yapılacaktır. Bu bölümde öncelikle sarayın önemine, yerleşim ve düzen ilkelerine değinilecektir. Üç kapıyla birbirine açılan dört avlu ve içlerinde yer alan yapılar, birbiriyle ilişkileri göz önünde bulundurularak anlatılacaktır. İkinci ve üçüncü avlulara hâkim konumuyla Harem Dairesi, önce saray içinde genel olarak daha sonra tek bir başlık altında daha detaylı olarak anlatılacaktır. Saray içinde önemli bir yeri olan Harem Dairesi ayrı bir başlık altında öncelikle yapılış amacının ve anlamının anlaşılması açısından kavram ve yer olarak, ilk ortaya çıktığı dönemlerden itibaren ele alınacaktır. Harem mekânlarının iç mimarlık açısından incelenmesi, harem hakkında yeterli yazılı kaynağın bulunmaması sebebiyle sahip olunan sınırlı bilgiler, incelenme aşamasında belirlenen kriterler ve hareme yapılan inceleme gezileri sonucu elde edilen görseller ve izlenimler doğrultusunda yapılacaktır.

Seçilen mekânların iç mimarlık açısından değerlendirme kriterleri üzerinde durulacaktır. Kullanıcısına ve kullanımına göre şekillenen harem mekânları sırasıyla fonksiyon, estetik, konfor ve teknoloji açısından değerlendirilecektir. Bu kriterler yapılacak olan çalışmanın terminoloji kısmını oluşturacaktır.

Saray mimarisi çizgisinde ve kullanıcı özelliklerine göre tasarlanmış harem mekânlarında, geleneksel çizgide uygulanmış birçok formun, belli oranlarda bir araya gelmesiyle ortaya çıkan yüzeyler ve yüzeylerin oluşturduğu mekân; renk, doku, malzeme ve ışık kavramlarıyla bir bütün olarak ele alınacak ve değerlendirilecektir.

KAPSAM

Osmanlı İmparatorluğu'nun geçmişini en iyi şekilde gösteren bir örnek Topkapı Sarayı'dır. Saray bir yönetim ve eğitim merkezi olduğu gibi, Harem Dairesiyle aynı zamanda önemli bir yaşama mekânıdır. Topkapı Sarayı içinde bulunan idare ve hizmet yapıları, padişaha ait özel yaşam alanlarıyla birlikte büyük bir yapılar topluluğudur. Saray'ın içinde bulunan yapıların her biri aslında sarayın tamamı hakkında fikir vermektedir. Bu bakımdan kompleks bir yapıyı oluşturan ve görsel

olarak benzer özelliklere sahip birimlerin her biri, yapının genel tanımının yapılmasında yardımcı olmaktadır.

Topkapı Sarayı Harem Dairesi mekânlarının tümüyle incelenmesi yerine, tezyini sanatları ve yapım tekniği bakımından geniş bir yelpaze sunabilecek yaşam alanları seçilmiştir. Bu mekânlar; yatma alanı, salon, koridor, açık avlu ve ıslak hacme örnek oluşturabilecek mekânlar arasından tercih edilmiştir. Yaşama mekânları konusunda çalışılacak olan Topkapı Sarayı'nın, bu konuda en verimli bölümü Harem Dairesi'dir.

“Padişah konutu” olarak nitelendirilen Harem Dairesi, içinde kişiye özel yaşam alanlarını barındırması nedeniyle, saray içinde kullanıcıyla ilişkilendirilen yapıların toplu halde yer aldığı bir kurumdur. Harem Dairesi iç mimarlık açısından üç bölüme ayrılarak incelenecektir. Bu mekânlar, Harem'in bütününe iç mimarlık açısından anlamamıza yardımcı olabilecek; oturma, yemek yeme, yatma ve arınma gibi yaşamsal faaliyetlerin yapıldığı yerler düşünülerek tercih edilmiştir. Yaşam mekânlarına ek olarak, koridor, avlu ve taşlık gibi geçiş alanlarda fotoğraflar ile gösterilecektir. Mekânlar ve mekânları birbirine bağlayan geçiş alanlarıyla, iç mimarlık açısından Harem Dairesi üzerine yapılacak olan inceleme tamamlanacaktır.

Harem Dairesi'nde görülen yapı elemanlarının detaylarına ve yapım tekniklerine değinilecektir. Biçim, renk ve doku etkisi olan bu elemanların; teknik, malzeme ve uygulama alanları belirtilerek açıklanması, seçilen harem mekânlarının incelenmesinde yardımcı olacaktır.

YÖNTEM

Topkapı Sarayı Harem Dairesi mekânlarının iç mekân organizasyonu açısından incelenmesi, Harem Dairesi mekânları hakkında yeterli yazılı kaynağın bulunmaması sebebi ile sahip olunan kısıtlı bilgiler ışığında, inceleme aşamasında belirlenen kriterler ve Harem Dairesi mekânlarına yapılan inceleme gezileri sonucu elde edilen görseller ve izlenimler doğrultusunda yapılacaktır.

1.GİRİŞ

İlerleyen zamanın etkisinde olan her şey değişime uğramaktadır. Geçmişten günümüze ilerleyen teknoloji, teknolojiyle getirilen yenilikler ve bu yeniliklerle elde edilen imkânlar doğrultusunda, insan yaşamı daha konforlu bir hale getirilmektedir. Yaşam standardını yükseltmek ve şartları iyileştirmek, yaşamın her alanında daha iyisine elde etme isteği uyandırmaktadır. Buna göre mekânlar, insan yaşamını etkileyen bazı geleneklerden ayrılarak, daha rahat bir kullanım sağlamak için geliştirilmiştir. Çadır kültüründen gelen bazı alışkanlıklar, bugün mekân tasarımında geçmişe gönderme yapmak, bir bakıma dönemi yaşatmak için yeniden yorumlanmaktadır. Bu durum mekân tasarımında olduğu gibi diğer tasarım alanlarında da hissedilmektedir.

Geçmişte üzerinde Bizans akropolünün olduğu bilinen Sarayburnu, şehre hâkim konumu dolayısıyla Osmanlının yönetim merkezi ve padişah evi olarak değerlendirebileceği en gözde yerdir.

Topkapı Sarayı; Fatih Sultan Mehmed'in fetih sonrasında Osmanlı Devleti'ni bir cihan imparatorluğuna dönüştürme vizyonunun parçası olarak hem konut hem de yönetim merkezi olarak bizzat kendi karar verici rolü ile şekillendirdiği, kendinden sonra gelen sultanlar tarafından da özgün planlama anlayışını ve hiyerarşik düzenini kaybetmeden yapılan ilavelerle 19. yüzyıla kadar kullanılmaya devam etmiştir. Toplumsal yapı, kültürel etkileşimler ve teknolojinin mimariye her dönem katkısı olmuştur. Zaman içerisinde farklı kültürlerin etkisi toplumda belli bir mimari ve estetik anlayışın ortaya çıkmasını sağlamıştır.

Topkapı Sarayı mekânlarına bakıldığında, içinde yaşamış olan insanlarla yakından ilişkili olduğu görülmektedir. Mekân kurgusuna bakıldığında, kullanım amacının yanında; kullanıcı kimliği, sosyal statü ve yapının toplum açısından önemi gözetilerek bazı düzenlemelere gidildiği görülmektedir. Saray mekânları giydirilirken daha çok dönemin padişahlarının beğenileri doğrultusunda hareket edilmiş, halka ve yabancılara karşı devletin merkezi otoritesinin ifadesi olan genel alanlardan, özel mekânlara doğru yoğunlaşan görkemli düzenlemeler yapılmıştır.

Bu bakımdan saray mekânları, dışarıya iletilmesi istenen mesajı taşıyan alanlar olarak da görülebilmektedir. İstanbul'daki diğer saraylarla karşılaştırıldığında üslup bakımından en özgün Osmanlı Sarayı olan Topkapı Sarayı, iç mimarlık açısından

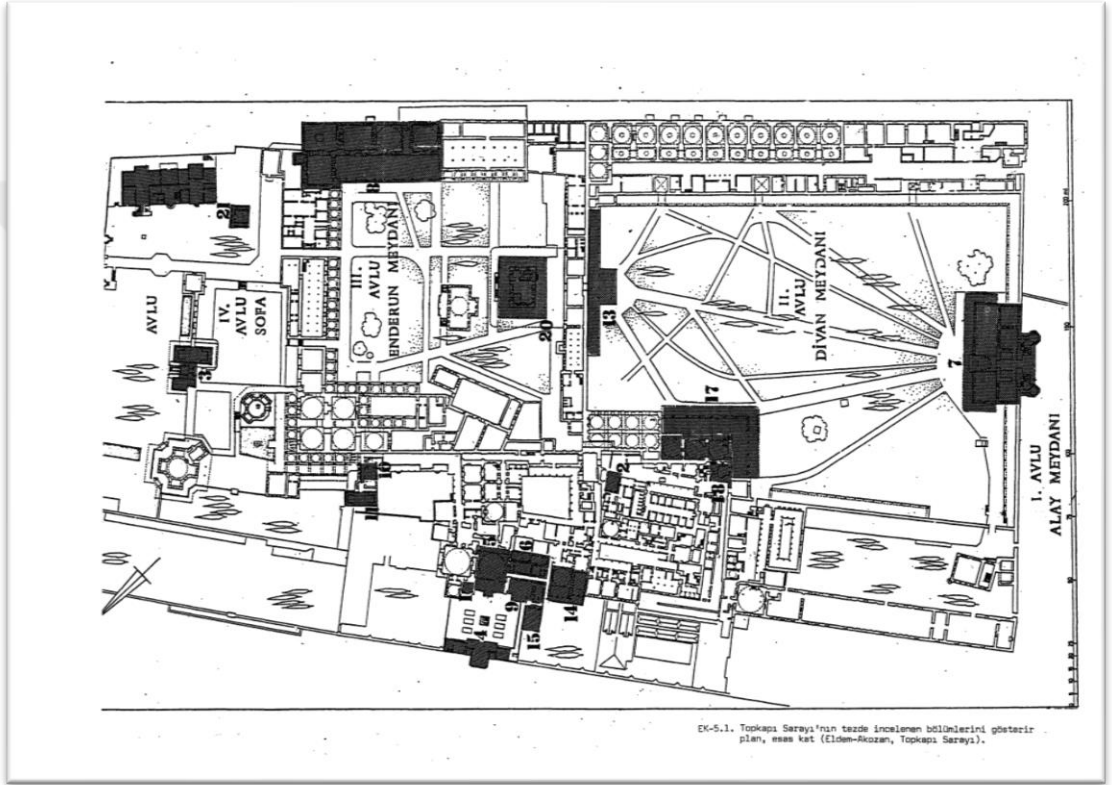
değerlendirilecek ve devletin başında yer alan yönetici grubu ve yakınlarının, ikamet ettiği yerlerin, devlet yönetimi, teknoloji ve yaşayışa bağlı olarak nasıl şekillendiği incelenecektir. Yapılan düzenlemelere bağlı olarak, sarayın kendi dönem özellikleri kapsamında değerlendirilmesi yapılacaktır.

Padişah ve ailesinin yaşadığı bu önemli yapılar, halkla ilişkisi bakımından oldukça özel bir konuma sahiptir. Hanedanın gücünü temsil eden saraylar; imparatorluğun yönetim merkezi, eğitim kurumu, aynı zamanda padişah ailesi ve saray halkı için yaşamlarını sürdürdükleri bir konuttur. Genel yerleşim sistemi olarak, özel ve kamusal alanlar olmak üzere iç ve dış hizmetlere ayrılmış bölümlerle saraylar, binlerce kişiyi barındıran bir yapı ya da yapılar topluluğudur. Osmanlı saray mimarlığı tarihinde tüm kaynaklarda önemli ve benzersiz bir yapı olarak nitelenen Topkapı Sarayına ilişkin tarihsel veriler, divan şiirleri ve tarihçelerde efsaneleştirilen özgün hali ve günümüze ulaşan halinin özgün konumunu ne kadar yansıttığı sorularına cevap oluşturacak miktarda değildir. Fetihle birlikte cihan imparatoru olarak kabul edilen Fatih Sultan Mehmed'in, başkent İstanbul'da yaptırdığı Topkapı Sarayı; günümüze ulaşabilen en önemli tarihi yapılardandır. 16. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Topkapı Sarayı Harem mekânı ön plana çıkmaya başlamıştır. Özellikle valide sultanların artan siyasi gücünün yanında bir de dârüssaâde ağalarının siyasi bir güç elde etmeleri bunda önemli bir rol oynamıştır. Ancak haremın asıl etkin bir güç olmaya başlaması, 17. yüzyılın başında şehzadelerin sancaklara gönderilmeyip yerine haremde yaşamaya başlamasıyla olmuştur.

Osmanlı hanedan üyelerinin yaşadığı haremde mimari ve iç mimari organizasyonların doğrudan statüyle ilgili olduğu bir yapılanma durumu bulunmaktadır. Bu örgütlenme içinde haremde yaşayanların sınırları çizilmiştir. Bunun yanında haremdeki mimari örgütlenmenin sarayın genel mimari örgütlenmesiyle örtüşen bir yapıya sahip olduğu belirlenmiştir.

2. TOPKAPI SARAYI

16. yüzyılın ikinci yarısından itibaren güçlenmeye başlayan valide sultan ve dârüssaâde ağalığı makamına gelen kişilerin elde ettikleri siyasi güce paralel olarak yaşam alanlarında da belirgin bir kalite artışı olduğu bilinmektedir. Harem, sarayın diğer mekânlarından farklı olarak daha dar, sıkışık ve karmaşık bir mimari yapılanmaya sahiptir. Karmaşık olarak görünen bu yapının aslında bilinçli bir tercihin sonucunda oluşup oluşmadığını ortaya koymak olmuştur.

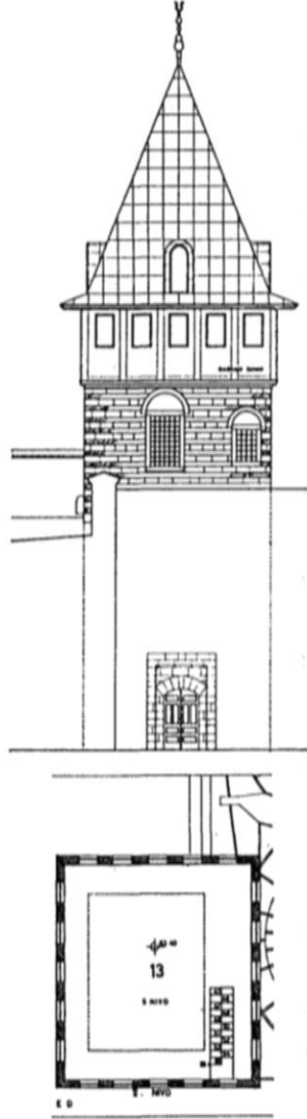

Şekil 1: Eldem, Akozan, Topkapı Sarayı Plan Çizimi

Kaynak: Sevin Sezen, Topkapı Sarayının Mimarisinde Batılılaşma Süreci, İTÜ, YL

Harem'in mimari teşkilatlanması içinde kara ağaların, cariyelerin ve haremde yaşayan diğer harem halkının ihtiyaçlarını karşılayacak her bir birimin düşünüldüğü ve birbiri içine bu kadar girmiş mimari örgütlenme içerisinde her birime ihtiyaçlarını kendi yaşam alanları içinde karşılama imkânı sunulduğu görülmektedir. Harem'deki bu mimari örgütlenmenin mekânlar arasında bir sınır oluşturduğu ve bu sınırların aşılmasının da hoş karşılanmadığı ortaya konmuştur. Bununla birlikte tüm bu sistemin denetiminin de valide sultan makamı tarafından yapıldığı anlaşılmaktadır.

Bilindiği üzere özellikle valide sultan makamı 16. yüzyılın ikinci yarısından sonra Osmanlı toplum hafızasında önemli bir yer edinmiştir (Uluengin, F., Uluengin, B., Uluengin, M.,).

ŞEKİL: 5.25. Adalet Kulesi'nin XV. Yüzyıldaki Durumunu Gösteren Restitüsyon (Eldem-Akozan, Topkapı Sarayı).

Şekil 2: Eldem, Akozan, Adalet Kulesi Plan ve Ön görünüş Çizimi

Kaynak: Sevin Sezen, Topkapı Sarayının Mimarisinde Batılılaşma Süreci, İTÜ, YL

Şekil 3: Kanuni Sultan Süleymanın Savaşa Giderkenki Tasviri; Topkapı Sarayı, Matrakçı Nasuh Efendi Minyattürü

URL:http://3.bp.blogspot.com/Co40swnBO9c/TDHh_3QA5wI/AAAAAAAAAJ0/AVdoqSyor3M/s1600/Kanuni+Sultan+S%C3%BCleyman%27%C4%B1n+C%C3%BClus+T%C3%B6reni,+Matak%C3%A7%C4%B1+Nasuh,+S%C3%BCleymanname.jpg

Şekil 4: Topkapı Sarayı, Matrakçı Nasuh Efendi Minyatürü

URL: <https://i.pinimg.com/originals/5e/07/4a/5e074a735c4bc37abcfe1fe3efc8a7ae.jpg>

17. yüzyılın başına gelindiğinde ise Osmanlı devletinde tahta çıkma geleneğinde meydana gelen değişiklik sonrasında on üç kuşak aralıksız devam eden babadan oğula geçen taht geleneği yerini ekberiyet sistemine bırakmıştır. Sistemdeki bu köklü değişiklik sonrasında valide sultanlar önemli bir siyasi güç elde etmeye başlamışlardır. Valide sultanın haremdeki yaşam alanlarının mimari örgütlenmedeki yeri ve sınırların kontrolündeki önemli rolü de valide sultanlık makamının elde ettiği politik gücün haremdeki yansıması gibidir (M. Kocaarslan, 2011)

2.1. Topkapı Sarayı Oluşum Süreci

Osmanlı saraylarından en eski örnek ise Bursa'da Orhan Bey zamanında inşa edilen Bey Sarayı'dır. Bu saray, daha o dönemde Osmanlı sultanlarına henüz "Bey" dendiği için bu adla anılmaktadır. Bursa'da, I. Murad'ın annesi Nilüfer Hatun'un yaptırdığı saray da günümüze gelememiş olan erken dönem saraylarından biridir. Edirne I. Murad tarafından fethedildiğinde önce sur içinde, Kavak meydanında bir saray yaptırılmıştı. 1450'de Tunca nehri kenarında bir yenisinin yapımına başlanmıştır.

Sarayın yapımını, ileride "Fatih" ünvanını alacak olan Sultan Mehmed sürdürmüştür. Edirne Sarayı, daha sonra da çeşitli sultanlarca yaptırılan ek yapılarla genişletilmiştir. Fatih'le birlikte önemli bir gelişmeye tanık olunur. Bir kanun ile yeni kurallar saptanmış olduğundan, sarayın planı da bu kuralların uygulanmasına elverişli bir biçimde yeniden ele alınarak değiştirilmiştir. Değişimin bir benzeri daha sonra Topkapı Sarayı'nda kullanılmıştır. Arka arkaya sıralanmış avlulardan oluşan yenilenmiş planda, "Harem"de duvarlar arasında ayrı bir bölüm halindedir.

Pek çok Osmanlı sultanının konakladığı ve 19. yüzyıla kadar kullanılmış olan Edirne Sarayı'nda 117 oda, 21 divanhane, 18 hamam, 8 mescit, 17 büyük kapı, 13 koğuş, 4 kiler, 5 mutfak ve 17 kasrın bulunduğu düşünülürse, yapının büyüklüğü hakkında bir fikir edinilebilir. Ama bu büyüklük, kompleksin yer aldığı arazi açısından düşünülmelidir.

Osmanlı saraylarında yapılar, Avrupa saray mimarisinde olduğu gibi, ölçüleri açısından anıtsal değildir. Yapılara insani ölçüler egemendir. Yalın bir mimari içinde oranlarla oluşturulan güzellik, iç süslemeyi ve eşyaların inceliğini ezmez; tam tersine bu eşyalarla olgun bir uyum içindedir. Edirne Sarayı'nın yüksek duvarlarla çevrili iç kısmında, Selçukluların Kılıçarslan Köşkü'ndeki gibi Türk saraylarına özgü bir "Kule-köşk" yer alır. Bu, bir Adalet Kasrı'dır. Aynı birim daha sonra Topkapı Sarayı'nda da görülmektedir. Fatih İstanbul'u fethettiğinde kenti değil, Bizans Sarayı'nı da yıkıntı halinde ele geçirmiştir ve sonrasında bu konum üzerinde yeni saray yapımına başlanmıştır (Eldem, Sedat, H. Akozan, Feridun).

Saray, bugün İstanbul Üniversitesi merkezinin bulunduğu alanda, yüksek duvarlarla çevrili bir bahçe içinde birçok bölümden oluşmaktaydı. Yalnız bu sarayın da Edirne ve Topkapı saraylarındaki gibi teşrifat kurallarına uyacak biçimde, bir avlular dizisi halinde olup olmadığını bilmiyoruz. Bu saray konusundaki tek kaynak, 16. yüzyıl

minyatür ustalarından Matrakçı Nasuh'un İstanbul'u gösteren resmidir. Bu İstanbul resminde saray, Bayezid Camii'nin hemen önünde, dikdörtgen duvarla çevrili bir bahçe içinde yer almaktadır. 1617'de bir yangın geçirmiş ve yanan kısımları yeniden inşa edilmiş olan bu sarayın yerine Abdülaziz döneminde Bab-ı Seraskerî denilen Harbiye Nezareti yapılmıştır. Bu yapı Cumhuriyet'ten bu yana İstanbul Üniversitesi olarak kullanılmaktadır. Osmanlı Sarayları, İmparatorluğun kuruluşundan, İstanbul'un fethine kadar olan dönemlerde farklı illerde farklı şekillerde inşa edilmiştir. Bu saraylardan ilki, Bursa yakınlarında, Yenişehir'de, Osman Gazi Dönemi'nde inşa edilmiştir. Bu saraydan günümüze kalan bazı hamam kalıntıları bulunmaktadır. Bir diğer saray ise Osmanlı Devleti'nin ilk devlet merkezi olan Bursa'da, Orhan Gazi Dönemi'nde yaptırılmış olan Bursa Sarayı'dır. Hisar'ın İçkalesi'nde olduğu bilinen sarayın kale içinde yer alması geleneksel korunma anlayışının bir göstergesidir (Uluengin, F., Uluengin, B., Uluengin, M.).

Fatih Sultan Mehmet Dönemi sonrasında korunmaya alınan Saray'a farklı dönemlerde ihtiyaçlar doğrultusunda bir has oda, bir hamam, altı adet ahır, çeşitli amaçlarda kullanılmak üzere odalar eklenmiştir. IV. Mehmet Dönemi'nde divanhaneler ve hademe koğuşları için İç kale dışına taşınmış, eklenen birimlerle yapı gittikçe büyüyen bir özellik göstermiştir.

Eski Saray'dan sonra Bizans akropolünün bulunduğu yerde iki köşk yaptırmıştır. Bunlardan biri de bugün İstanbul Arkeoloji Müzeleri bahçesindeki Çinili Köşk'tür. Osmanlıların saray mimarisi alanındaki en önemli yapısı ise, hiç kuşku yok ki, Topkapı Sarayı'dır. 1472-1478 yılları arasında yaptırılmış olan saray, tahta geçen hemen her sultanın eklettiği binalarla gittikçe genişleyip büyümüştür.

Topkapı Sarayı bu özelliğiyle Osmanlı mimarisi ve süslemesindeki üslup değişimlerini içeren bir koleksiyon gibidir. Saray, bir eksen üstüne sıralanmış büyük avlular ve bunların çevresine yerleştirilmiş mekanlardan oluşmaktadır. Bab-ı Hümayun adlı ilk kapıdan sarayın birinci avlusuna, Bab-ı Selam'dan da ikinci avlusuna girilir. Solda kubbealtı, onun hemen arkasında da sultanın kubbealtı toplantılarını kafesli bir pencereden izlediği Adalet Kulesi vardır. Yapıya bitişik olan binada ise devlet hazinesi korunur (Eldem, Sedat, H. Akozan, Feridun).

Avlunun sağında da kubbe ve bacalarıyla saray mutfakları yer alır. Avlunun solundaki meyilli yoldan ise, Has Ahırlar'ın bulunduğu taşlığa inilir. Bab-ı

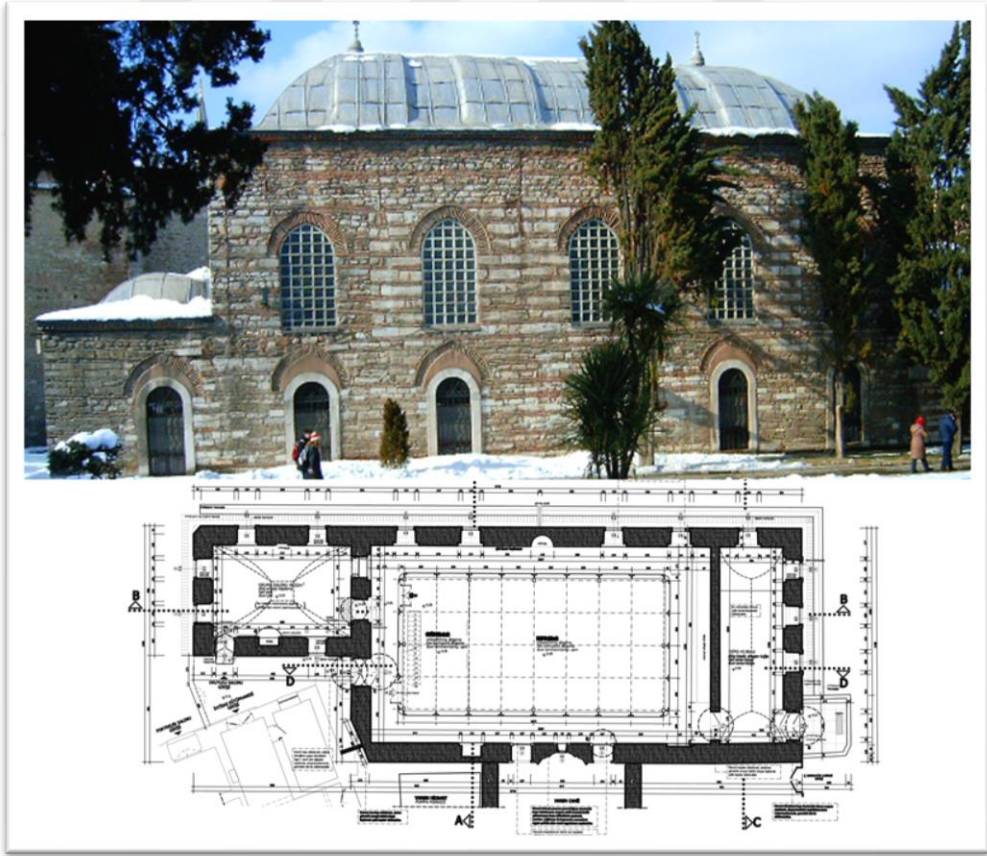
Selam'dan sonra gelen Bab-ı Saade ya da Akağalar Kapısı ise, sarayın “Birun” denen dış kısmı ile “Enderun” denen iç kısmını birbirinden ayırır. Bu kapının önü çeşitli törenler için kullanılmıştır. Tahta çıkışı izleyen törenler, bayramlarda sultanın tebrikleri kabulü, şerefe çıkıştan önce sultanın Sancak-ı şerif'i başkumandana teslimi hep bu kapının önünde yapılırdı. Akağalar Kapısı'ndan geçince karşımıza gelen Arz Odası'nda, sultan yabancı devlet temsilcisi elçileri kabul ederdi. Elçi heyetinin getirdiği hediyeler de köşesinde lake bir taht bulunan Arz Odası'nın bir kapısından padişaha sunulur, öteki kapıdan çıkarılıp içeri alınırdı (N. Atasoy). Günümüze kadar gelen Topkapı sarayı Harem yapısının, IV. Mehmed döneminde meydana gelen 1076 (1665) yangını sonrasında başlatılan mimari etkinliği sonrasına ait olduğu arşiv belgelerinden anlaşılır.

IV. Mehmed'in annesi Valide Turhan Sultan'ın 1076 (1665) yılı yangını sonrasındaki yenileme projesinde yönlendirici bir rol oynaması, Harem'in mimari örgütlenmesinde kadının rolü olduğunu açıkça ortaya çıkarmıştır. Bugünkü haremın temel yapısının Valide Turhan Sultan'ın eseri olduğu kesinlikle söylenebilir. Bununla birlikte, Topkapı Sarayı'nda yaşayan Osmanlı hanedanına mensup kişilerin ortaya koydukları siyasi mücadelelerde sınırların kesin olarak çizildiği görülmüştür. Her grup kendi sınırlarında yaşamaya ve onu korumaya çaba göstermiştir. Arz Odası'nın bulunduğu avluda Ağalar Camii, sultanın özel hizmetinde olanların koğuşu ve III. Ahmet'in yaptırdığı kitaplık yer almaktadır. Bu avluda ayrıca, sultanın özel hazinesinin bulunduğu bölüm ve Fatih döneminden kalma Has Oda bulunmaktadır.

Şekil 5: Topkapı Sarayı Ağalar Camii

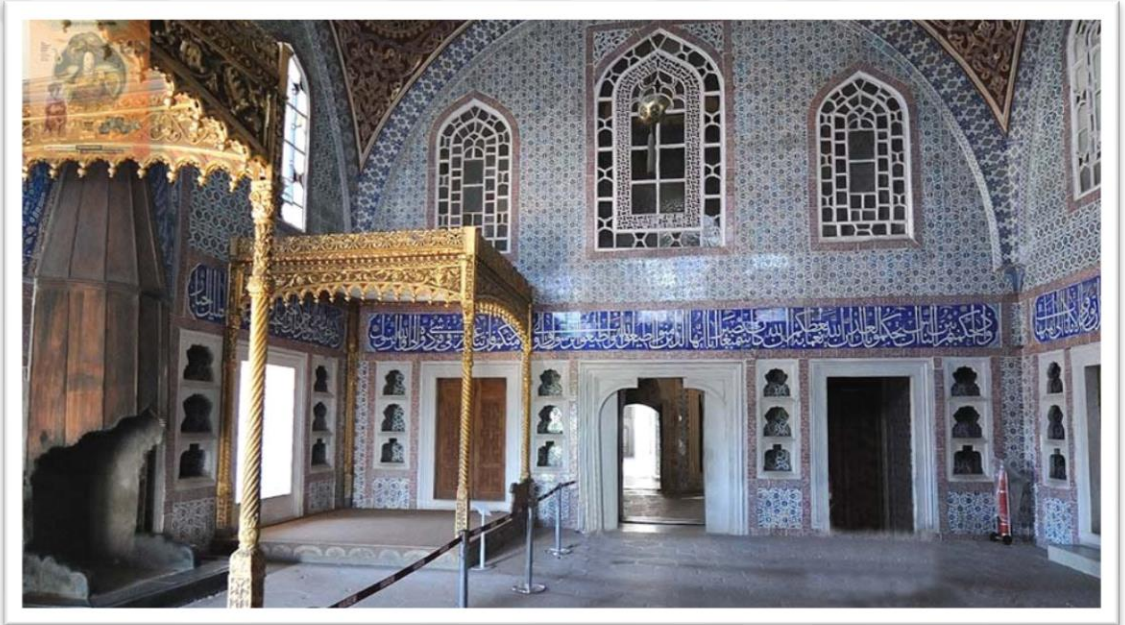
URL:<http://www.istanbulkesfi.com/wp-content/uploads/2016/04/topkap%C4%B1-saray%C4%B1-a%C4%9Falar-cami.jpg>

Şekil 6: Topkapı Sarayı Ağalar Camii Planı

URL: <http://www.agsmimarlik.com/restorasyonproje/agalarcamii/1b.jpg>

Has Oda'da günümüzde “Kutsal Emanetler” sergilenmektedir. Sarayburnu yönünde ise Bağdat Köşkü, Revan Köşkü, Mecidiye Köşkü, Sofa Köşkü gibi yapılar bulunmaktadır. Sarayın bu kısmında, meyilli araziye uymak için çeşitli mimari çözümler de denenmiştir. Öte yandan, deniz kenarında bugün bulunmayan daha birçok köşk vardı. Bunlardan, tam boğaza bakan bir tanesinde kapının iki yanında toplar asılı idi. “Toplu Kapı” denen bu yapının yerine III.Ahmet zamanında ahşap bir köşk yapılmış, adına da “Topkapı Sarayı” denmiştir. Sonraki dönemlerde yıllarda da bu ad, bütün saray için kullanılmaya başlanmıştır. Adalet Kulesi'nin ardında kalan ve Haliç'e bakan meyilli arazi üzerinde ise Harem kısmı bulunmaktadır. Bu bölüm belirli bir plana uyulmadan birbirinin önüne, yanına yapılmış ek ve binalardan oluşmaktadır (Eldem, Sedat, H. Akozan, Feridun).

Şekil 7: Topkapı Sarayı Has Oda

URL: <https://i.sozcu.com.tr/wp-content/uploads/2018/02/huseyin-citci-istanbul-topkapi-sarayi-harem-iii-murad-has-odasi.jpg>

Topkapı Sarayı, içindeki birçok değerli eşya ve yapıyla birlikte 1924'te halkın ziyaretine açılmış ve bir “Müze-Saray” kimliği kazanmıştır. Manisa, III. Mehmed'e değin şehzadelerin hükümdarlığa hazırlandığı, adeta staj yaptıkları yerlerden biriydi. Şehzadeler Manisa Sarayı'nda devlet idaresinin küçük bir modelini yaşıyorlardı. I. Ahmed'den, IV. Mehmed'e kadar geçen sürede Harem'de büyük bir inşaat

faaliyetinin olmaması bu dönemde tahtta olan sultanların kısa süren saltanatlarıyla veya I. Ahmed'den sonra tahtta çıkanların iktidarda kaldıkları süre içinde siyasi ortamda meydana gelen şiddetli rekabetle açıklanabilir. Bu dönem içinde IV. Murad'ın kazandığı zaferler sonrasında Harem'de kendisi için bir oda yaptırmak yerine, Harem dışına iki köşk inşa ettirmesi belki Harem'in sıkışık olan alanıyla ilgiliydi. Ancak, bu tercihte Murad'ın otoriter kişiliğinin ve belki de Harem'in elde ettiği siyasi güçten duyduğu hoşnutsuzluğun etkisi olmalıydı (M. Kocaarslan, 2010).

Yapı, merkez sarayın küçük bir örneği durumunda idi. Günümüze gelmemiş olan bu sarayın çift sayfa üzerine yapılmış minyatür bir resmi, şeh-namei Âl-i Osman adlı yapıtta yer almaktadır (N. Atasoy). Selim zamanında bugünkü Dolmabahçe Sarayı'nın yerinde Hatice Sultan için, Melling'e bir saray yaptırılmıştı. Beşiktaş Sarayı denen bu yapı, Sultan'ın Batı'daki ileri teknolojiye ve kültüre duyduğu hayranlığa dayanılarak yeni bir anlayış ile gerçekleştirilmişti. Penceresinden balık tutulabilecek kadar deniz kıyısında yer alan bu saray 1815'te yanmıştır. Bunun üzerine Beşiktaş Sarayı, Sultan II. Mahmud tarafından ahşap olarak yeniden inşa ettirilmiştir. Sultan Abdülmecid ise 1853'te bu yapıyı yıktırarak içi ahşap, dışı kagir Dolmabahçe Sarayı'nı yaptırmıştır. Dıştan Avrupa saraylarına benzeyen Dolmabahçe Sarayı'nda Batı mimari üsluplarının bir karışımı söz konusudur. Sarayın selamlık kısmı, öteki saraylarda devlet işlerinin görüşüldüğü bölümlerin işlevini yüklenmiştir (Küçükerman, Ö., 2007).

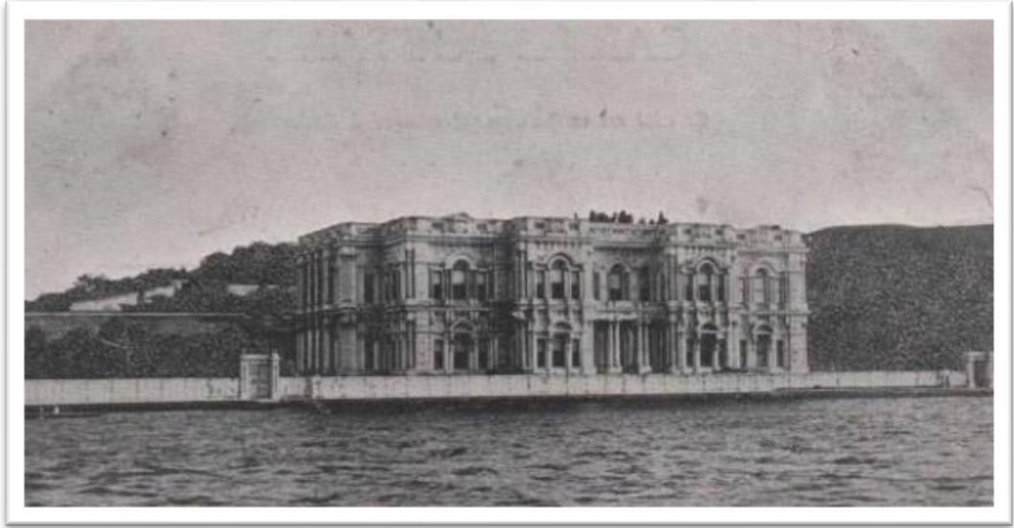
Topkapı Sarayı'nda Bab-ı Saadet önünde yapılan törenlerin çoğu "Muayede" salonunda yapılmakta idi. Çok gösterişli ve büyük olan bu salondan başka, ramazanlarda teravih namazlarının kılındığı, dini sohbetler ile padişahların kız kardeşleri ve kızlarının düğünlerinin yapıldığı, padişahın harem halkının bayram tebriklerini kabul ettiği salonlar da vardır. Bu salonlar bir yanda harem bahçesine, öte yanda da denize bakan pencerelere sahiptir. Dışı her ne kadar Avrupa saraylarına benzese de Dolmabahçe Sarayı'nın içi Türk İslam yaşamına uygun bir biçimde düzenlenmiştir. Sarayda Minderli Oda, Namaz Odası, Ders Odası gibi geleneksel yaşantıya uygun mekanlar da bulunmaktadır (Eldem, Sedat, H. Akozan, Feridun).

Topkapı Sarayı iç mekanları geleneksel birimleri kuşatacak biçimde düzenlenmiştir. Dolmabahçe Sarayı bütünüyle ele alındığında, Türk yalı ve ev mimarisinin Avrupa mimarisiyle olan ilginç birleşimini sergilemektedir.

Şekil 8: Dolmabahçe Sarayı

URL: <http://www.degisti.com/index.php/archives/416>

Şekil 9: Deniz Tarafından Beylerbeyi Sarayı Görünümü

URL: <http://www.degisti.com/index.php/archives/343>

Saray, devletin içinde bulunduğu sıkıntıyı unutturmak istercesine görkemli bir biçimde ele alınmış, bu nedenle de çok büyük bir mali yük getirmiştir. Sarayın biri

yol üstünde, öteki kara tarafındaki iki kapısı, büyüklükleri ve aşırı yüklü süslemeleriyle içerideki görkemi adeta dışarı yansıtmaktadırlar. İstanbul Boğazı'nın karış yakasında ise Beylerbeyi Sarayı yer almaktadır. Beylerbeyi Sarayı da ahşap yapının yerine 1865 yılında yaptırılmıştır (N. Atasoy).

Yapılan yeni saray Dolmabahçe sarayından daha küçük boyutta olmasına rağmen, süslemesi ve içindeki eşya açısından son derece gösterişlidir. Bu gösteriş, sarayın Mavi Sütunlu Salonu'nda açıkça gözler önüne serilir. Mermer taklidi süsleme bu gösterişi desteklemektedir. Sarayın yemek salonu ise, o dönemde Osmanlıya artık iyice yerleşmiş olan Avrupa etkilerini yansıtır. Burada Batı biçimi yemek kurallarına uygun bir mekân söz konusudur. Beşiktaş ile Ortaköy arasında, Abdülmecid tarafından eski bir sarayın yerine inşaatına başlanan Çırağan sarayı ise, Sultan'ın ölümü üzerine Abdülaziz tarafından yaptırılmıştır (Uluengin, F., Uluengin, B., Uluengin, M.,).

Şekil 10: Çırağan Sarayı Deniz Cephesinden Görünüm

URL: <http://www.istanbul.com/tadini-cikar/istanbulda-bir-zumruduanka-ciragan-sarayi.html>

1910'da yanarak günümüze ancak dört duvar halinde gelebilmiştir. Eski fotoğraflarının yanı sıra içinde yaşayanların da anlattığına göre, Çırağan Sarayı iç süsleme açısından öteki son dönem saraylarının hepsinden daha güzel imiş. Bu güzelliğin bir örneği ise, buradan alınarak şale Köşkü'ne götürülen ve bugün

Arabesk Oda'yı süsleyen sedefli kapılardır. Dolmabahçe, Beylerbeyi, Çırağan saraylarının hepsi deniz kıyısındadır (Eldem, Sedat, H. Akozan, Feridun).

Yıldız Sarayı, denizden uzak bir tepede eski bir "Saray-Köşk" ün bulunduğu konum üzerine kurulmuştur.

Şekil 11: Yıldız Sarayı, 1922 Yılına Ait Fotoğraf

URL: <http://www.eskiistanbul.net/3320/yildiz-sarayi-1922>

Büyük Mabeyin, Abdülaziz tarafından Beylerbeyi Sarayı'na benzer bir yapı olarak yaptırılmıştır. Sultan Abdülhamid buraya yerleşmiştir. Saray, birçok köşkün arka arkaya yapılması ile genişleyip Yıldız Parkı içine yayılmıştır. Yıldız Sarayı da Cumhuriyet'in ilanını izleyen yıllarda ulusun malı olmuştur. Günümüzde ise restorasyon çalışmalarına sahne olan Yıldız Sarayı, yeniden değerlendirilerek kamuoyuna açılmaktadır. Bu büyük sarayların yanında Küçüksu, İhlamur, Aynalıkavak gibi günlük kullanım için yapılmış olan küçük kasırlar da İstanbul'u süslemektedir (N. Atasoy).

16-17. yydaki kaynaklara göre Ayasofya yakınındaki eski bir kilisenin içine saraya ait vahşi hayvanlar yerleştirilerek Aslanhane olarak kullanılır. Büyük Sarayın Khalke Kapısı adı verilen girişinde yer alan İsa Kilisesi, kesin olmamakla birlikte Osmanlı

Döneminde Aslanhaneye dönüştürüldüğü söylenen kilisedir. Bu yapının adeta bir hayvanat bahçesi gibi kullanıldığını gösteren bir minyatür Şehname-i Selim Han adlı eserde bulunmaktadır. Mısırdan getirilen bir suaygırı başının Aslanhanede bir sehpa üzerinde teşhir edilmesini konu alan bu minyatürde bu yarattığı hayretle izleyen İstanbullular görülür. 18. yy yazarlarından İnciciyana (1758-1833) göre; Aslanhane, Ayasofya ile At Meydanı (Hipodrom) yakınındaydı ve binanın üst katında nakkaşlara ait odalar bulunmaktaydı (Küçükerman, Ö., 2007).

Aslanhanenin üst katlarında hücreler bulunduğunu ve saray nakkaşlarının burada barındıklarını söyler. II. Mehmed Devrinden beri, vahşi hayvanların bulunduğu bu yapının üst katında nakkaşlar çalışmaktaydı. Yapının üst katının tamiriyle ilgili ve 1527-1528 yıllarına tarihlenen bir belge, nakkaş atölyelerinin erken dönemden itibaren burada olduğunu gösterir (S. Erkmen, 2009). Belgelerde, Hassa Nakkaşhanesinden de söz edilmektedir. Hassa Nakkaşhanesinin yerinin belirlenmesindeki en önemli kaynak Şair Vehbi tarafından yazılan Sultan III. Ahmedin şehzadeleri Mahmud ve Süleymanın sünnet düğününün anlatıldığı Surnamedir (Uluengin, F., Uluengin, B., Uluengin, M.).

Şair Vehbi, eserinde padişahın alayları seyretmek için Aslanhanenin yanında olan Nakkaşhaneye geldiğini anlatır. Bu bilgiler, binanın üst katlarının dışında, Aslanhanenin yanında bir diğer Nakkaşhanenin olduğunu göstermektedir. Kanuni Döneminde (16. yy) yaşamış olan Matrakçı Nasuhun İstanbul tasvirinde Aslanhane olarak belirlenen Bizans kilisesinin sol yanında ve ona bitişik altı taş duvarlı, üstü kemerli, kiremit çatılı yapı muhtemelen Hassa Nakkaşhanesidir. Fetihden sonra bu bölgede eski yapıların kalıntılarında da faydalanmak suretiyle bir Cebehane de yapılmıştır (S. Erkmen, 2009).

Barut ve silah deposu olarak kullanılan bu yapı aynı zamanda kışla ve imalathane işlevi de görüyordu. İnciciyan 1802'de Nakkaşhanenin yandığını, 1804'de de Cebehanenin genişletilebilmesi için yıkıldığını söyler. 1808'de Alemdar Mustafa Paşa Ayaklanması sırasında 16 Kasım gecesi çıkan yangında Cebehane de tamamen yanmıştır. Sultan Abdülmecid döneminde, bu yapıların arsalarını da içine alan geniş bir alanda Darülfünun Binası (Üniversite) inşasına başlanmıştır.

Darülfünun Binası (Üniversite) Eski Adliye Sarayı Sultan Abdülmecid (1839-1861) tarafından İsviçreli mimar G.T. Fossatiye (1809-1883) Darülfünun (Üniversite)

olarak yaptırılan bina Ayasofya'nın doğu tarafında yer almaktaydı. Binanın, 130.000 kuruşa mal olacağı ve iki yılda tamamlanacağı planlanmış, fakat yıllarca süren inşaat, belgelere göre, ancak 1854'de bitirilebilmişti.

Bina, merkezi avlulu iki kare blok ile bunları birleştiren bir giriş bölümünden oluşan üç katlı kagir bir yapıydı. Girişi U biçiminde, bir tören avlusu oluşturacak şekilde geri çekilmişti. Kuzey ve güney cephelerinde İon düzeninde, başlıklı ve iki kat yükseklikte plasterler bulunuyordu. Bu kısımlar basık bir alınlıkla sonlanmaktaydı.

Tarihi yarımadanın en önemli noktasında yer alan bina, boyutları ve kütleli yapısı ile çevredeki tarihi yapılardan farklı bir mimari üsluba sahipti. Bina bitmiş olmasına rağmen Darülfünun açılmamış; bilindiği kadarıyla ilk olarak Kırım Savaşı (1854-1854) sırasında İstanbul'a gelen Fransız askerleri için hastane olarak kullanılmıştı (S. Erkmen, 2009).

1863'de konferans şeklinde serbest derslere başlanmış, 1864'de Maliye Nezaretine, sonra da Adliye Evkaf Nezaretinin kullanımına verilmişti. 1876'da İlk Mebusan ve Ayan Meclisleri burada açılmış; büyük tören salonu Meclis-i Mebusan toplantı salonu olmuştu. 1878'de II. Abdülhamid'in meclisi kapatmasıyla bina 30 yıl hizmet dışı kalır, 1908'de II. Meşrutiyetin ilanı ile birlikte Meclis-i Mebusan yine bu binada toplanır. Darülfünun Binası daha sonra İstanbul Adliyesi olarak kullanılır ve 3-4 Aralık 1933 gecesi yanarak harap olur. Büyük kısmı yanmış olan Adliye Sarayının kalıntıları kısa bir süre sonra tamamen ortadan kaldırılır. Darülfünun Binasının yanında, 1916-1918 yıllarında yapımına başlanan Sultanahmet Cezaevinin Tevkifhane Sokağa açılan girişi üzerindeki mermer kitabede, Dersaadet Cinayet Tevkifhanesi 1337 yazısı okunur. 1982'ye kadar kullanılan cezaevi binası, kapatıldıktan sonra bir süre boş olarak kalmış ardından restore edilerek otel olarak kullanılmaya başlanmıştır (S. Erkmen, 2009).

2.2. Topkapı Sarayı Dönemleri

Ayasofya'nın güneydoğusunda, Sultanahmet Eski Cezaevi bahçesinde yer alan çalışma alanı yaklaşık 17.000 m²lik bir alanı kaplamaktadır. Bizans Döneminde Pittakia ve Palatium Magnumun bir kısmını kapsayan alan, Augusteion, Hippodrom ve Ayasofya'ya yakınlığı sebebiyle, önemlidir.

Büyük bir meydan olan Pittakia, halkın imparatora dileklerini belirttiği ve adalet istediği bir yerdi. Herhangi bir suçlamayla karşılaşan kişilerin sığındığı Hagios Nikolaos Şapeli de yine burada bulunmaktaydı. Sultan Abdülmecid (1839-1861) devrinde Darülfünun (Üniversite) Binası olarak yapımına başlanan, daha sonra ise Adliye Sarayı olarak kullanılan yapının temeli kazılırken Hippodromun ortasında yer alan bronz burmalı sütuna ait yılanbaşlarından birinin üst çenesi ve İmparator Arkadiusun (395-409) karısı Eudoksianın gümüş heykeline ait olan yazıtlı kaide günışığına çıkarılmıştır.

Alman araştırmacı T. Wiegand ve İsviçreli mimar E. Mamboury Büyük Saray bölgesinde görülen kalıntıları incelemiş, bu çalışmaların sonuçları fotoğraf, plan ve kesitleriyle beraber 1934 yılında yayınlanmıştır. Fransız P. Lemerle, 1936-1937 yıllarında, İstanbul Arkeoloji Müzeleri Müdürlüğü gözetiminde Eski Adliye Sarayı arsasında yaptığı sondajlarda bazı duvar kalıntılarına rastlamıştır (S. Erkmen, 2009).

Rölöveler, o tarihlerde Arkeoloji Müzeleri mimarı olan, A. Saim Ülgen tarafından çizilmiş, 1964 yılında ise Semavi Eyice tarafından yayınlanmıştır. Bu alanda İstanbul Arkeoloji Müzeleri Müdürlüğünce 1997-1998 sezonunda başlatılan kazı çalışmalarında, 15-16. yya tarihlenen ve 6 kubbeli bedesten tipinde bir Osmanlı yapısı ile birbiriyle bağlantılı mekanlardan oluşan ve Bizans Dönemine tarihlenen bir yapı kompleksi ortaya çıkarılmıştır (Küçükerman, Ö., 2007).

Bu mekanlardan birinde 7. yy'a ve 10. yy'a tarihlenen freskler mevcuttur. Kazı alanında yapılan diğer çalışmalar, Eski Adliye Binasının oturduğu alan, Sultanahmet Eski Cezaevi bahçesi ve kapalı mekanların doğusunda kalan alan olmak üzere 3 ana kısımda toplanabilir. Eski Adliye Binasının oturduğu alanda, binanın temelleri; avlu ve zemin döşemeleri tarafından tahrip edilen, henüz işlevi saptanamayan Bizans Dönemine ait yapı kalıntıları, daha önce P. Lemerle tarafından tespit edilen sarnıç, 5-6. yya tarihlenen mozaik döşeme parçaları ve gömü alanı ortaya çıkarılmıştır. Sultanahmet Eski Cezaevi bahçesinde yapılan çalışmalarda, üst

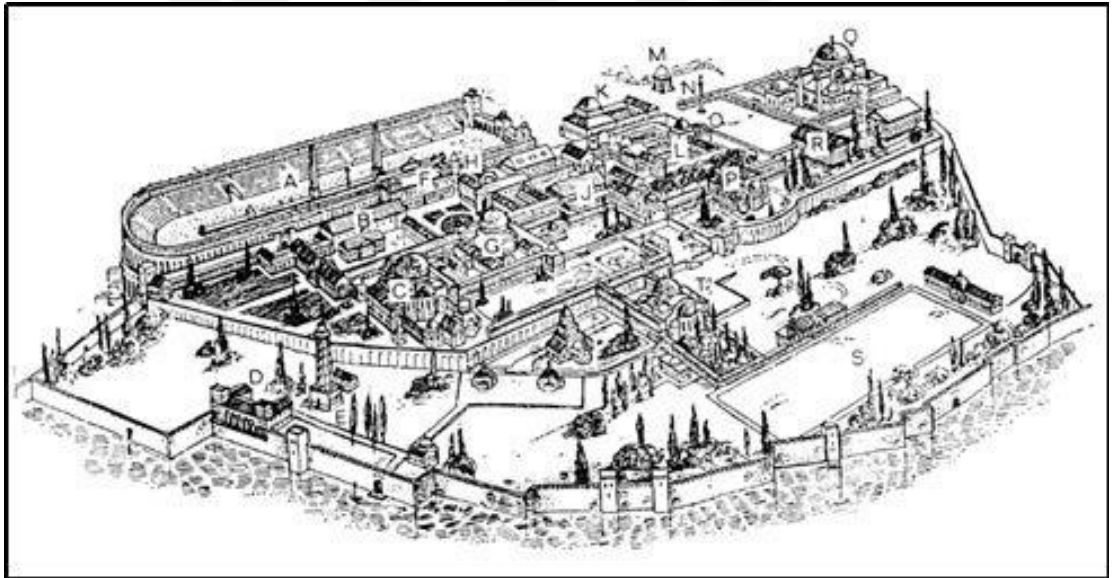
kotlarda Geç Osmanlı Dönemine tarihlenen duvar parçaları ve su sistemleri saptanmıştır. Daha alt seviyelerde ise bir kısmını E. Mambourynin de tespit ettiği ve Senato Binası olarak adlandırdığı Bizans Dönemine ait yapı kalıntıları tespit edilmiştir. Kapalı mekanların doğusunda kalan alanda ise Osmanlı Dönemine ait bir sarnıç ve çeşmesi ile Arnavut kaldırımı bir avlu ve sokak günışığına çıkarılmıştır (S. Erkmen, 2009).

2.2.1. Bizans Döneminde Saray

Sarayburnu ve çevresi İstanbul'un kuruluşundan beri ilk yerleşim yeri olmuştur. 1945 – 1950 yılları arasında M. Ramazanoğlu tarafından yapılan kazılarda, M.Ö. 13–18yy.'a ait Frig seramiğine rastlanmasıyla, Sarayburnu ve çevresinin, Prehistorik devirden bu yana iskân edilmiş olduğu anlaşılmıştır. İkinci tabaka Arkaik Yunan Devri'ne aittir. Bu bulgular sahanın, M.Ö. 2000'lerde iskân edildiğine işaret etmektedir. İstanbul'un Eminönü İlçesi'nde, bugünkü Sultanahmet Camisi'nin bulunduğu yer ile Ayasofya'nın doğusundaki hat üzerinden Marmara Denizi/Propontis kıyısına kadar inen yaklaşık 100.000 metrekairelik bir alanı kaplamaktadır (Eyice1988, b:3). Bizans Dönemi'nde kentin en önemli yerlerinden birisi olan Büyük Saray ya da İmparatorluk Sarayı, etrafı duvarlarla çevrili ve çok sayıda yapıdan oluşan bir kompleksti. Kuzey tarafında kentin en önemli meydanlarından Augusteion, yine önemli kamu yapılarından Zeuksippos Hamamları, meydanın doğusunda Senato Binası ve kuzeyinde de başkentin katedrali ve dinsel merkezi olan Ayasofya ile buna bitişik Patrikhane bulunmaktaydı (Küçükerman, Ö., 2007).

Kentin ana caddesi Mese, bu meydandan başlıyordu. Saray kompleksinin batı tarafında ise, kentin en önemli yapılarından biri olan Hipodrom vardı [Eyice 1988b:3]. Saray Hipodrom ile bağlantılıydı ve imparatorun halk ile karşılaştığı ender yerlerden birisi bu Hipodrom'du. Sarayın bulunduğu bölge Konstantinopolis'in siyasi, dini ve kültürel merkezlerini barındıran en önemli yeriydi. Büyük Saray (Magnum Palatium) ve Mimarisi 330 yılında I. Konstantinus, kentin yeniden yapılanması faaliyetleri ile birlikte, eski başkent Romadaki örnekler doğrultusunda, imparatorluk sarayı inşasını başlatır.

Büyük Saray anlamına gelen Palatium Magnum ya da Mega Palation/Palatium olarak da adlandırılan saray kompleksi, şimdiki Sultanahmet Camiinin bulunduğu yerden Marmara kıyısına kadar uzanan yaklaşık 100.000 m²lik bir alanı kaplamaktaydı. Denize dik inen bu alan üç ana terastan meydana gelmekte, küçük yapılar için oluşturulan ara teraslar ile bu sayı altıya ulaşmaktaydı. Bizans kaynaklarına göre Büyük Saray, kuzeybatıda Hippodrom ve Zeuksippos Hamamı, kuzeydoğuda Augusteion Meydanı, Ayasofya ve Senato Binası ile çevreleniyor, doğuda ve güneyde ise denize kadar uzanıyordu. I. Konstantinus (307-337) tarafından yaptırılan ve 10. yy sonuna kadar çeşitli ilavelerle genişletilen Büyük Saray duvarlarla çevrili olup, bahçe ve gezinti alanlarının arasına dağılmış birbirinden bağımsız, imparatora ait yatak odaları, taht ve tören salonları, kilise ve şapeller, muhafız koğuşları, imalathaneler, depolar, ahırlar gibi yapılardan oluşmaktaydı.

Şekil 12: I. Konstantinus Dönemlerinde Büyük Saray Çizimi

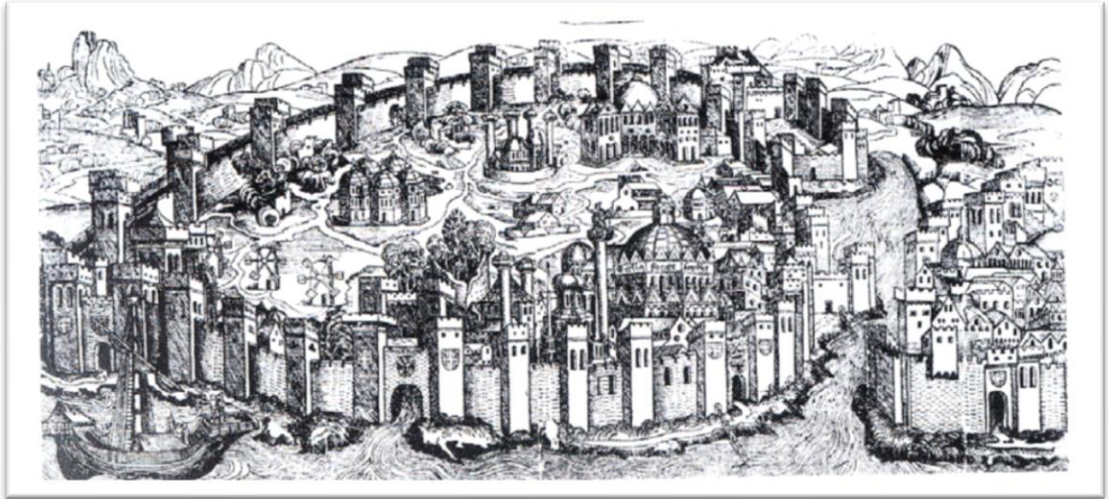
URL:http://4.bp.blogspot.com/_HCdqeBQg5LE/SbaBf4Ngh3I/AAAAAAAAASA/JWvwBESMh7A/s1600-h/29_200807080344470_DETAILED.jpg

I. Konstantinus ve ardılı II. Konstantinus Dönemlerinde Büyük Saray üst terasta yer almaktaydı. Bu alanda imparator ve imparatoriçeye ait mekanlar, kiliseler ve bir vaftizhane binasından oluşan Daphne Sarayı, Büyük Sarayın ana girişi Khalke

Kapısı, Khalkeden geçilerek girilen Skholai (Saray muhafızlarının koğuşları), Khalke yakınında yer alan ve saray hapishanesi olarak kullanılan Noumera, önemli bir kabul salonu olan Akkoubiton, imparatorluk meclislerinin toplantı salonları, saray törenleri ve elçi kabullerinde kullanılan Kabul Salonu (Magnaura Sarayı) bulunmaktaydı.

Dönemden kalma kayda değer başka bir bulguya rastlanmasa da Sarayburnu ve çevresinin Bizans İmparatorluğu döneminde “Akropol” olması, İstanbul’un fethi sonrası, aynı çevrede yapımına karar verilen Topkapı Sarayı’nın şekillenişinde etkili olduğu düşünülmektedir. Sarayburnu’nun topoğrafik özellikleri, Bizans Dönemi’nde kullanılan sistemler, çevrede yer alan Bizans eserlerinin onarılarak yeniden kullanımı, Saray’ın mimarisinde bir ölçüde eklektik bir tavır olduğunun göstergesidir. Fakat prehistorik dönemlerde de bu çevrede yaşanmış olduğunu kanıtlayan bulgular bu konuyu netleştirememiştir. Megaralıların bu bölgenin ilk sahipleri olduğu düşüncesi, şehrin kuruluşu için İsa’dan önce 667, 660, 657 gibi farklı tarihlerin ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Konumuz olan çevre, daha güvenilir bilgiye sahip olunan ve sarayın mimarisinde etkili olduğu düşüncesiyle Bizans Dönemi’nden itibaren ele alınacaktır

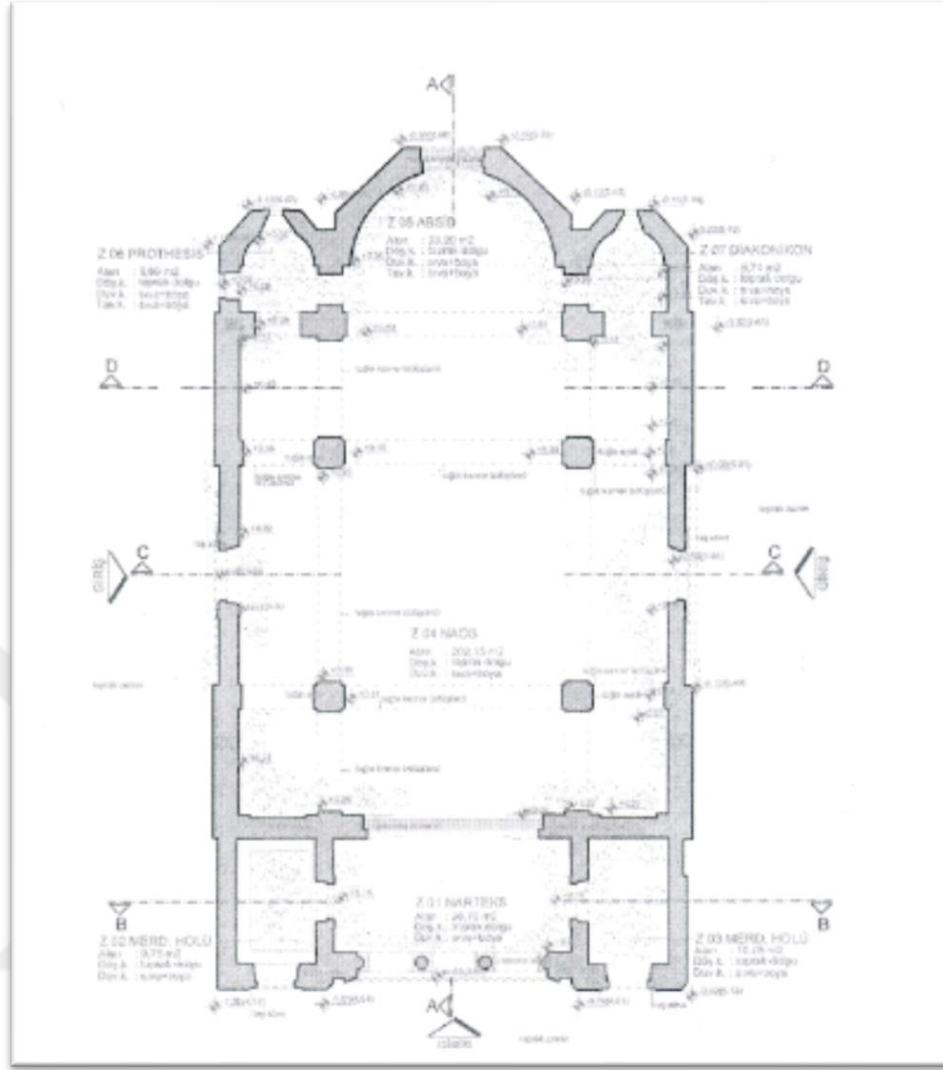
(E. Başarık, 2013).

Şekil 13: Bizans Sarayın ve bölgenin varsayılan görünüşü

URL:http://4.bp.blogspot.com/_HCdqeBQg5LE/SbaBf4Ngh3I/AAAAAAAAASA/JWvwbESMh7A/s1600-h/29_200807080344470_DETAILED.jpg

Şehrin kullanılan en eski ismi Byzantium'dur. İsmi şehrin kurucusu olan Byzans'tan aldığı kabul edilmektedir. İsmi daha sonra Constantinus tarafından Konstantinopolis olarak değiştirilen şehir, savunma kolaylığı, Doğu'ya yakın olması, Asya ve Avrupa arasındaki önemli ticari konumundan dolayı, 330 yılında Roma'dan sonra ikinci başkent olarak kabul edilmiştir. Theodosius Devri'nde Constantinus tarafından yaptırılan mabetler değiştirilmiş, Güneş Mabedi'nin yerine Aya Sofya'ya bağlı evler yapılmıştır. 395 yılında I.Theodosius, Roma İmparatorluğunu iki oğlu arasında paylaşmış, sonradan Bizans İmparatorluğu adını alacak olan Doğu Roma İmparatorluğunun temellerini atmıştır. Hagia Eirene, Ayasofya, Havariun Kilisesi gibi büyük kiliselerin Constantinus tarafından yaptırıldığı fakat tamamlanma aşamasının sonraki dönemlerde gerçekleştirildiği bilinmektedir. Bu dönemden İstanbul'un fethine kadar olan süreçte yapılan imar faaliyetleri ile birlikte yaşanan yangınlar ve tahrip unsuru olan diğer olaylar bölgenin şekillenişinde rol almıştır. Hıristiyanlığı kabul eden ilk imparator olan ve aynı zamanda çok tanrılı inancı da benimsemiş olan Constantinus, Güneş, Artemis ve Afrodit mabetlerini yaptırmıştır (H. Tezcan).

Şekil 14: Hg. Georgios Kilisesi Bizans Akropolü Varsayılan Plan Görünüşü

URL: <https://www.osmaneli.bel.tr/hagios-georgios-kilisesi>

Dönemde şehrin tüm savaş malzemelerinin içinde bulunduğu Mangana (Manganon) olarak adlandırılan silah deposunun da Constantinus döneminde yaptırılmış olduğu söylenmektedir. II. Theodosius zamanında, şehrin surları dönemin valisi olan Anthemius tarafından 1300-1400m batıya çekilmiştir. II. Basileos Dönemi'nde meydana gelen depremde surların kuleleri ve evler yıkılmıştır. IX. Constantinus ve Monamakhos dönemlerinde, Manganlar Bölgesi'nde, Bizans Akropolü'nün doğusunda ince uzun bir dikdörtgen plan şemasına sahip Hg. Georgios Kilisesi yapılmıştır (E. Başarık, 2013).

Iustinianus Dönemi'nde çıkan Nika isyanında meydana gelen yangında Hagia Eirene kilisesi yanmıştır. 563 yılında çıkan yangında ikinci kez yanan ve kalan duvarlar ve narteks kısmı da tahrip olan kilise 732 ve 740 yıllarında yaşanan depremlerle tekrar hasar görmüştür.

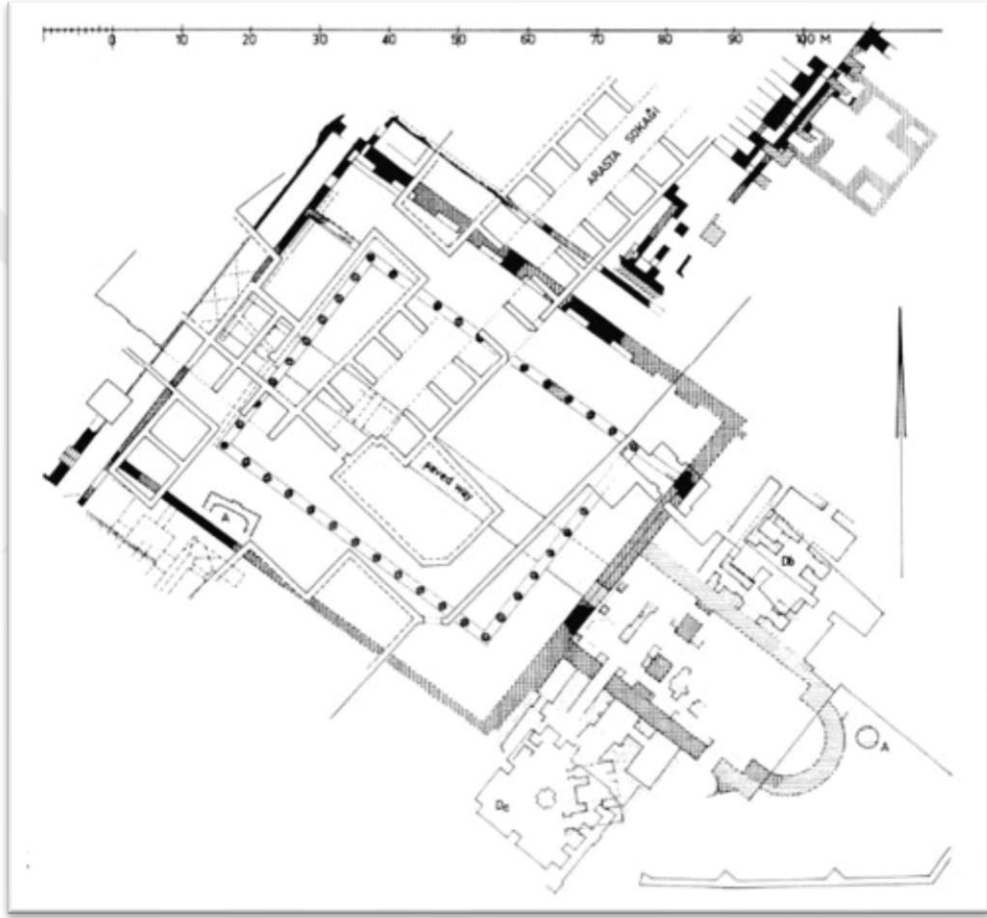
Bizans İmparatorluğu, 1071 Malazgirt Savaşı sonrası Türklerin Anadolu'ya girmesi ile siyasi üstünlüğünü yitirmiş, Doğu ve Batıdaki topraklarını kaybetmiştir. 12.yy sonlarında çıkan iç ayaklanmalar ve ardından 1204 IV. Haçlı Seferi ile İstanbul'un yağma edilmesi Bizans'ın çöküşünü başlatmıştır. Eski durumuna gelemeyen Bizans İmparatorluğu 1453'te Fatih Sultan Mehmet'in İstanbul'u almasıyla yıkılmıştır.

2.2.2. Osmanlı İmparatorluğu Döneminde Saray

1453'te Fatih'in İstanbul'u almasıyla, Osmanlı devlet yönetiminde ve bununla birlikte saray mimarisinde bazı değişiklikler olmuştur. Fatih Sultan Mehmed, hem Doğu'nun, hem de Batı'nın hükümdarı konumuna gelmiştir. Bununla birlikte diğer feodal güçleri ortadan kaldırmış yerine çıkarttığı kanunname ile elde ettiği gücü yasalastırmıştır. Bunlardan ilki devletin örgüt ve işleyişi, ikincisi ise özlük hukuku ile ilgilidir. Osmanlı Döneminde Büyük Saray Bölgesi Tarihi yarımada Osmanlı Döneminde de önemini korumaya devam eder. İstanbul'u başkent yapan II. Mehmed (Fatih), Büyük Saray'ın hemen yakınında Topkapı Sarayı'nın inşasını başlatır. Topkapı Sarayı da Büyük Saray gibi, surlarla çevrilmiş bir bahçe içerisinde birbirinden bağımsız yapılardan oluşur. İstanbul fethedildiğinde, tamamen bakımsız olan Büyük Saray harap durumdadır. Bu dönemde saray alanı bir süre boş olarak kalır, yıkıntıları bir ara hapisane olarak da kullanılır. Ardından yeni başlayan yapılaşmayla kalıntılar büyük binalar, evler, cami ve mescitler (Sultan Ahmet Camii, Akbıyık Mescidi gibi) altında kaybolur. Yeni inşaatlar yapılırken, sarayın var olan bazı bölümleri kullanılmaya devam edilir.

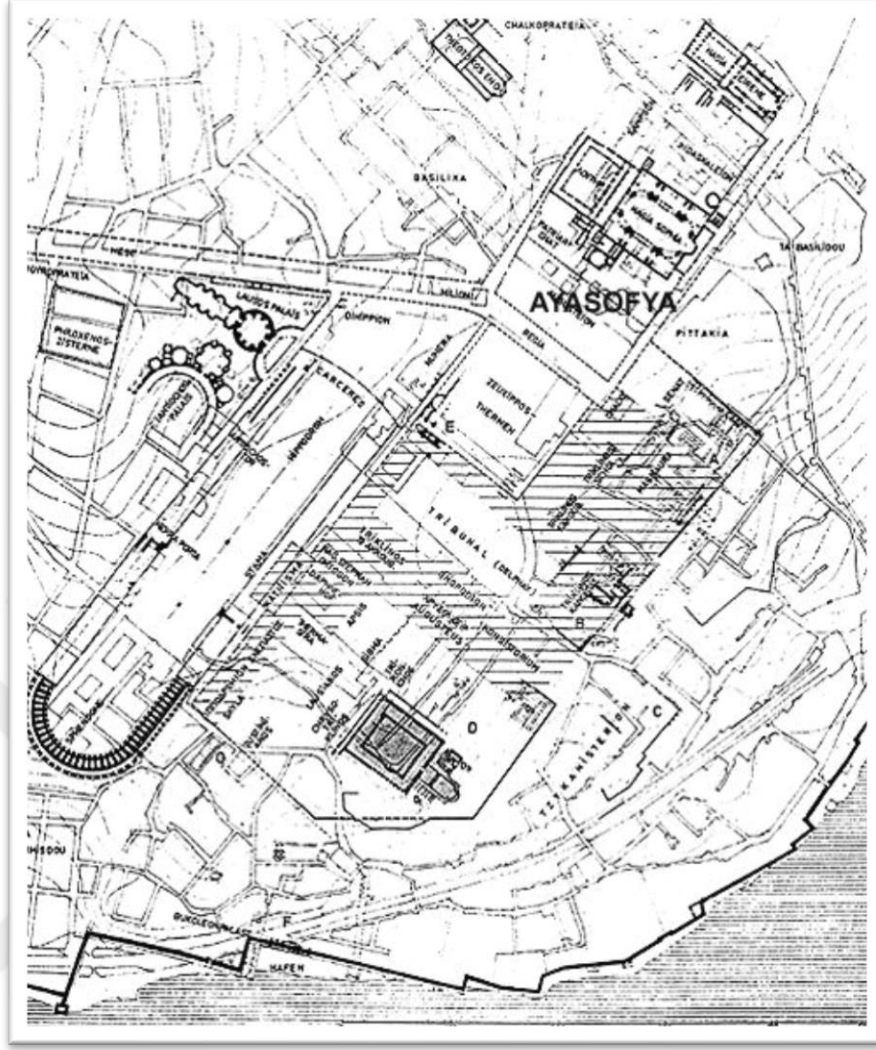
17.. yy da bu alanda ileri gelenlerin konaklarının da bulunduğu bilinmektedir. 16-17. yy da ki kaynaklara göre Ayasofya yakınındaki eski bir kilisenin içine saraya ait vahşi hayvanlar yerleştirilerek Aslanhane olarak kullanılır. Büyük Sarayın Khalke Kapısı adı verilen girişinde yer alan İsa Kilisesi, kesin olmamakla birlikte Osmanlı Döneminde Aslanhaneye dönüştürüldüğü söylenen kilisedir. Bu yapının adeta bir

hayvanat bahçesi gibi kullanıldığını gösteren bir minyatür Şehname-i Selim Han adlı eserde bulunmaktadır. Mısırdan getirilen bir suaygırı başının Aslanhanede bir sehpa üzerinde teşhir edilmesini konu alan bu minyatürde bu yaratığı hayretle izleyen İstanbullular görülür. 18. yy yazarlarından İnciciyana (1758-1833) göre; Aslanhane, Ayasofya ile At Meydanı (Hipodrom) yakınındaydı ve binanın üst katında nakkaşlara ait odalar bulunmaktaydı.

Şekil 15: Eski Saray Plan Görünüşü

[URL:http://4.bp.blogspot.com/_HCdqBQg5LE/SbaBgcGq1nI/AAAAAAAAASQ/IH7LkL5FIGU/s1600-h/29_200807080352050_DETAILED.jpg](http://4.bp.blogspot.com/_HCdqBQg5LE/SbaBgcGq1nI/AAAAAAAAASQ/IH7LkL5FIGU/s1600-h/29_200807080352050_DETAILED.jpg)

Şekil 16: Eski Saray Plan Görünüşü

[URL:http://4.bp.blogspot.com/_HCdqeBQg5LE/SbaBgcGq1nI/AAAAAAAAASQ/IH7LkL5FIGU/s1600-h/29_200807080352050_DETAILED.jpg](http://4.bp.blogspot.com/_HCdqeBQg5LE/SbaBgcGq1nI/AAAAAAAAASQ/IH7LkL5FIGU/s1600-h/29_200807080352050_DETAILED.jpg)

Evliya Çelebi de (1611-1682) Aslanhanenin üst katlarında hücreler bulunduğunu ve saray nakkaşlarının burada barındıklarını söyler. II. Mehmed Devrinden beri, vahşi hayvanların bulunduğu bu yapının üst katında nakkaşlar çalışmaktaydı. Yapının üst katının tamiriyle ilgili ve 1527-1528 yıllarına tarihlenen bir belge, nakkaş atölyelerinin erken dönemden itibaren burada olduğunu gösterir (S. Erkmen, 2009).

Türkler tarafından fethedildiğinde harabe halinde olan şehrin, mirasına uygun yeniden kurulumu yolunda çalışmalar yapılmıştır. Enkaz altında kalmış, boşalmış şehir, göç ve sürgün dediğimiz mecburi yerleşimler ve yapılan restorasyonlarla yeniden yaşanır hale getirilmiştir. Topkapı Sarayı'nın konumlandığı Sarayburnu ve

çevresinde her devirden izler bulmak mümkündür. Her devir bir önceki devirin kalıntıları üzerine, kendi nitelikleri doğrultusunda ekledikleriyle yeni bir yapılanmaya doğru gitmiştir. İstanbul'un fethi sonrası Osmanlı İmparatorluğu tarafından, Bizans eserleri tahrip edilmemiş, yapılan eklentiler ve değişikliklerle yeniden kullanılmış ve devamlılığı sağlanmıştır. Arazi kullanımının daha verimli hale getirilmesi için en üst seviyeden denize inen dik yamaçta yapılmış olan, içinde istinat duvarlarının da yer aldığı teraslar, saray yapıları oluşturulurken kullanılmıştır (E. Başarık, 2013).

Bizans Dönemi yapıları, aynı ya da farklı amaçla kullanılmak üzere elden geçirilmiş, yeniden kullanılabilir hale getirilmiştir. İslamiyet'ten önce yerleşik Türklerde saray yapılarının mimari anlamda gelişimi, egemenlikleri altındaki farklı kültürlerin ve bağlı oldukları devletlerin mimari geleneklerinden yararlanarak ve mevcut olan hazır biçimlerin kullanımıyla sağlanmıştır. Saray yapılarının biçimlenmesine etki eden bir diğer unsur ise İslami geleneklerdir. Saray'da, Osmanlıların, olduğu gibi kullandıkları ya da kendilerine uydurarak üzerinde değişiklik yaptıkları Bizans-Osmanlı tarzı eserler bulunabilmektedir. Buna bir örnek Manganlar Bölgesi'nde Hg. Georgios Manastırı'dır. Burası fetihten sonra bir süre derviş tekkesi olarak, daha sonra ise barutluk sarnıcı ve silah deposu olarak kullanılmıştır. Bu çalışmalar esnasında Bizans'tan kalma şehir planlaması ve sokak düzenlemesi üzerinde pek değişiklik yapılmamıştır.

Bölgeyi sınırlayan Marmara Sahil Surları da, Bizans Dönemi kalıntılarındanır. Ahırkapı'dan başlayarak Sirkeci İstasyonu'na kadar devam eden bu surlar üzerine, önüne ve arkasına Türkler tarafından "Yazlık Harem" diye adlandırılan köşkler yaptırılmıştır. Böylece enkaz halinde olan şehir tekrar yaşanır hale getirilmiştir. Sarayın mimari özelliklerinden bahsetmeden önce şekillenişinde etkili olan eski Fatih Sultan Mehmet, İstanbul'u yaşanır hale getirerek kenti, başkenti yapma planları kurarken, Haliç yakınındaki Blakharnai Sarayı'nda bir aydan daha az bir süre kalmış daha sonra Edirne'ye geri dönmüştür. Ertesi yıl, Süleymaniye ve Beyazıt Camileri arasında, bugünkü İstanbul Üniversitesi Rektörlüğü'nün ve merkez binasının bulunduğu yerde, "Saray-ı Atik" denilen eski sarayı yaptırmıştır.

Bir iç avlu etrafındaki yapıların sonradan bahçe ve dış duvarlarla çevrilmesiyle oluşan sarayın iyi korunan bir haremünün, resmi divan odalarının, sultan ve iç oğlanlar için köşk ve dairelerin ayrıca çok sayıda çeşitli hayvanın yaşadığı avlakların

bulunduğu bilinmektedir. Fatih'in yaptırdığı bu ilk saray, Sultanın yeni saraya geçmesinden sonra Kanuni Dönemi'ne kadar Enderun halkının kullanımına verilmiş, daha sonra eski padişahın aileleri ve onlara hizmet vermiş kişiler tarafından kullanılmıştır.

Fatih Sultan Mehmed daha sonra bu sarayın, kentin asıl yerleşim alanı olan Haliç ve çevresine uzak kalması, kent dokusu içindeki yerinin büyümeye elverişli olmaması sebebiyle Sarayburnu'nda eski Bizans Akropol'ünün olduğu yerde Saray-ı Cedit adı verilen Topkapı Sarayı'nı yaptırmıştır. Topkapı Sarayı, özel ve kamusal hizmet yapılarının, tek bir alanda çözülebilmesi için, kentten geniş bir alan ayrılarak oluşturulmuştur. Sarayda sultanın merkezi gücü, tek bir yüksek anıt ile değil, karmaşık bir kurumsal örgütün göstergesi olan alçak yapıların araziye yatay olarak yayılması şeklinde ifade edilmiştir (S. Erkmen, 2009).

Türk Saray Mimarisinin son örneği olan Topkapı Sarayı'nda Türklerin göçebe geçmişı sonrası yerleşik düzen için ortaya koydukları yerleşim prensipleri ve mimari çözümlerinin izleri görölmektedir.

Topkapı Sarayı'nın geçmişten ve yakın çevresinden beslenerek gelişen mimarisinin anlatımında önemli bir adım oluşturacaktır. Edirne'nin I. Murat tarafından alınması üzerine Osmanlı Sarayı, Bursa'dan Edirne'ye taşınmıştır. Kentte iki ayrı saray yapılmış olduğu bilinmektedir. Bu saraylardan ilki, I. Murat tarafından, Selimiye Camisi'nin güneyinde, şimdiki askeri birimlerin bulunduğu yerde yaptırılmıştır. Sonradan surlarla korunmaya alınan saray, kentte yapılan ikinci sarayda görevlendirilecek elemanların yetiştirilmesi için kullanılan bir merkez haline dönüştürölmüştür. II. Murat Dönemi'nin sonlarında yapımına başlanmış olan ikinci saray, Fatih döneminde tamamlanmıştır. Her iki saray da bünyesine eklenen yapılarla genişlemiş, dönemin özgün Türk Saray Mimarisine örnek olmuştur.

Osmanlı Devleti'nin göçebe yaşam kültüründen yerleşik düzene geçmesiyle ve büyük bir devlet olma yolunda ilerlediği dönemlerde, yönetim ve idareden sorumlu en yetkin kişi olan padişah, kendi otoritesinin ifadesi olarak, tek bir merkezden devlet işlerini yürütmek ve aynı zamanda yaşama mekânı olarak kullanmak üzere saray gibi büyük yapıları tercih etmiştir. Bu saray yapıları mevcut olan örnekler üzerinden gidilerek, geleneksel bir çizgide oluşturulmuştur. 15.yy sonlarında inşa

edilen Topkapı Sarayı, Anadolu'da yaşayan Yakın Doğu ve Akdeniz'in geleneklerini sürdüren ve geliştiren bir mimari dönem ürünüdür.

Topkapı Sarayı'nın yapımı siyasi düzenin merkezi devlet yönetimine geçişi ve ülke sınırlarının genişlediği döneme rastlamıştır. Dönemin tarifi yapılacak olursa 15.yy nüfus yoğunluğunun az olduğu ve gösterişsiz bir yaşam biçiminin sürdürüldüğü bir dönemdir. Topkapı Sarayı'nın 15 yy ve sonraki dönemlerdeki plan gelişim aşamasına ve genel görünümüne bakıldığında çok büyük bir farklılık olmadığı gözlemlenmektedir. Bu da devletin, örgütlenme sisteminin netliğini ve gelişmeye yönelik bir anlayışa sahip olduğunu göstermektedir (E. Başarık, 2013).

Saray mimarisi gelişimi ilk olarak Türk kültüründe kâinatın temsili sayılan otağın, gövdesi yeryüzünü, kubbesi de gökyüzünü simgelemesiyle başlamıştır. Göktürk hakanlarının bir halı üstüne oturup, boy beyleri tarafından otağ etrafında döndürülmesi otağın simgesel anlamına ilişkin bir adetin göstergesidir. Böylece hakan yeryüzü etrafında döndüğü varsayılan güneşle özdeşleştirilmiştir (Esin, 1985b).

Hükümdar makamının sembolü olan otağın kökeni proto-Türk kabul edilen Choular'a kadar inmektedir. Yeryüzünde bir mikrokozmos olarak düşünülen hükümdar şehri dört yöne bakan dörtgen planlıdır. Bu bağlamda kent planı Chou takvimini yansıtmaktadır. Hükümdarın köşkü ise kentin merkezinde dini anlamlar yüklenmiş olan, eski Türkçe metinlerde "Temür Kazuğ" ve "Yitiken" adı verilmiş Kutup Yıldızı ve Ayı Burcu'nun altında bulunmaktadır. Ayrıca bu köşk dünyanın merkezinde olduğu kabul edilen kozmik dağı simgelemektedir (Esin, 1968).

Emel Esin (1968) "Orduğ" başlıklı çalışmasında, arkeolojik buluntular ve Bezeklik ve Koço daki Uygur resimlerinden hareketle, Türk ordusunda hükümdar konutunun surların en yüksek yerinde, sur dışına taşkınca konumlanmış otağı ya da kalık denilen iki katlı köşk şeklinde olduğundan söz etmektedir.

Kalık olarak adlandırılan hükümdar köşkünün öncüllerinin Kırgızlar ile Göktürkler'de de var olduğundan bunların otağ şeklinde yuvarlak örnekleri bulunduğu gibi üzerleri kiremit kapalı Çin pagodalarına benzeyen örnekleri olduğunu da eklemektedir (Esin, 1968)

Mimari açıdan ordunun şekli, Doğu Asya'da milattan önceki bin yılda ortaya çıkmış bir idealin ifadesidir. Dört yöndeki illere hakimiyet üzerine kurulmuş ve kâinatın

yapısı hakkında kozmolojik tasavvurlardan ilham alan ordu mimarisinin kökeninde Türk toplumlarının çoğunun M.S. 6. yüzyıldan beri kabul ettikleri Budizm ve Türklerin en eski dini olan gök ve yer ibadeti yer almıştır. İnanışa göre, Gök, firuzeden bir kubbe; yeryüzü ise dört yöne bakan dört köşe ya da dört ana yön ve dört ara yöne bakan sekiz köşeli bir yerdir. Bu noktadan hareketle, Türkler de hükümdarın konutu gök tapınağı şeklindedir ve gökyüzünü temsil eder. Mimaride bunun ifadesi merkezi kubbeli büyük bir orta mekandır. Bu mekânın çevresine Çin-Türk Astrolojisinin bazı kavramları doğrultusunda sekiz küçük birimin yerleştirilmesiyle oluşan dokuz* birim, gök ve güneşin ifadesidir (Esin, 1985).

Ordu mimarisinin kökenindeki simgesel kavramların bir benzeri yine Uzakdoğu, Orta Asya kültürlerinde bulunan bir çeşit kozmik diyagram olan mandalalar da bulunmaktadır. Hint tapınak mimarlığındaki plan şemalarının temelini oluşturan mandala düzeni, Türkçeye “törtgil mandal” adıyla geçmiştir. Çince metinlerden geçen kelimenin taşıdığı simgesel anlam, imparatorun evrensel şehri ve yeryüzüdür.

Mandala'nın temeli de dört ana ve ara yön ile gökyüzünü temsil eden yukarı ve yeryüzünü temsil eden aşağı yönlerden oluşmaktadır (Peker, 1993)

Osmanlılar'ın sonraki başkenti Edirne'deki Eski Saray adıyla anılan ilk saray, Selimiye Camisi yakınında Kavak Meydanı denilen yerde Murad Hüdavendigâr zamanında 1365'te yapılmıştır. Yıldırım Beyazıt'ın oğlu Musa Çelebi zamanında etrafı surla çevrilen saray, dikdörtgen şeklindedir. İçinde divanhane, hasoda, hazine, doğancılara ve seferlilere ait odalar yapılmıştır.

Eski Saray'dan sonra kurulan yeni saray, Hünkârbahçesi Sarayı olarak da anılmıştır (Konyalı, 1945). Tunca nehrinin ikiye ayrıldığı yerde oluşmuş ada üzerinde geniş bir sahaya yayılmış çok sayıda kasır ve daireden meydana gelmiştir. II. Murad zamanında yapımına başlanmış, Fatih zamanında tamamlanmıştır. Babı Hümayûn kapısından girilen Alay Meydanı'nda mutfaklar ve kubbealtı, Babüssâde'den geçilen ikinci avluda da Arz Odası, Akağalar Dairesi, Enderun ve mektebi yer almıştır. Arz Odası'nın kuzeyinde harem dairesi ve valide taşlığı vardır. Sarayın bölünmesi Topkapı Sarayı ile oldukça benzeşmektedir.

Saray fetihten sonra Fatih tarafından kullanılmaya devam etmiş, 17. yüzyılda Avcı Sultan Mehmed (1648-1687) saltanatının otuz bir yılını burada geçirmiş, saraya birçok ilaveler yaptırmıştır. Edirne Yeni Sarayındaki en yüksek yapı olan Cihannüma

Kasrı üzerindeki yapım kitabesinden anlaşıldığı üzere 1452 yılında Fatih tarafından tamamlanmıştır. Dört kattan oluşan yapının üzerinde sekiz köşeli kule kısmı bulunmaktadır (Aslanapa, 1949). Cihannüma Kasrı giriş katında yer alan, divan mahalli olarak adlandırılan ve kapılarla dört yöne açılan kare mekânın ortasında büyük boyutlu bir havuzla karşılaşmaktadır.

Sarayda Avcı Sultan Mehmed Kasrı'nın önünde ise 30x40 m. ebadlarında büyük ölçekli bir havuz bulunmaktadır (Akın, 1990). Adı geçen havuzlar hükümdar mekânı ve su ögesi arasındaki simgesel ilişkinin farklı uygulamaları olarak karşımıza çıkmaktadır. Cihannüma Kasrı ise Konya Kılıçarslan Köşkü'ne ve Manisa Sarayı'ndaki kule-köşke benzer şekilde Orta Asya'daki ordu-kentleri ve iç kaleleri çevreleyen surlarda bulunan kulelerin hükümdar mekanına dönüşmüş şekli olasılığını akla getirmektedir.

Fetihle birlikte İstanbul başkent ilan edilmiş, Fatih saray inşasına başlanılmasını emredip, Edirne'ye geri dönmüştür. İstanbul'daki ilk saray, Tauri Formu'nun kuzeyinde, bugünkü Beyazıt bölgesinde Osmanlı sultanlarının kale içinde oturma geleneklerinin bir uzantısı olarak kentin en müstahkem yerinde surlarla çevrili olarak yapılmıştır. Rum tarihçi Kritovulos sarayın yapımına 1454'te başlanıp, bir yıl sonra da bitirildiğini söylerken, Evliya Çelebi ise sarayın yapımının dört yılda tamamlandığını ve 1458 yılında inşaatın bitirildiğini belirtmiştir (Ayverdi, 1974). Ancak, Beyazıt'taki sarayın kent içindeki konumundan hoşnut olmadığı dönemin kaynaklarından anlaşılan Fatih Sultan Mehmed, bir süre sonra yeni bir saray yapılmasını emretmiştir. Sultanın ve yönetimin Sarây-ı Cedid'e (Yeni Saray) taşınmasından sonra bir süre iki saray birlikte kullanılmıştır. Sarây-ı Cedid'in / Topkapı Sarayı'nın kullanılmaya başlamasından sonra Sarây-ı Âtik (Eski Saray) adıyla anılmaya başlanan Beyazıt'taki sarayda tahta geçen sultandan önceki sultanın haremindeki kadınların yaşamına ayrılmıştır* (Ayverdi, 1974).

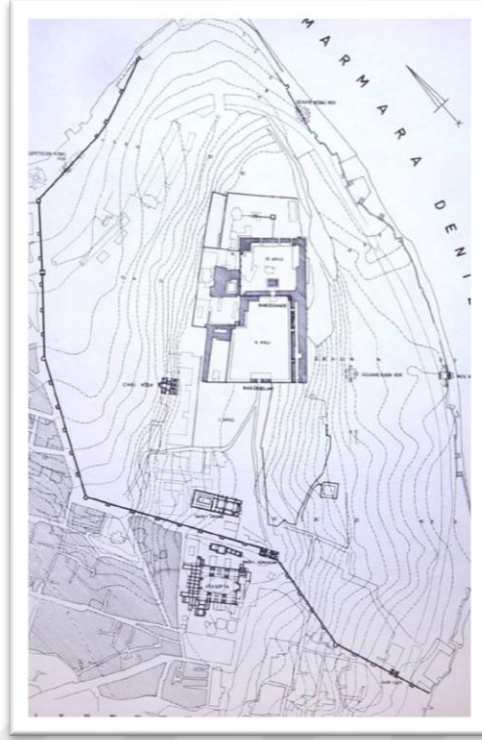
Fatih'in Beyazıt'taki sarayda kısa süre oturup, kısa bir süre sonra yeni bir saray yaptırmayı istemesinin nedenleri ile ilgili çeşitli görüşler ileri sürülmüştür. Ayverdi (1974), Beyazıt bölgesinin küçük olması nedeniyle sarayın genişlemesine elverişli olmadığından Fatih'in yeni bir saray inşasına başladığını ileri sürerken; Necipoğlu (2007) tam aksine, 16. yüzyılda Süleymaniye Külliyesi inşa edildikten sonra bile bu bölgede yeterli alan bulunduğunu, yer darlığının bir sebep olamayacağını, kazandığı başarılar sonucunda kendini cihan hakimi olarak gören Fatih'in gücünü ve ihtişamını

en iyi şekilde tüm dünyaya göstermek, aynı zamanda da kentin eski sahibine bir gönderme olarak Bizans Sarayı'nın bulunduğu bölgede yeni bir saray yaptırmayı istediğini ileri sürmüştür.

II. Beyazıt döneminde sarayın tarihçisi olan İbni Kemal Eski Saray'ın şehrin ortasında olmaması nedeniyle sultanın bunu makam olmaya layık görmediğini sarayının şehrin tümüne görünür olmamasının acayip bir durum olup olmadığını Eski Saray'ın mimarlarına sorduğunu ve yeni saray için yer seçiminde mimarlara yol gösterdiğini belirtmektedir (İbn Kemal, 1954). Necipoğlu da 16. Yüzyıl tarihçisi Mustafa Âli'nin Fatih'in, Galata'daki Hıristiyanların çıkardığı Haçlı saldırılarından korktuğu için şehir merkezinde bir saray yaptırdığına dair söylentilere cevaben Yeni Saray'ı yaptırdığını ileri sürdüğünü belirtmektedir (Necipoğlu, 2007).

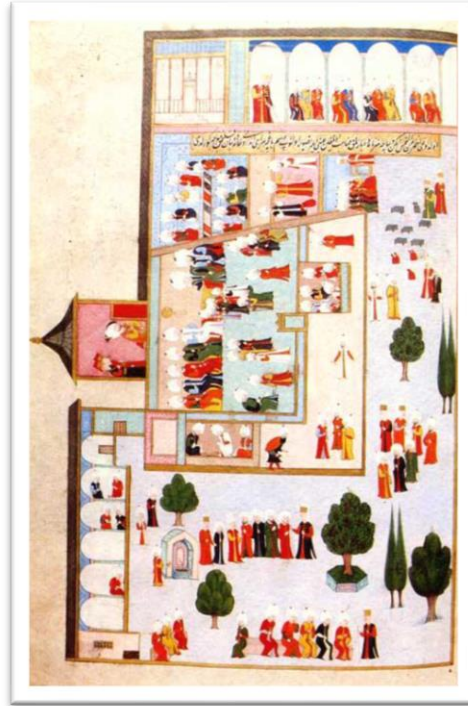
Yeni Saray, hem ülkenin ve İstanbul'un kozmopolit niteliğinin mimari bir tezahürü, hem de cihan imparatoru olma iddiasındaki sultanın hükümranlığı altındaki dünya devletlerinin temsil edildiği bir mikrokozmos haline gelmiş olmalıdır.

Gerek İbn-i Kemal'in gerek Mustafa Ali'nin yazdıklarından Fatih'in yer seçimi konusunun üzerinde önemle durduğu anlaşılmaktadır. Saray için Bizans'tan kalan Ayasofya, Hipodrom ve Büyük Saray'ın kalıntılarının hemen yanında bir bölgenin seçilmesi buranın yeni sahibini, bir anlamda İstanbul'un dolayısıyla Doğu Roma'nın yeni hükümdarını dünyaya ilan etmek maksadını taşıdığı gibi daha da ötesinde, yukarıda kaynaklarda tariflendiği gibi coğrafi konumuyla da doğuya ve batıya diğer bir deyişle dünyaya hakim bir yer oluşu simgeselliğini de taşıdığını düşündürmektedir. Sarayın inşaat süreciyle ilgili anlatılanlardan Fatih'in çeşitli milletlerden ve dinlerden insanları bir araya getirdiği kozmopolit başkenti gibi, çeşitli ülkelerden getirttiği mimar ve mühendislerin ellerinden çıkma çeşitli üslupların bulunduğu bir saray yapmayı istediği anlaşılmaktadır.

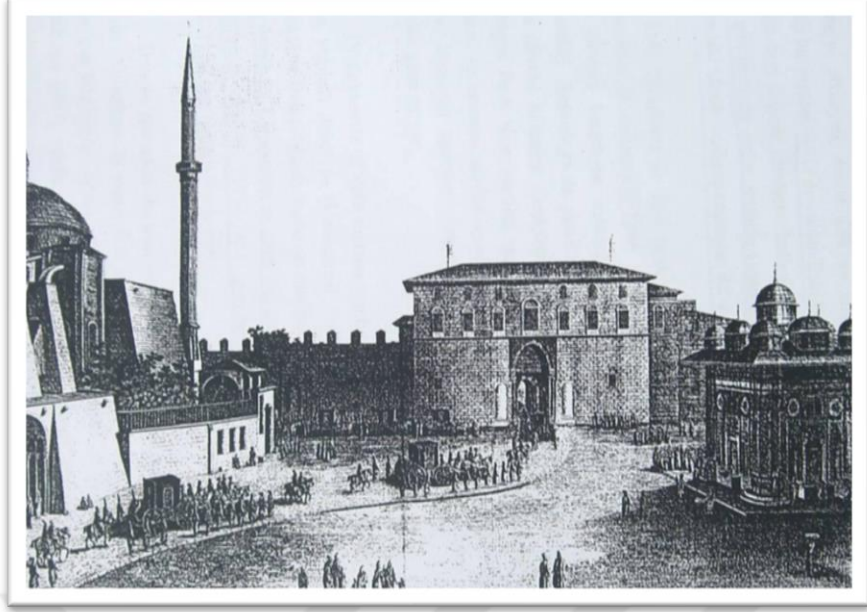

Şekil 17: Topkapı Sarayı'nın 15. yüzyıldaki ana yapısı (Eldem ve Akozan 1982).

Kaynak: Sevin Sezen, Topkapı Sarayının Mimarisinde Batılılaşma Süreci, İTÜ, YL

Şekil 18: Hünernâme'deki bir minyatürde diwan avlusu (www.commons.wikimedia.org).

Şekil 19: L'espinaŝse'nin gravüründe Bab-ı Hümayûn üzerindeki köşk (D'ohhson'dan aktaran Akdeniz, 1995). (www.commonswiki.org).

Şekil 20: Sarayın orta kapısı Bâb-üs Selâm (www.commonswiki.org).

Şekil 21: Topkapı Sarayı genel görünüş (www.yapi.com.tr).

2.3. Osmanlı Saray Mimarisini Şekillendiren Dönemler

Mimarlık ya da farklı bir sanat alanında yapılan bir eser biçim ve içerik olarak değerlendirilebilir. Ortaya konan eser; biçimine, anlamına ya da işlevine göre tanımlanabilir. Biçim ve içerik, toplum yapısının koşullarına göre değişim göstermektedir. Mimari bir eser ya da başka bir sanat eseri; biçimi, yapılış amacı, malzemesi ve tekniğiyle, toplumun o dönem içindeki sosyo-ekonomik düzeyini, yapım yöntemlerini ve estetik anlayışını yansıtmaktadır. Tasarımda kullanılan biçimler zamanla yakın çevreler arasında ortak bir kabule kavuşmuştur. Bu durum, belli yapı tiplerinin, dekoratif motiflerin, biçim, teknik ve çözüm olarak benzerlik göstermesine neden olmuştur. Böylelikle genel şemalara uygun birçok ürün meydana gelmiştir (Sözen M.- Tanyeli, U.).

Bu bölümde farklı kültürlerle sürekli etkileşim halinde olmuş ve bu şekilde gelişim göstermiş Osmanlı sanatının ve mimarisinin şekillenişinde etkili olmuş dönemlerden söz edilecektir.

Topkapı Sarayı mekânlarında uygulanan tekniklerin ve sanatların oluşum sürecinde etkili kimliklerin ve dönemlerin, ortaya çıkmasında yardımcı olacaktır. İstanbul'un fethinden kısa bir süre sonra yapımına başlanan Topkapı Sarayı'nda, ilk başta içinde

yer alan binaların ve bahçelerin oluşturulduğu daha sonra 1478 tarihli ana giriş kapısının ve surların yapıldığı bilinmektedir. İlk dönemlerde Çinili Köşk başta olmak üzere birbirinden bağımsız kasırlarla Divanhane, Arzhane, Hasoda, Hazine Dairesi, Matbah-ı Amire birimleri yapılmıştır. Fatih Sultan Mehmet'in yapımını başlattığı Saray, daha sonra Kanuni Sultan Süleyman (1520 – 1566), III. Murat (1574 -1595) ve IV. Mehmet Reşat dönemlerinde kapsamlı imar uygulamalarıyla plan ve işlev açılarından geliştirilmiş ya da yenilenmiştir.

Son olarak V. Mehmet Reşat (1909–1918) dönemine kadar, hemen her padişah tarafından Saray'da yenilikler, bazen değişiklikler ve eklentiler yapılmıştır. Saray'da, yaklaşık dört yüzyılı aşkın bir süre boyunca, 15. yy yapısı olan Çinili Köşk ve 19. yy yapısı olan Mecidiye Köşkü'ne kadar yapılan tüm yapılar, Doğu Mimarisi'nden, Klasik Türk Mimarisi'nden, sonraki dönemlerde Batının Barok, Ampir ve Rokoko üsluplarından etkilenecek yapılmıştır. Saray'ın büyük bir kısmı, İstanbul'un fethiyle birlikte 15.yy sonu ve 18.yy başı arasındaki dönemde oluşturulmuştur.

“Klasik Osmanlı Sanatı” olarak da adlandırılmaktadır. Osmanlı Beyliği'nin göçebe kültürü özelliğindeki toplumsal yapısı, imparatorluk düzenine geçiş sürecinde değişmiştir. Göçebe Türkmen özelliğinde olan beylik insanları, konar-göçer pozisyonda, daha çok at üstünde savaşarak yaşamlarını sürdürürken, imparatorluk düzeniyle birlikte yerleşik yaşama geçmişlerdir. Önemli bir gelişim süreci olan bu dönemden önce, Osmanlı Devleti'nin kuruluş yıllarından itibaren tasarıma yön veren bazı dönemlerden söz edilecektir. Bu ön bilgilendirme, Harem mekânlarında uygulanan sanatların nasıl ortaya çıktığı konusunu aydınlatmak amacıyla yapılacaktır. Bu sebeple farklı bir yapılanmaya doğru giden Osmanlı İmparatorluğu, önceki yaşam biçimi olan göçebe hayatının izlerini, yeni düzene taşımıştır (Kuban, D., 1997).

1326 yılında Bursa'nın fethi, İzmit, İznik gibi yerlerin alınmasıyla, Osmanlı Devleti coğrafi olanakların verdiği imkânlar doğrultusunda Bizans'ın Balkanlar'daki topraklarının bir kısmına yerleşmiştir. I. Murat ve Yıldırım Beyazıt dönemlerinde büyük bir Balkan Devleti olma özelliğine sahip olan Osmanlı Devleti, yayılma politikasının kontrolü için büyük bir idari örgütlenmeye gitmiştir. Anadolu Selçuklu Devleti'nin son zamanlarında Eskişehir ve Bilecik arasında yer alan Türkler, Batı Anadolu'nun diğer bölgelerinde olduğu gibi, din uğruna savaşma, istila ederek yerleşme politikalarını sürdürmüşlerdir. 14.yy.'da Osmanlı ve Anadolu

Beylikleri'nin kültür ve sanat anlayışı arasında büyük oranda bir fark yokken, I. Murat Dönemi'nde Balkanlarla olan ilişkiler sayesinde bazı yeniliklere gidilmiştir.

2.4. Topkapı Sarayı Mimarisi Genel Özellikleri

Günümüzde, 15.yy.'ın ikinci yarısından 19.yy.'ın ortalarına kadar Osmanlı İmparatorluğu'nun, dört yüz yıllık döneminin geçtiği Topkapı Sarayı; içerdiği kültür, mimarlık ve sanat öğeleri, devlet ve hükümdar hazineleri, özel ve değerli koleksiyonları ile Türkiye'nin en önemli müzeleri arasında yer almaktadır. Tarihte Türkler'in mekân geleneğine bakıldığında genellikle çadır kültürüne dayalı bir biçimlenişe gidildiği görülmektedir. İçinde birçok mekân barındıran tek ve büyük yapılar yerine, bir doğa parçası üzerinde, farklı işlevler için düşünülmüş yaşam alanlarının, ayrı ayrı birimler halinde çözülmüş olduğu gözlemlenmektedir.

Topkapı Sarayı, Marmara, Boğaziçi ve Haliç sularının birleştiği bölgede Tarihi Yarımada Sarayburnu'nda, 592.600 m² bir araziye yayılmıştır. Topkapı Sarayı, Rumelihisarı ve Yedikule gibi, deniz ve kara yönlerinden burçlarla güçlendirilmiş surlarla korunmaya alınmış ve içindeki yapılarıyla bir kent kalesi görünümündedir. Kara tarafından Fatih'in yaptırdığı 800 m.'lik Saray surları ile birleştiğinde duvarların uzunluğu yaklaşık 3.300m.'yi bulmuştur. İstanbul'un yedi tepesinden ilki sayılan bu bölge, konumu bakımından Haliç'e, Galata'ya, Boğaz'a, Asya yakasına ve Adalar'a doğru ve Marmara'ya hâkim durumdadır.

Osmanlı İmparatorluğundan önce Bizans Akropolü'nün üzerinde yer aldığı bu değerli bölge, İstanbul'un Türklerin eline geçmesi ile kıtalar üzerinde egemenlik kurmuş bir imparatorluğun yerleşmesi için, doğru bir yerdir (E. Başarık, 2013). Topkapı Sarayı bu bakımdan, şehrin kalbinde denilebilecek çok önemli bir yerdedir. Türklerin saray gelenekleri ve kültürleri, yönünden de Sarayburnu, ideal bir noktadır. Türklerin eski çadır, kültürüne, dayanan yerleşim geleneklerine göre; doğanın bir parçası üzerine, özgürce yaşamaya elverişli açık ve kapalı alanlardan oluşan konutlar tercih edilmiştir.

Osmanlılarda yaygın olan anlayış; bugün Topkapı Sarayı'nda görülmektedir. Topkapı Sarayı'ndan önce, Osmanlı Devleti'ne ait padişah sarayları, hiçbir mimari iz bırakmadan yok olmuştur. Hakkında ancak yazılı kaynaklardan ve belgelerden bilgi

edinilebildiğimiz Bursa, Manisa ve Edirne'deki eski Osmanlı saraylarından sonra Osmanlı mimari geleneklerine uygun günümüzde ayakta kalan tek saray Topkapı Sarayı'dır. Buna göre su kıyısında, bahçelerin, ekim alanlarının bir köşesine ya da ortasına serpiştirilmiş büyüklü küçüklü mekânlar topluluğu anlayışı Sarayburnu'nda en geniş ölçekte uygulanmıştır (Kuban, D., 1997).

19.yy. da Batı'nın etkisi ile başta Dolmabahçe ve Yıldız Sarayı olmak üzere yapılan tüm saraylar, Avrupa mimarisi ve Avrupa yaşam biçimi örnek alınarak yapılmıştır. Bu nedenle Topkapı Sarayı, Osmanlı'nın yaşam biçimini ortaya koyabilen mimari eserlerden biridir.

Saray başlangıçta padişahların ikametlerinden çok devlet işleri ve hazinelerin saklanması amacıyla yapılmıştır.

Gerçekleşebilecek her türlü saldırıya karşı, Sarayburnu çevresi 1478 tarihinde "Suri Sultani" denilen sur ile çevrilmiştir. Fatih Sultan Mehmet'in yaptırmış olduğu bu kara surları, güneyde Otluk kapısında, Kuzeybatıda da Demirkapı'da, Haliç ve Marmara kıyılarında şehri çevreleyen Bizans Dönemi'nden kalma deniz surları ile birleşmektedir. 1400m uzunluğundaki Sur-i Sultani üzerinde yer alan kule ve burçların önceden yüksek külahlı çatılarla örtülü olduğu ve içlerinde nöbetçi odaları, koğuş ve ambarların yer aldığı bilinmektedir. Bu çatıların günümüze gelememiş olması sarayın önceki silüetini kısmen değiştirmiştir.

Deniz surları da sarayın yapımı sırasında onarılmış ve ilerleyen dönemlerde üzerlerine bazı daireler ve köşkler inşa edilmiştir. Sarayın ilk avlusuna geçişi sağlayan ana giriş kapısı "Bab-ı Hümayun"dur. Saray'a girildiğinde yine iki büyük kapıyla birbirine bağlanan üç avlu görülmektedir. Saray bölümleri mahremiyet sırası göz önünde bulundurularak, genel mekânlardan, padişahın özel alanlarına doğru düzenlenmiştir. Ardı sıra dizilmiş üç avludan ilk ikisi sultanın dış işleriyle ilgilenen saray mensuplarının hizmetine ve yönetim binalarına ayrılmıştır (E. Başarık, 2013).

Padişahın özel yaşam alanını birbirinden ayıran "Bab-ı Saadet" kapısından girildiğinde karşımıza çıkan avluda sultanın dairesi ve kadınlar için ayrı olarak düzenlenmiş diğer daireler bulunmaktadır. Sultanın, dış dünyadan uzak, özel hayatını yaşadığı bu bölüm, asma bahçelerin bulunduğu dördüncü avluya ve dış bahçeye açılmaktadır. Mimarlık tarihi açısından bakıldığında, ilk dönemde başta Çinili Köşk olmak üzere birbirinden bağımsız kasırlarla II. Avlu'da yer alan Divanhane, III.

Avlu'da yer alan Arz Odası, Hasoda, Hazine, Matbah-ı Amire, birimlerini kapsayan Saray, Osmanlı padişahlarının resmi ve özel ikametgâhları da olmuştur. Fatih Dönemi'nden Sultan Abdülhamit Dönemi'ne kadar neredeyse tüm padişahların öngördüğü yeniliklerle şekillenen Topkapı Sarayı, geçmiş tarihi boyunca aksayan eski bölümleri onararak, bazı yapıları yıkılıp yerine yeni yapılar eklenerek günümüze kadar gelmiştir.

Özellikle Saray'ın Harem Dairesi, padişah konutu olma özelliğinden dolayı, padişah ailesinin tüm üyeleri için ayrı düşünülmüş daireleri, taşlıkları, kabul salonları ve hamamları, içlerinde yer alan yapı ve donatı elemanlarıyla Osmanlı'nın günlük yaşamı hakkında fikir vermektedir (Kuban, D., 1997).

Buna karşılık 15. ve 16. yüzyıla ait özgün kaynaklar incelendiğinde köşk için yazılmış divan şiirleri ve tarihçelerde köşkü anlatan önemli bilgiler olduğu görülmüştür. İncelenen söz konusu şiirlerle tarihçelerdeki anlatımların ve aynı zamanda köşkün inşa kitabesinin yapının özgün mimarisine ilişkin bugüne kadar üzerinde durulmamış önemli ayrıntılar içerdikleri görülmüştür.

Şekil 22: Topkapı Sarayı Avlusu Çinili Köşk

URL: <http://www.istanbeautiful.com/images/cinili-kosk.jpg>

Günümüzde surlar izlenerek Bab-ı Hümayun'dan Soğukçeşme Sokağı, Alay Köşkü, Salkımsöğüt, Sirkeci istikametinde ya da Cankurtaran'dan aşağıya Otluk Kapısına doğru gidildiğinde her iki yönde de Saray'ın yerleştiği alanın parçalandığı ve kıyıya kadar olan saray yapılarının Sepetçiler Köşkü dışında günümüze gelemediği görülmektedir. Bu kesimdeki surlar, kapılar ve köşkler, 1888 ve 1890 yılları arasında Sirkeci Garı'nın ve demir yollarının yapımı sırasında yıkılmıştır. Önceleri Saray-ı Cedit adıyla anılan Topkapı Sarayı, günümüzdeki adını I. Mahmut Dönemi'nde yaptırılan Sahil Sarayı denilen ahşap bir sahil sarayından almıştır (E. Başarık, 2013).

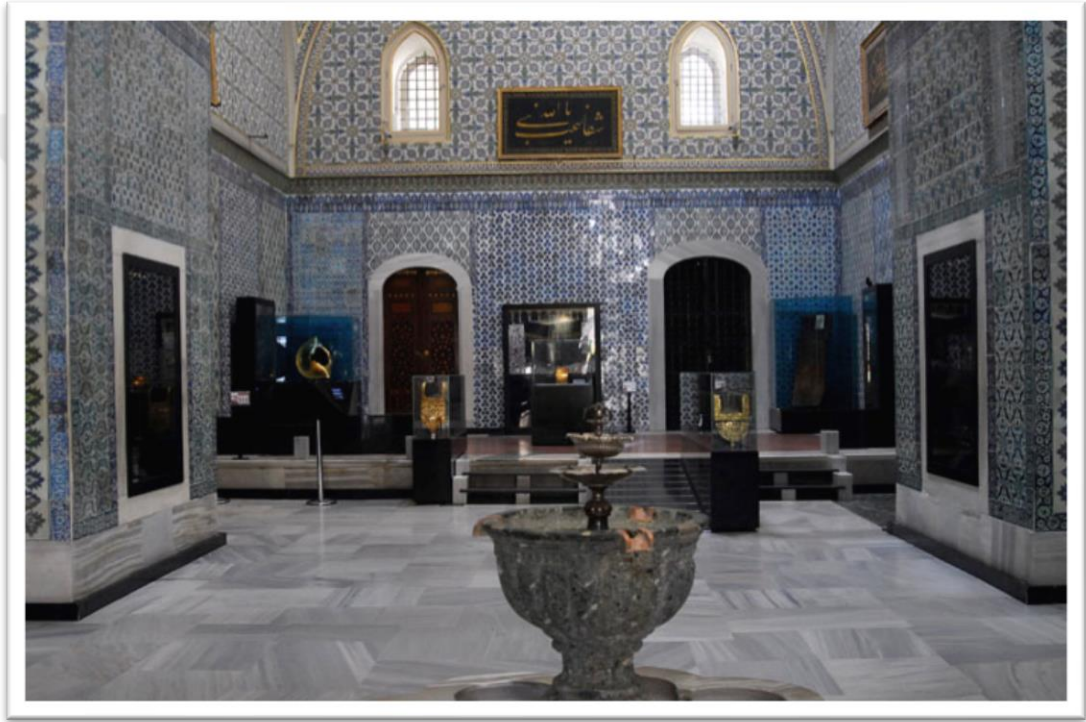
Şekil 23: Sepetçiler Kasrı Gravürü

URL: http://www.degisti.com/wp-content/uploads/2013/01/Sepetciler_Kasri_eksi_Istanbul.jpg

Yazlık Saray olarak yapılmış olan bu yapı, 1863 yılında bir yangında tamamen yok olmuş ve önündeki selam toplarından aldığı bu ismi Topkapı Sarayı'na bırakmıştır. Topkapı Sarayı, 15.yy.'dan 19.yy.'a kadar olan yapılanma sürecinde kapsamlı imar uygulamalarıyla, plan ve işlev açısından gelişmiş ve yenilenmiştir. Doğu Mimarisi'nin, Klasik Türk Mimarisi'nin, Barok, Rokoko ve Ampir üsluplarının etkisinde şekillendirilmiş olan Saray; Türklerin yaşam tarzına uygun, mimarlık ve

güzel sanatların değerli öge ve belgelerinin toplandığı bir hazine kimliğindedir (Kuban, D., 1997).

Topkapı Sarayı, dört asır boyunca padişahların ikamet yeri olmuş ve 19.yy.'da terk edilerek ikamet yeri olarak Boğaziçi'nde yaptırılan yeni saraylar tercih edilmiştir. Ancak yine de, cülus cenaze, "Hırka-ı Saadet" ziyareti gibi bazı saray gelenekleri düşünülerek Saray kullanılmaya devam edilmiştir. Günümüzde binlerce objenin korunduğu bir uygarlıklar hazinesi ve müzesi olarak değerlendirilmektedir.

Şekil 24: Hırka-i Saadet Dairesi

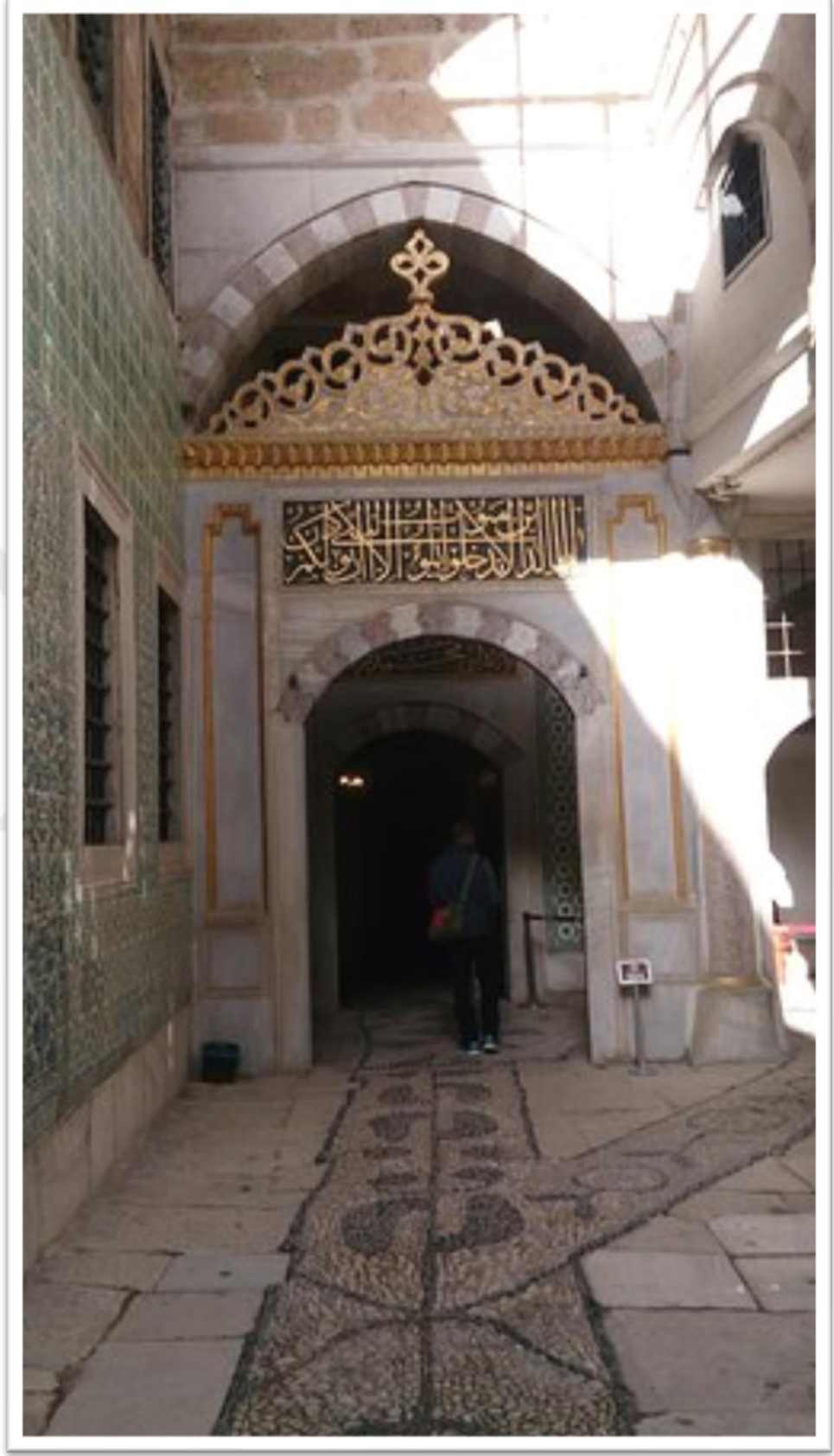
URL: http://www.mustafacambaz.com/data/media/577/adrvanl_sofa_1_copy.jpg

Köşkün günümüzde ziyarete kapalı olan ve depo olarak kullanılan alt katında yapılan incelemelerde, köşkle ilgili çalışmaların hiçbirinde bahsedilmeyen orta mekâna doğru inen bugün önleri pencerelerle kapatılmış kademeli su yolları bulunduğu tespit edilmiştir. Tursun Bey'in ve Lâtifi'nin anlatımlarının söz konusu suyolları gibi köşke ait fiziksel bulgularla birleştirilmesi, yapının özgün halinde içinde su oyunlarının yapıldığı, bir takım su düzeneklerinin bulunduğu gibi somut bilgilerin ortaya konmasını sağlamıştır.

Çinili Köşk inşa edildiği dönemde kendisine yüklenen simgesel anlamı 19. Yüzyılın son çeyreğine kadar taşımıştır. Osmanlı Devleti'nin modernleşme araçlarından biri olarak gördüğü arşiv belgelerinden anlaşılan ilk müze açma çabaları sırasında, köşkün Osmanlı'nın en görkemli dönemini hatırlatan bir yapı olarak bu amaç için seçilmesi bunun göstergesidir. Bu bağlamda, dört yüz yıl boyunca Osmanlı sultanları için övünç kaynağı olan yapının inşa edildiği tarihten müze olana dek geçirdiği tarihsel süreç ve anlamı dönem kaynakları aracılığıyla yukarıda sözü edilen yöntemle açıklanmaya çalışılmıştır. İç mimarlıkta kullanıcı kimliğini ve yaşam biçimini yansıtan, yaşamın büyük bir kısmının içinde geçtiği en temel yaşama mekânı konuttur.

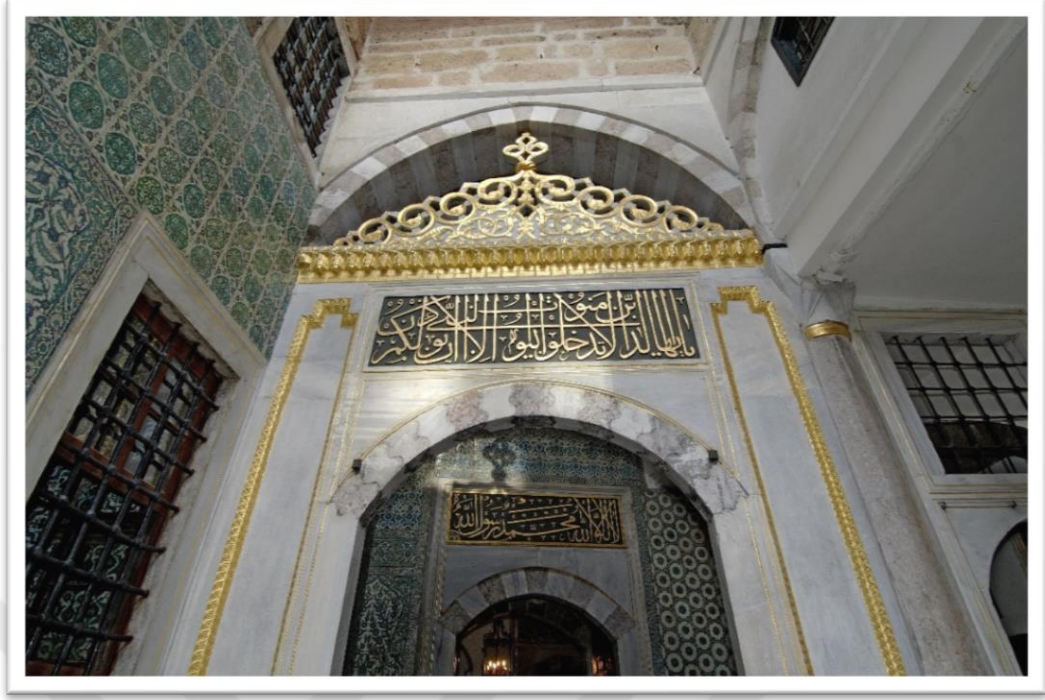
3. TOPKAPI SARAYI HAREM DAİRESİ

Harem, sözlük anlamı ile kutsal bir alan anlamına gelmektedir. Kadının mahrem kabul edildiği bu dönemde mahrem sözcüğünün haram kökünden geldiği bilinmektedir. Haram ise dokunulması ve tecavüzü yasak olan şeydir. Aynı kökten gelen harem ise, herkese açık olmayan kutsal yer anlamındadır (Saz 1974:12). Harem, giriş-çıkışın kontrol altında olduğu bir mekandır. Osmanlıdaki harem kurumu Bizanstan kalmadır. Bizansla yakın ilişkiye girdikten sonra Harem Kurumu Osmanlı Türklerince öğrenilmiş ve daha önceki ilişkilerinde İran'da da benzerine tanık olduklarından kolaylıkla benimsenmiştir (Balaman 1994:134). Kurumun amacı, ister bir evde isterse padişahın sarayında olsun özel hayatın ve kadınların korunmasıdır (Goodwin 1998:103).

Şekil 25: Harem Dairesi Girişi

URL: <https://media-cdn.tripadvisor.com/media/photo-s/0d/92/c3/52/harem-dairesi-girisi.jpg>

Şekil 26: Cümle Kapısı

URL: http://www.topkapisarayi.gov.tr/sites/default/files/styles/slash-blog-post/public/entrance_to_the_harem_11_0.jpg?itok=eWqPKJzY

Üçüncü aşamada, elde edilen bilgiler doğrultusunda ve belirlenen kriterlere göre seçilen Harem mekânlarının, iç mimarlık açısından incelenmesi ve değerlendirilmesi yapılacaktır.

Harem mekânlarının, öncelikle yapılış amacına, kısaca tarihine, daha sonra genel ölçüleri ve fiziksel özelliklerine değinilecektir. Ardından yapılacak olan incelemede, tüm bu verilerin mekâna; form, renk, doku ve malzeme olarak nasıl yansıdığı görülecektir. Son aşamada yapılan incelemelerle elde edilen sonuçlar doğrultusunda, kriter olarak belirlenen konularda mekânların değerlendirilmesi yapılacaktır.

14.yy sonlarında Batı Anadolu'nun diğer küçük beylikleri, Osmanlı Devleti gibi bir güç karşısında egemenliklerini sürdüremeyecekleri için ve kültürel anlamda benzer yönlerinin olduğu düşüncesiyle, Osmanlı toplumu içerisinde yerlerini almışlardır. Yıldırım Beyazıt Dönemi'nde 15.yy başlarında yapılan Ankara Savaşı (1402) nedeniyle farklı kültürler arası etkileşimler bir süreliğine durmuş fakat yapılan bağlantılar dolayısıyla Avrupa'ya yönelik devam etmiştir. Edirne'nin, İstanbul'un

fethinden önceki anıtsal mimarisi, ağırlık Merkezi Batı'da olan bir devlet yapısının ifadesi olarak gösterilebilmektedir.

II. Murat ve Fatih Dönemlerinde Anadolu'nun batıya yönelişi ve batıdaki gelişmelerin takip edilmesi durumu devam etmiştir. İstanbul'un fethiyle (1453) Fatih Sultan Mehmet, her konuda kendisini örnek gösterebilecek bir bilinçle, Akdeniz çevresindeki toplumlara incelemiş ve bu bölgedeki sanatçılarla iletişime girmiştir. Tarihte, İstanbul'un alınması ve başkent olması sanat üretiminin Doğuda ve Batıda etkileşimlerle sürdürülmesine neden olmuştur. Osmanlı Dönemi'nin Balkanlar'da ve Anadolu'da oluşturduğu biçimler, başkent üslubunu ortaya koymaktadır. Osmanlı Dönemi'nde saray sanatının belli bir kimliğe kavuşması, Saray ve çevresindeki kültürel çeşitliliğe bağlı olarak gelişim göstermiştir.

İstanbul'un alınmasıyla birlikte, uygulana gelmiş saray düzeni, teşrifat kurallarına eklenen yeni maddelerle geliştirilmiştir. Yeni bir oluşuma gidildiği için, fethin ilk dönemlerinde, Fatih Sultan Mehmet'in çıkarmış olduğu yasalar genellikle teşrifat ile ilgilidir. Kanuni devrinde bu yasalar, Kanun-u Teşrifat adıyla anılmış ve daha kapsamlı hale getirilmiştir. Osmanlı toplumunda, yerleşik düzendekiler ve Osmanlı saray mensupları, Müslümanların yönetim biçimini, dil ve alfabesini; Bizanslıların teşrifat ve gösteriş biçimini örnek alıp, günlük yaşantılarını düzenleyerek kendi klasik sanatlarını oluşturmuşlardır.

Karma bir kültürün mirası olan Osmanlı sanatında, toplumdaki "töreye bağlılık" ilkesine göre bir işin, örnek teşkil eden bir biçimde yapılması ve daha sonra benzer işlerin aynı şekilde çözülmesi sistemi uygulanmaktadır. Buna bağlı olarak saray ve çevresinde oluşturulan mimari örneklerde çok az değişiklik söz konusu olmuştur. 15.yy sonlarına doğru, batı etkisinde malzemeler ve motifler kullanılmıştır. Örneğin; doğu etkisi görülen mekânlarda, İran Sanatı örnek alınarak uygulanmaya başlayan çiniler, yerini İznik çinilerine bırakmıştır. Diğer sanatlara göre yerel yasalara bağlı olarak gelişim gösteren Osmanlı Mimarisi, fetihden kısa bir süre sonra yapılan Fatih Külliyesi ve onun ardından yapılan Edirne'deki Beyazıt Külliyesi gibi büyük yapılarıdaki kompozisyon fikrinin ortaya çıkmasıyla Anadolu'da daha önce görülmeyen yeni bir döneme girilmiştir (Kuban, D., 1997).

5.yy.'dan sonra her alanda söz konusu olan işlerin daha iyi şekilde sonuçlanması için imparatorlukta kurulan güçlü merkezi idare, sarayla bağlantılı olarak tüm birimleri

iyi bir şekilde örgütlemiştir. Bu dönemde saray için yapılacak olan işler, Fütüvet, Ahi, Lonca ve Enderun gelenekleri doğrultusunda, işin ehline verilmiştir. Belli konularda yetenek ve deneyim sahibi olan bu insanların bazılarının farklı milletlerden olduğu bilinmektedir.

16.yy Osmanlıların siyasi, kültürel, sosyal ve ekonomik yönlerden tam anlamıyla kendini ortaya koyduğu bir dönemdir. İstanbul'un fethi sonrası bu döneme kadar olan süreç, Fatih devrindeki merkezi güç, düzenli devlet teşkilatı, ekonomik ve mali kaynaklarla, kendi varlığını kabul ettirememiş diğer ülkelere örnek olmuştur. İstanbul'un fethinden sonraki önemli gelişim sürecini kapsayan Osmanlı Klasik Dönemi, II. Beyazıt Dönemi (1481–1512) ile II. Mustafa Dönemi (1695–1703) arasında geçen 15 sultanın hüküm sürdüğü yılları kapsamaktadır.

Osmanlı'nın yayılmacı siyaseti; devleti evrensel boyuta taşımak adına, yöneticiliğin, padişahın yönetimi altındaki topraklardan getirilen yetenekli kimseler arasında dengeli şekilde dağıtılması esasına dayanmaktadır. Devleti bulunduğu konumdan daha ileriye götürme fikriyle ortaya çıkan bu görüş, her alanda Osmanlı'nın izlediği bir politika olmuştur (Kuban, D., 1997).

Osmanlılar, Batı komşuları ile sonraki dönemler için Endüstri Devrimi'ni hazırlayan çalışmalar yapılmıştır. Farklı ülkelerdeki gelişimlerin iyi takip edildiği bu dönemde, endüstriyel olarak üretimi kolaylaştıran ve hızlandıran icatların yapıldığı bilinmektedir. Endüstri alanındaki bu gelişimin etkisi farklı alanlara da sıçramıştır. Sanat alanında Leonardo Da Vinci, Michelangelo, Raffaello, Boticelli, Tizianno, Albert Dürer, Grünewald, Albert Altdorfer, El Greco, Rubens, Hans Holbein gibi Rönesans ustaları, 16. ve 17.yy.'larda resimsel açıdan örnekler vermişlerdir. 18.yy.'dan başlayarak Osmanlı'da giderek etkisi artan Avrupa akımları, özellikle Fransız Baroğu, Türk Barok Dönemi'ni başlatmıştır.

19.yy.'da eklektisizm baş göstermiştir. Batıdaki gelişim, Osmanlı kültürü ve sanatında, Osmanlı'nın kendi değerleriyle örtüştüğü noktada etkili olmuştur. Bu etkileşim, izlenen yolun, sahip olunan değerlere uygunluğunun gözetilmesi ve uygunluğu durumunda kendi değerleri üzerine eklenmesi şeklinde olmuştur. Bir bakıma Osmanlı Devleti, kendi kimliğini ortaya koyduğu bu önemli süreçte, ilerici bir yaklaşımla takip ettiği yeniliklere, kendi değerlerini kaybetmeden adapte olmaya çalışmıştır.

Osmanlı sanatında, yaklaşık her dönemde etkili olmuş kültürel etkileşim, beşeri coğrafyanın ortaya koyduğu bir gerçektir. Sanayi ve ziraat alanlarındaki gereksinimler, yakın çevrelerde olan farklı kültürlerle ilişkileri arttırmıştır. Türkmenler, kendi yarattıkları çeşitliliğin yanında, Rum, Ermeni, Gürcü, Acem, Sırp gibi milletlerle devlet düzeni içinde kendi değerlerini koruyarak Anadolu Kültürü'nü devam ettirmişlerdir. Osmanlı'nın, farklı kültürlerin yarattığı çeşitlilikten doğan bir yapısı vardır. Savaşlar ve politik durum ekonomik, sosyal ve dini gelişmeler, Osmanlı Mimarisinin gelişimini etkileyen faktörlerdendir.

Osmanlı Mimarisi, başta Hazar Denizi çevresindeki Türk Devletleri'nin, Karamanlıların, Gazneliler'in mimarisi ile İran, Orta Asya ve Anadolu'da yer alan yapı geleneklerinin bir birleşimi olan Selçuklu Mimarisiyle gelişim göstermiştir. Yunan ve Roma İmparatorluklarının toprakları ve Balkanlar ele geçirildikçe bu bölgedeki mimari gelenekler, Osmanlı Mimarisinin gelişimine katkıda bulunmuştur.

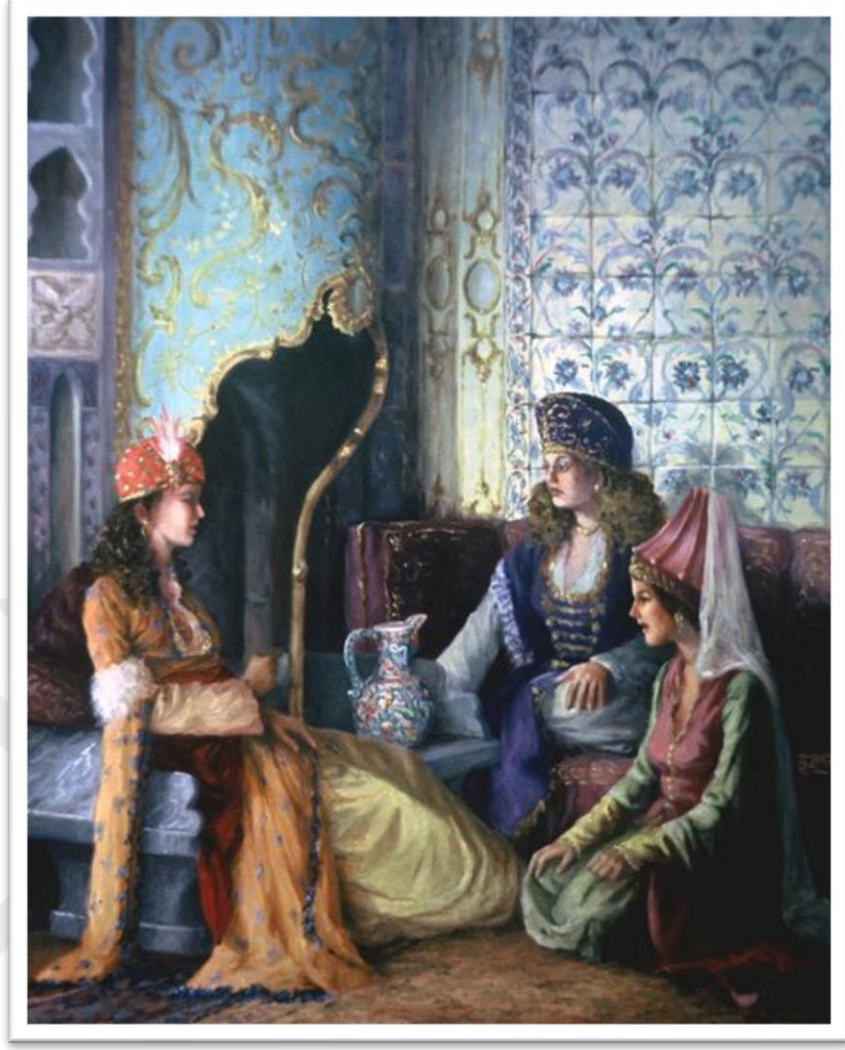
İstanbul'un fethi ile birlikte başta Ayasofya olmak üzere Bizans'ın en görkemli yapıları Osmanlı Mimarisinin etkilenmesine neden olmuştur. Sarayın yerleştiği Sarayburnu bölgesinde, İstanbul'un fethi sonrası çoğu manastır kompleksleri, vaftizhane gibi dini yapılarla, saray ve tiyatro gibi sivil binalardan oluşan Bizans kalıntıları, kendi yapılarını oluşturma aşamasında Osmanlılar tarafından kullanılmıştır. Hg. Georgios Manastırı fetihden sonra bir müddet derviş tekkesi olarak, Barutluk Sarnıcı, silah deposu olarak kullanılmıştır. Yapılan uygulamalar, farklı bir kültürün getirdiği çözümlerin sonraki dönemlere taşınmasıyla Osmanlı'nın kendi üslubunu oluşturmada yardımcı olmuştur. Osmanlı İmparatorluğu'nun zirvede olduğu bu dönemlerde, Mimar Sinan (1495– 1588) tarafından inşa edilen yapılarla Osmanlı Mimarisinin en parlak dönemi sayılan Osmanlı Klasik Dönemi ortaya çıkmıştır. Sonraki dönemlerde batıdaki gelişimle, Avrupa'da ortaya çıkan akımlarının etkisi, Osmanlı Mimarisini şekillendirmiştir (Timur, T.,)

3.1. Harem Kavramı

İslam toplumlarında, yaşama mekânlarında, kadınlara ayrılan bölüm olarak bilinen Harem, Osmanlı Dönemi boyunca, konutların, kadınlara ve aile bireylerine ayrılan, “Dâhiliye”, “İçeri Daire” ve “Harem Dairesi” denilen kısımdır. Harem kelimesi bu bölümde yaşayan kadınların tümüne işaret etmek için de kullanılan bu sözcüktür. Arapçada “harim”, yani “yasaklanmış, gizli anlamına gelmektedir. İnsan hayatının gizli ve kapalı bölümünü, evinin en dokunulmaz bölümünü ifade etmektedir.

Aynı sözcükten türemiş “mahrem” kelimesi, kadınlarla aynı mekânda bulunmasında sakınca görülmeleyen akraba erkekler ile kadınların karşılıklı durumunu ifade etmektedir. Bu anlamda harem bir hane içindeki kadınların, meşru eşleri (cariyeler için sahipleri) ve ilişkiye giremeyecekleri erkek akrabaları haricinde yabancı erkeklerle görüşmesi yasak olan yerdir. Harem’e girmenin yasak olması, bu sebeple Harem hayatının gözlemlenememesi, Harem konusunda yazılanların, tahmin edilenlerle sınırlı kalmasına ve yapılan yorumların çok çeşitli olmasına neden olmuştur. Bir mekâna ait yapı ve donatı elemanları üzerinde uygulanan renk, malzeme, biçim ve oranlar, kullanıcının yaşam biçimine ve istenilen fonksiyona göre şekillenmektedir. Buna göre mekânın, iç mimarisinin incelenebilmesi ve değerlendirilebilmesi için, mekânın kullanım amacının, kullanıcı profiline ve kullanıcının mekân içindeki faaliyetlerinin bilinmesi gereklidir.

Doğu’da kadınların özgürlüklerinin kısıtlandığı ve tüm yaşamlarını orada sürdürmek zorunda oldukları bir alan olarak tanımlanırken, Batı’da dışarıya kapalı, ama içeride müstehcen bir ortamın olduğuna dair yapılan yorumlar, Harem’i gizli ve gizemli kılmaktadır. Farklı ırklardan cariyelerin, ikbâllerin, hasekilerin ve valide sultanın, zenci harem ağalarının, cücelerin ve dilsizlerin içinde bulunduğu bu gizli dünya, daima dışarıya kapalı ve mahrem bölge olarak tanıtılmıştır.

Şekil 27: Osmanlı Haremi Tasviri

URL: <https://i.pinimg.com/474x/bb/7e/7a/bb7e7ab391e3ec9a89326bc4ccacad7c.jpg>

Osmanlı harem hayatının-teşkilatının hangi tarihte başladığı kesin olarak saptanamamıştır. Ancak Edirne Sarayının yapılmasıyla başladığı İstanbul'un alınmasıyla geliştiği kabul edilmektedir (Uluçay 1985:116) Hareme ilişkin inceleme yapıldığında temelde iki problemle karşılaşılmaktadır. Bunlardan ilki, hareme yaşayanlar yaşadıklarını sözlü tarihe ya da yazılı tarihe bırakmamışlardır. Dolayısıyla da haremi anlatan eserler çoğunlukla Osmanlıları anlatan Avrupalı gözlemciler tarafından yazılmıştır. 17.yüzyıldan sonra ise Avrupalı gezginler, büyükelçiler ve saraylarda padişaha hizmet etmiş olan esirler de haremi anlatan eserler ortaya koymuşlardır. Gerçek, söylenti ve fantezi karışımından oluşan bu eserler, hareme girişin fiziksel olarak çok güç olması ve içeriden dışarıya herhangi bir bilgi

sızması, bu kuruma yönelik çalışmaları oldukça kısıtlamaktadır (Bkz: Pamuk Orhan Benim Adım Kırmızı 1998:341). Yarı karanlık koğuşları, dehlizleri, bahçeleri, taşlıkları ve çini kaplı odaları olan bu büyük yapılar topluluğu, harem halkı tarafından kalabalık bir aile yaşamı sürdürmek üzere kullanılmıştır. Harem kültürü, Bizans ve Ortadoğu geleneklerinden beslenip gelmiş bir kültür olarak bilinmektedir. Fakat İlber Ortaylı'ya göre sadece Ortadoğu Müslüman Dünyası'nda değil; Çin, Hint, Ortaçağ'da Müslümanların çağdaşı Bizans, eski İran ve hatta Rönesans İtalya'sında, Topkara'da, Floransa'nın Saraylarında dâhi ailenin dışı kapanık bir bölümü olarak bulunmaktadır. İlk olarak İslâm öncesi Ortadoğu uygarlıklarında görülen Harem, o dönemlerde, toplum içinde çeşitli roller üstlenen, varlıklı kadınların güvenliğini ve mahremiyetini sağlamak amacıyla kurulan bir düzen olarak bilinmektedir.

Şekil 28: Harem tasviri

[URL:https://www.ancient-origins.net/sites/default/files/field/image/Harem-of-the-Ottoman.jpg](https://www.ancient-origins.net/sites/default/files/field/image/Harem-of-the-Ottoman.jpg)

Harem'de her kişinin sahip olduğu konumun gerekliliklerini yerine getirmesi ve koşullara ayak uydurması gerektiği bilinmektedir. Buna bir örnek; “Has Odalıklar” ocaklı ve şirvanlı (asma katlı) odalarda daha konforlu bir yaşam sürerlerken, henüz

padişah tarafından seçilmemiş cariyelerin kapalı ve kasvetli dairelerde olumsuz şartlarda yaşamış olmalarıdır. Harem’de günlük yaşam, sabahın ilk ışıklarıyla, daire, oda ve koğuşlarda yatma elemanı olarak kullanılan yer yataklarının, yüklüklere kaldırılması ve sabah temizliği ile başlamaktadır. Oturma düzenine kavuşan mekânlarda, toplu namaz kılma, kahvaltı etme gibi rutin faaliyetlerin ardından, harem güvenliğinin sağlanması için nöbet işleri organize edilmektedir.

Harem’de her şey en başta valide sultanın, daha sonra kadın efendilerin alışkanlıklarına bağlı olarak düzenlenmektedir. Sabahın erken saatlerinde başlayan hareketlilik, kuşluk yemeğinden akşam yemeğine kadar devam etmektedir. Hava kararırken ellerinde fenerlerle kalfaların, daire, sofa, taşlık gibi yerleri kontrol ederek tüm kapıları kilitlediği ve Sure-i Mülk’ün (maddi olanaklar için şükür duası) okunduğu bilinmektedir. Harem’de günlük hayata bakıldığında cariyelerin birçok faaliyette rol aldığı aslında her şeyin onların varlığı ile geliştiği görülmektedir (Timur, T.,)

Ömürleri Harem’de geçen cariyelerin hem padişahı neşelendirmek hem de kendilerini oyalamak için, köçek, kalyonca ve matrak gibi oyunlar sergiledikleri, gölge oyunları oynadıkları sazlı sözlü gecelerde raks ettikleri bilinmektedir. Ayrıca tüm bu oyunlar için seçilen mekânların, fanuslar, fenerler, billur kandillerle donatıldığı ve renkli kâğıtlar kullanılarak bir oyun sahnesine çevrildiği bilinmektedir. Harem’de her yeni padişahla yeni bir yaşam düzenine geçilmektedir. Bu sebepten dolayı Harem ağalarına mahsus koğuş ve daireler ile bu dairelerin arkasında yer alan cariye koğuşları ve haseki daireleri dışındaki harem mekânlarının aynı işlevde uzun süre kullanılmadığı bilinmektedir. Harem’in tüm mekânlarının, kış öncesinde ve bahar başlangıcında olmak üzere yılda iki kez temizlendiği, bu temizlik dâhilinde, sıva badana ve ahşap onarımların yapıldığı bilinmektedir.

Bu onarımlar ve yenilenme döneminde harem halkı bir başka saraya örneğin, Üsküdar’daki İstavroz Sarayları’na göç etmektedir. Harem yaşamı, 15. yy.’ın ikinci yarısından 20.yy.’ın başına kadar sosyal yapıya bağlı olarak gelişim göstermiştir. Harem son kez, Sultan Abdülaziz ve ailesine 1876 yılının Haziran ayında mekânlık etmiştir. 1820’lerden 1910’a kadar olan dönemde Harem, yanan eski sarayın işlevini üstlenmiştir. Beşiktaş Saraylarında yaşlamp hastalanan, azat edilmemiş cariyeler ile Harem ağaları için bir sığınma yeri olmuştur.

3.2. Harem Dairesi Bölümleri

Bu bölümde yaşayan kadınların tümü padişahın ailesi sayılmaktadır ve kapalı bölümler halinde evinin en dokunulmaz bölümü olduğunu ifade etmektedir. Yukarı bölümde bahsedildiği gibi kadınlarla aynı mekânda bulunmasında sakınca görülmeyen akraba erkekler ile kadınların karşılıklı durumunu ifade etmektedir. Harem bir hane içindeki kadınların, meşru eşleri ve ilişkiye giremeyecekleri erkek akrabaları haricinde yabancı erkeklerle görüşmesi yasak olan yerdir. Harem'e girmenin yasak olması, bu sebeple Harem hayatının gözlemlenememesi, Harem konusunda yazılanların, tahmin edilenlerle sınırlı kalmasına ve yapılan yorumların çok çeşitli olmasına neden olmuştur.

Kadınların özgürlüklerinin kısıtlandığı ve tüm yaşamlarını orada sürdürmek zorunda oldukları bir alan olarak tanımlanırken, Batı'da dışarıya kapalı, ama içeride müstehcen bir ortamın olduğuna dair yapılan yorumlar, Harem'i gizli ve gizemli kılmaktadır. Yüksek duvarlarla sarayın diğer bölümlerinden ayrılmış, kademeli bir yapılaşma gösterir. Baltacılar Koğuşundan Fil Bahçesine uzanan Harem yapıları topluluğu bünyesinde; 25 koridor, 30 Aralık, 1 kule, 1 mutfak, 2 hamam, 2 tuvalet, 2 çamaşırhane, 1 gasil hane, 1 hastane, 2 cami 1 mahzen, 1 hazine, 2 koğuş, 10 sofa salon, 115 oda ve 15 daire barındırmaktadır. Bazı kaynaklara göre ise Harem Dairesinde 400 odadan söz edilmektedir. Bunun sebebi sayım ve kayıt tutma esnasında, dairelerin ve koğuşların her birinin kapsamındaki en az birkaç oda ile hamam, gusülhane, tuvalet, mutfak, kiler, kahve ocağı vb. mekânların bu sayı dışında tutulmuş olmasıdır.

Örneğin, kayıtlara göre içinde iki hamam bulunan Harem'in aslında içinde; Karaağalar, Gözdeler, Cariyeler, Cariyeler Hastanesi, Dar-üssaade Ağası, Hünkâr, Valide, Şehzadegan Hamamları olmak üzere toplam 8 hamam bulunmaktadır. Harem Dairesi, Topkapı Sarayı'nın Bab-1 Selam kapısından girilen ikinci avlusunun (Birun) sol tarafında yer almaktadır. Diğer bir adıda, padişah ve ailesi tarafından kış aylarında daha çok kullanıldığı için, "Kışlık Saray" olan Harem, ana giriş sayılan Araba Kapısı ile başlayıp üçüncü avlunun (Enderun), kuzey arkası boyunca devam etmektedir.

Harem bölümleri aşağıda sıralandığı şekildedir;

1. Harem Girişi 2. Şadırvanlı Taşlık 3. Adalet Kulesi
4. Kara Ağalar Mescidi 5. Kara Ağalar Taşlığı 6. Kara Ağalar Koğuşu
7. Şehzadeler Mektebi 8. Kızlar Ağası Dairesi 9. Harem Cümle Kapısı
10. Kara Ağalar Nöbet Yeri 11. Valide Taşlığı 12. Cariyeler Koridoru
13. Cariyeler Taşlığı 14. Cariyeler Hamamı 15. Mutfak
16. Cariyeler Koğuşu 17. Kadın Efendiler Dairesi 18. Valide Sultan Dairesi Girişi
19. Valide Sultan Ocaklı Sofası 20. Valide Sultan Sofası
21. Valide Sultan Yatak Odası 22. Valide Sultan Dua Odası
23. Valide Sultan Dairesi Girişi 24. Valide Sultan Nöbet Yeri
25. Valide Hamamı 26. Hünkâr Hamamı
27. I. Abdülhamit Yatak Odası 28. III. Selim Oturma Odası
29. III. Osman Köşkü 30. Hünkâr Sofası
31. Çeşmeli Sofa 32. Ocaklı Sofa 33. III. Murat Bekleme Yeri
34. III. Murat Köşkü 35. I. Ahmet Köşkü 36. III. Ahmet Dairesi
37. Şehzadeler Dairesi 38. Gözdeler Taşlığı 39. Gözdeler Dairesi
40. Haseki Dairesi 41. Altın Yol

Açık ve kapalı alanlarıyla dengeli bir yerleşime sahip olan Harem, kuzeybatısı, Harem Bahçesi ile İncirlik Bahçesi ve Aslanhane'yi kuşatan ve Şimşirlik Bahçesi'ne bağlanan sur yüksekliğinde bir duvarla, kuzeydoğuda ise yüksek ve sağır bir duvarla sınırlandırılmıştır. Harem yapıları ve mekânları genel olarak Fatih Dönemi'nden (1444–1481) kalmıştır.

Kanun-i (1512–1520) ve III. Murat (1574–1595) Dönemlerinde Harem Dairesi'nin bugünkü görünümüne kavuşmasına büyük oranda etki eden ekler yapılmıştır. [188] Harem'in sınırlarının, Kanuni'nin hasekisi Hürrem Sultan tarafından, eski Duhteran (Kızlar) Dairesi'ni kapsayacak şekilde genişletilmiş olduğu bilinmektedir.

Genişletilmiş mekânlarda 16.yy.'a ait Klasik üslubun uygulanmış olduğu bilinmektedir. Harem Dairesi, Galata'ya ve Haliç'e bakan setler üzerine 15.yy'dan 20.yy'a kadar padişah değişikçe işlevi de değişen eklerle bugünkü durumuna gelmiştir. Harem'in batı cephesinde Baltacılar Koğuşu, doğusunda ise Gözdeler Taşlığı yer almaktadır. Deprem ve yangınlar sebebiyle bünyesinde bazı değişiklikler olmasına rağmen, Saray'ın mimari bakımından en iyi korunmuş bölümlerinden biridir. 1665 yılında çıkan yangın sonrasında IV. Mehmet zamanında taş, çini ve kâgir yapılanmaya doğru gidilmiştir.

18.yy'ın ikinci yarısından itibaren Harem, yeniden ahşap karakterli daire ve odalarla bir yenilenme süreci yaşamıştır. 18.yy.a doğru Harem'de taşlıklarla sofaların çevresinde hiyerarşik düzene uygun iç düzenlemelerin yapıldığı; Hünkâr ve Valide Sultan Daireleri'nden Kadınefendi ve İkbâl dairelerine doğru belirgin farklılıkların doğduğu anlaşılmıştır. Buna göre, alt ve üst katlar arasında bir soylular katının oluşturulmuş olduğu saptanmıştır.

3.2.1. Harem Dairesi Birinci Bölüm

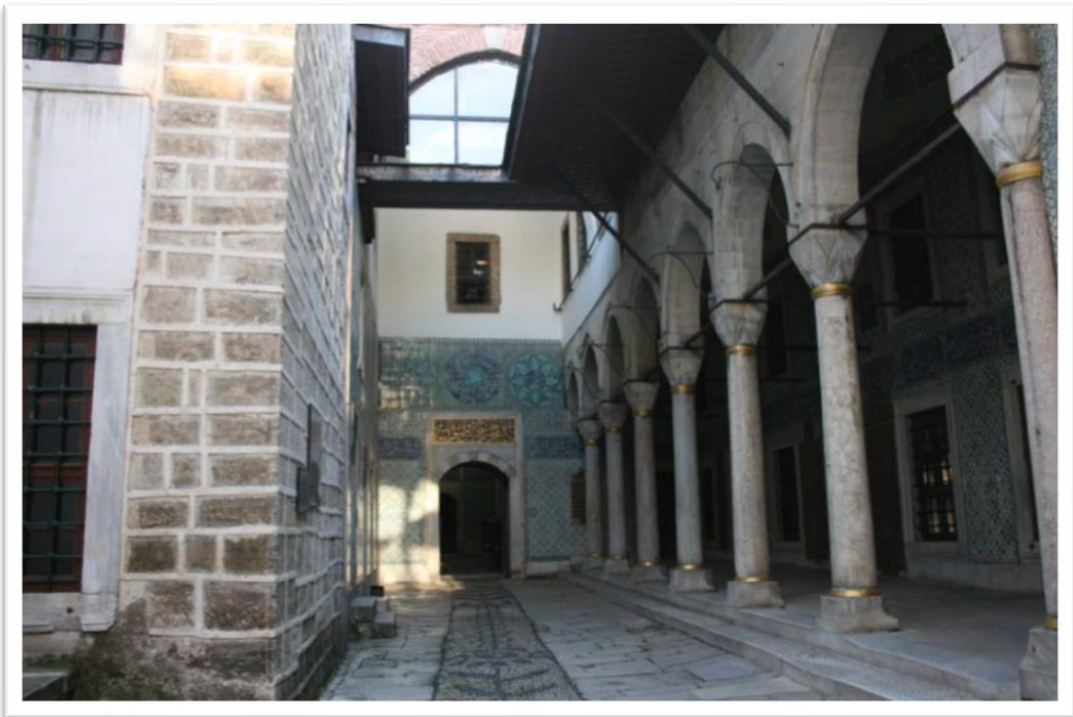
Girişteki ilk kısım Kara Hadım Ağalara ayrılmış. Bundan sonra Harem'in Cümle Kapısı gelir ve buradan Kadı efendi ve cariyelerin, Valide Sultanların, padişah ve şehzadelerin yapı gruplarını çevresinde toplayan taşlıklara geçilir. İçinde Harem'in birinci bölümünü oluşturan çoğu mekânın yer aldığı Karaağalar Taşlığı, kanatları tunçtan yapılmış "Harem Cümle" kapısı ile son bulmaktadır. Üzeri basık kemerli yapılmış bu kapının kitabesinde 1667 tarihi okunmaktadır.

Bu kapıdan Harem Ağaları'nın sürekli nöbet tuttıkları "Nöbet Yerine" geçilmektedir. Harem'in önemli yapıları arasında III. Murat Yatak Odası, I. Ahmet Kütüphanesi, III. Ahmet Okuma odası ve Yemiş Odası, Veliht Dairesi, Şehzadeler Dairesi, Valide Sultan Dairesi, III. Selim Dairesi, Hünkâr Sofası, I. Abdülhamit'in Yatak Odası, III. Osman Köşkü, Hünkâr ve Valide Sultan Hamamları sayılabilmektedir.

Şekil 29: Karaağalar Taşlığı Genel Görünümü

(Emel Başarık Arşivi)

Şekil 30: Karaağalar Taşlığı giriş cephesi

(Emel Başarık Arşivi)

Harem Dairesi'nin resmi saray ve saray bahçelerinden resmen ayrılması istendiği için Harem'in esas girişi ile Resmi Saray arasına, Karaağalar, Hazinedar Ağalar, Musahipler, Saray dilsizleri ve cücelerine ait binalar ile Şehzadeler Mektebi ve Darüssaadet Ağası Odası yerleştirilmiştir. Ayrıca bu bölümlere ait cami, hamam, çeşme ile ayakyolları da mevcuttur. Başkapı Gulamı Dairesi ya da Meşkhane, Adalet Kulesi, bu kule içindeki Sultan Odası da Harem'in giriş bölümü içerisinde yer almaktadır.

Topkapı Sarayı Harem bölümü, "Harem-i Hümayun" ve "Harem Dairesi" olmak üzere iki kısımda incelenebilmektedir. Resmi Saray'ın içinde yer alan Harem-i Hümayun, Padişahın resmi hayatının, yönetim ilişkilerinin yürütüldüğü, elçilerin kabulünün gerçekleştiği bir yer olarak ayrılmıştır.

Şekil 31: Cariyeler Koridoru

URL:http://www.topkapisarayi.gov.tr/sites/default/files/styles/slash-blogpost/public/cariyeler_koridoru_1_copy.jpg?itok=lbVE1N75

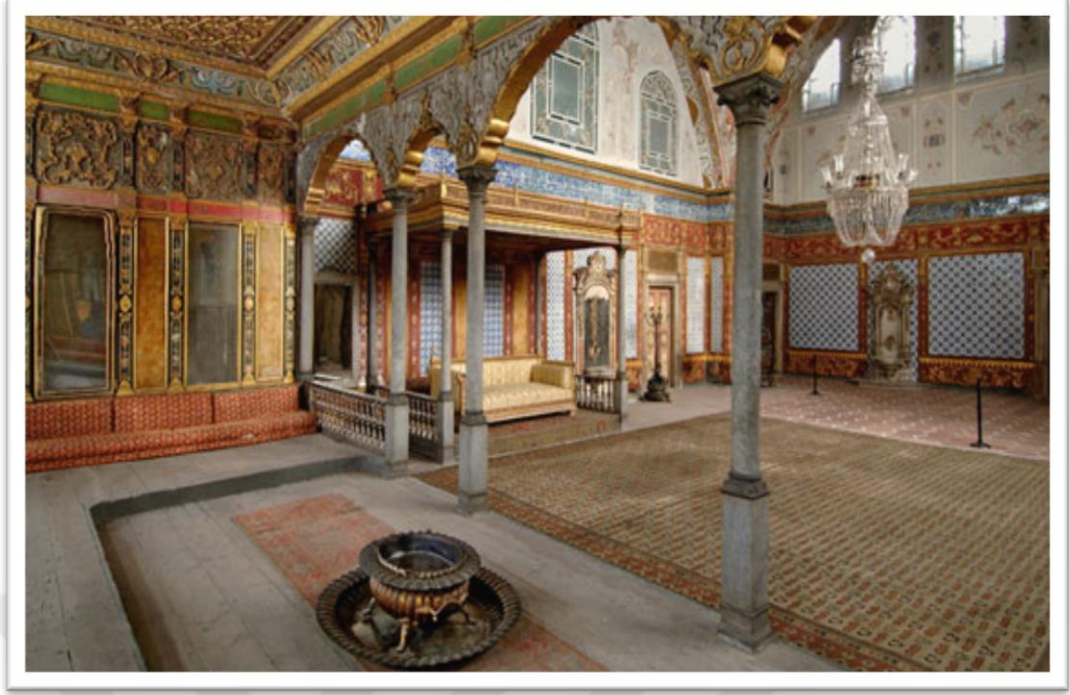
Nöbet yerinde, soldaki kapı ile "Cariyeler Koridoru'na", Harem işliklerine, karşıdaki iki kapıdan sağdakiyle "Altınyol'a" ve soldakiyle "Valide Sultan Taşlığı'na" geçilmektedir. Altınyol, genellikle dönemin padişahı, şehzadeleri Harem Ağaları ve

Baltacıları tarafından kullanılmıştır. Uzunluğu 46m olan ve genişliği 2 ve 4m olarak değişen koridorun, üzeri tonozlu ve kubbelidir. Tahta geçen Şehzadelerin, bu yolun sol tarafında bulunan daireden çıktığı ve koridor boyunca, yan yana dizilmiş kadınlara, kalfa ve ustalara altın dağıttıkları söylenmektedir.

Şekil 32: Valide Sultan Taşlığı

URL: <http://www.arpaboyuyol.com/wp-content/uploads/2014/03/valide-sultan-tasligi.jpg>

Şekil 33: Şehzadeler Mektebi

URL: <http://patikasuites.com/wp-content/uploads/2018/05/Topkapi-Palace.jpg>

Şekil 34: Şehzadeler Dairesi

URL: <https://static.panoramio.com/storage.googleapis.com/photos/original/3625012.jpg>

Şekil 35: Cariyeler Koridoru, Altın Yol

URL:http://4.bp.blogspot.com/d_FsX_yulSE/TxLjPzE3ymI/AAAAAAAAAY/Q2bm0nxCU_M/s100/topkapi_golden_road_harem_exit.jpg

Şekil 36: Cariyeler Koridoru, Altın Yol

URL:http://2.bp.blogspot.com/fXrR_uw91cY/Uah9h7Cq9bI/AAAAAAACAw/fzUG26pxvyg/s160/Huseyin+Citci+Istanbul+Topkapi+Sarayı+Harem+Altın+Yol.jpg

3.2.2. Harem Dairesi İkinci Bölüm

Harem'in ikinci bölümü olarak ayrılan alanda; Haseki, kalfa ve cariyelere ait, daire, koğuş ve müştemilatı bulunmaktadır. Karaağalar Nöbet yerinden sol tarafta bulunan kapı ile geçilen bu mekânlardan ilki Cariyeler Üst Taşlığı'dır. Bu revaklı taşlığın etrafında bulunan iki katlı yapılar, cariyelerin, kalfaların ve ustaların kaldığı daireleri barındırmaktadır. Taşlığın solunda hastalar odası, kubbeli ve soğukluklu hamam, kiler, mutfak, çamaşırılık gibi ihtiyaç mekânları yer almaktadır.

Şekil 37: Cariyeler Üst Taşlığı

URL:https://i2.wp.com/nomadicniko.com/wpcontent/uploads/2016/09/dsc_3554.jpg?resize=452%2C306&ssl=1

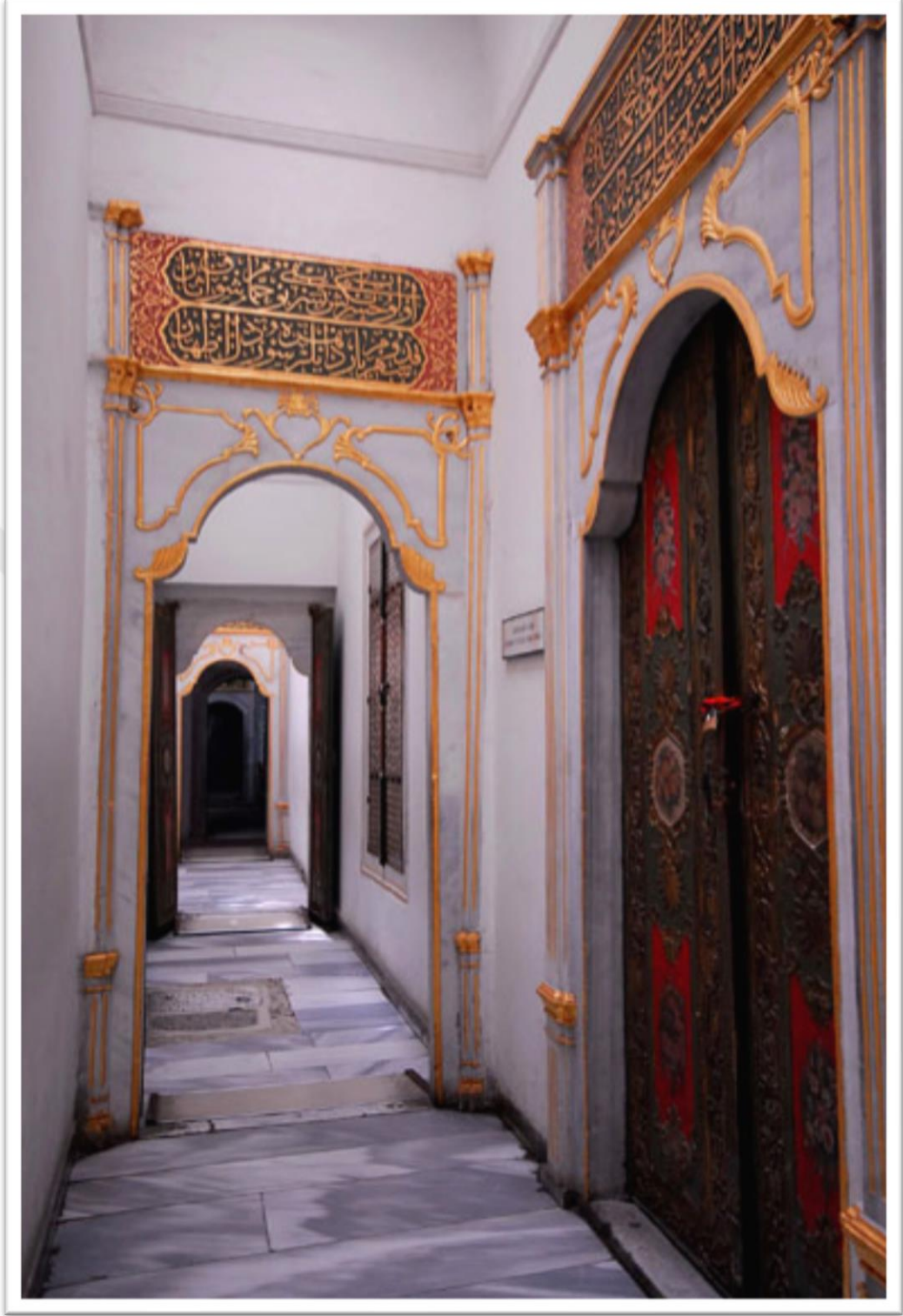
Taşlığın sağ cephesinde, revakları perde duvarlarla örülü üç daire yer almaktadır. Bu üç süit oda, yan yana küçük birer küçük köşk gibidir. Her biri haseki ve kadın efendilere tahsis edilmiştir. Haseki daireleri ile aynı cephede olup kapısı ve pencereleri Taşlığa bakan Cariyeler Koğuşu, büyüklüğü ve tarzı itibariyle Karaağalar Koğuşu'nun bir benzeridir. Harem bahçesinin yüksek duvarları ile üst taraftaki Cariye koğuşlarının arasında, Cariyeler Hastanesi ve Harem Bahçesi bulunmaktadır.

İçinde Harem'in birinci bölümünü oluşturan çoğu mekânın yer aldığı Karaağalar Taşlığı, kanatları tunçtan yapılmış "Harem Cümle" kapısı ile son bulmaktadır. Üzeri basık kemerli yapılmış bu kapının kitabesinde 1667 tarihi okunmaktadır. Bu kapıdan Harem Ağaları'nın sürekli nöbet tuttıkları "Nöbet Yerine" geçilmektedir. Nöbet yerinde, soldaki kapı ile "Cariyeler Koridoru'na", Harem işliklerine, karşıdaki iki kapıdan sağdakiyle "Altınyol'a" ve soldakiyle "Valide Sultan Taşlığı'na" geçilmektedir. Taşlığın solunda hastalar odası, kubbeli ve soğukluklu hamam, kiler, mutfak, çamaşırlık gibi ihtiyaç mekânları yer almaktadır.

Şekil 38: Harem Dairesi Cariyeler Hamamı, Soğukluk

URL: <https://media-cdn.tripadvisor.com/media/photo-s/0d/58/eb/3a/hamam.jpg>

Şekil 39: Harem Dairesi Hamam Yolu

URL: http://www.mustafacambaz.com/data/media/600/hamam_yolu_16_copy.jpg

Şekil 40: Harem Dairesi Valide Sultan Hamamı

[URL:http://www.topkapisarayi.gov.tr/sites/default/files/styles/slash-blogpost/public/hvsh.png?itok=AVkeIfE-](http://www.topkapisarayi.gov.tr/sites/default/files/styles/slash-blogpost/public/hvsh.png?itok=AVkeIfE-)

Taşlığın sağ cephesinde, revakları perde duvarlarla örülü üç daire yer almaktadır. Bu üç süit oda, yan yana küçük birer küçük köşk gibidir. Her biri haseki ve kadın efendilere tahsis edilmiştir. Haseki daireleri ile aynı cephede olup kapısı ve pencereleri Taşlığa bakan Cariyeler Koğuşu, büyüklüğü ve tarzı itibariyle Karaağalar Koğuşu'nun bir benzeridir. Harem bahçesinin yüksek duvarları ile üst taraftaki Cariye koğuşlarının arasında, Cariyeler Hastanesi ve Harem Bahçesi bulunmaktadır. Altınyol, genellikle dönemin padişahı, şehzadeleri Harem Ağaları ve Baltacıları tarafından kullanılmıştır. Uzunluğu 46m olan ve genişliği 2 ve 4m olarak değişen koridorun, üzeri tonozlu ve kubbelidir. Tahta geçen şehzadelerin, bu yolun sol tarafında bulunan daireden çıktığı ve koridor boyunca, yan yana dizilmiş kadınlara, kalfa ve ustalara altın dağıttıkları söylenmektedir.

3.2.3. Harem Dairesi Üçüncü Bölüm

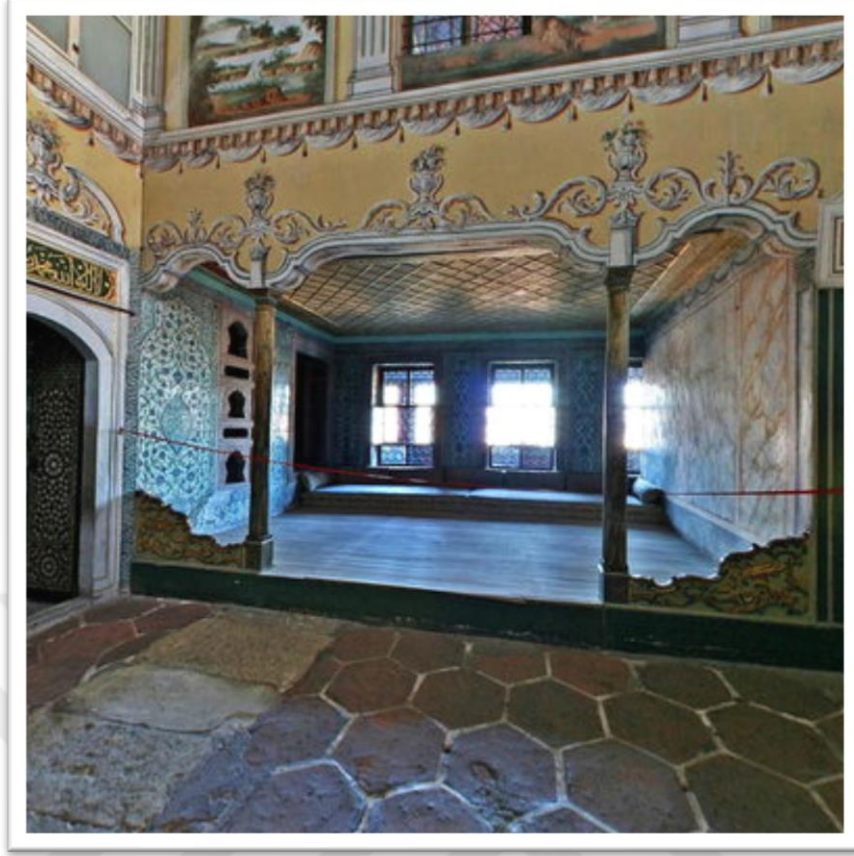
Harem dairesinde üçüncü bölüm olarak incelenebilecek alanda Valide Sultan, Kadınefendi ve Usta daireleri bulunmaktadır. Bu mekânları bünyesinde barındıran taşlıklardan biri Nöbet yerinden girilen Valide Sultan Taşlığı'dır. Revaklarla çevrili geniş bir avlu niteliğinde olan Taşlık, 15.yy.'ın ikinci yarısında yapılmıştır. İçinde bulunan yapılar daha geç dönemleri yansıtmaktadır. Üç taraftan klasik tarzda yapılmış olan taşlığın, dört cephesinde de iki katlı binalar yer almaktadır. Bu binalar; giriş cephesinde, üst katta Hazinedar Usta Dairesi, alt katta ise eczane olarak değerlendirilmiştir.

Harem'in kurallarına göre acemi olarak Harem'e alınan cariyeler, gerekli eğitimi aldıktan sonra padişahla bir ilişkisinin olmaması durumunda, evlendirilerek Harem'den çıkma hakkına sahiptir. Harem'de kalmak üzere, kendisine verilen "azat name"'yi yırtarak eğitimine devam eden acemi cariyeler, "Kalfa"'lığa yükselmektedirler. Kalfalar, kendilerinden daha deneyimli ve yetkili olan baş kalfanın emrinde, Kadın Efendi, Valide Sultan, şehzade ve İkbâl dairelerinde, çalışmaktadırlar. Kalfalar arasından "Hünkâr kalfaları", padişahın yatma, yemek yeme gibi yaşamsal faaliyetlerini düzenlemekle görevlendirilmiştir.

Şekil 41: Valide Sultan Dairesi

URL:http://www.topkapisarayi.gov.tr/sites/default/files/styles/slash-blogpost/public/vsd.png?itok=b_1zoxpQ

Şekil 42: Valide Sultan Dairesi

Fotoğraf: Eyyüp Soner Takıl Arşivi

Şekil 43: Valide Sultan Dairesi

URL: https://www.360tr.com/uploads/pano_thumbs/19fa6a4cc.jpg

Şekil 44: Yemiş Odası

URL: <http://v3.arkitera.com/UserFiles/Image/news/2011/02/14/yemis.jpg>

4. HAREM DAİRESİ İÇ MEKAN ORGANİZASYONU

Harem’de padişahın, şahsi hizmetlerini ise “Hazinedar” denilen kadınlar karşılamaktadır. Padişahın yakınında olan bu yardımcılarının en yetkilisine “Hazinedar Usta” denilmektedir. Taşlığın karşı cephesinde Valide Sultan Dairesi ve Harem Hamam’ı yer almaktadır. İlgili mekânlardan Valide Sultan Dairesi, Harem’in en özenli ve geniş mekânlarından. Bu daire konum olarak, Cariyeler Taşlığı ile Hünkâr Sofası arasında olup, Valide Sultan’ın dinlenme, yatma, ibadet, konuk kabulü gibi gereksinimlerini karşıladığı mekândır. Bu bölüm Mabeyn-i Hümayun olarak da adlandırılabilir. Valide Sultan Dairesiyle ilişkili olan Harem Hamamları bu alan içinde yer almaktadır. Bu hamamlar, önceden tek bir mekân halindeyken, tadilatlar esnasında Valide Sultan ve Hünkâr Hamamı olarak ikiye ayrılmıştır.

III. Osman’ın, tahta çıkmasından sonra; kendine ve annesi Şehsuvar Kadın’a mahsus iki ayrı yıkanma yeri oluşturma arzusundan dolayı yapılmıştır. Bu uygulamaya göre Hamam Yolu kesilerek Hünkâr Hamamı tadil ettirilmiş ve bir bölümü Valide Hamamı olarak değerlendirilmiştir. Bu şekilleniş ile çifte hamam özelliği kazanan hamamın, Mimar Sinan tarafından ya da başka bir görüşe göre, 1598’de baş mimar Dalgıç Ahmet tarafından yapılmış olduğu tahmin edilmektedir.

Mimari mekânın içinde, kullanıcılara işlevsel ve estetik kriterlere uygun tasarımı sunmak için bazı çözümler üretilmektedir. İç mekân tasarımı denilen bu alanda; hacim ve yüzeyler yapı sistemleri, fiziksel çevre kontrolü, aydınlatma, ergonomi, ısıtma, gibi mekân konforu konuları düşünülerek değerlendirilmektedir. İç mekân tasarımında fonksiyon ve estetik ihtiyaçlara cevap verebilen çözümler bazı biçim, malzeme, doku ve renk gibi yardımcı unsurlarla somutlaştırılmaktadır (Eldem, Sedat, H. Akozan, Feridun)

Buldukları konum bakımından kadın efendiden sonra en önemli kişiler olan “Kethüda”lar, Harem’in tefrişatından sorumlu kimselerdir. Harem’de, özel günlerde yapılacak olan tören ve davetlerin organizasyonundan sorumlu kethüdaların yanında, Harem’in disiplin ve düzenini sağlayan “Kâtibe Ustalar” bulunmaktadır. Kethüda kadının emrinde çalışan cariyeler arasında, sofraya hizmetinden sorumlu “Çeşnigir Usta”, çamaşır işleriyle ilgilenen “Çamaşır Usta”, padişahın elini yıkamasına ve abdest almasına yardımcı olan “İbriktar usta”, kahve işlerine bakan “Kahveci Usta”,

kilerlere bakan “Kilerci Usta” bulunmaktadır. Sultanların, kadın efendilerin, ikbâllerin, yıkanmalarına yardımcı olan “Kutucu Usta”, saraydaki hamamların yakılmasından sorumlu “Külhancı Usta” da bu yardımcı cariyelerden bazılarıdır. Hünkâr Sofası ile ilişkisi olan bir diğer mekân, III. Murat Odası’dır.

Havuzlu bir köşk olarak yapılmış mekânın Saray’da bulunan padişaha özgü kubbeli mekân formlarının en büyüğü ve en özenlisi olduğu söylenmektedir. İki katlı olarak görülen bu köşkün altı yazlık (serdap), üstü kışlık (şitaiye) olarak düşünülmüştür. Kitabesine göre bu odanın, Hünkâr Hamam’ından daha sonra 1578 yılında yapılmış olduğu anlaşılmaktadır. [196] Bu mekâna bağlı I.Ahmet Okuma Odası, I. Ahmet için 1608 yılında yapılmıştır. III. Murat’ın odasına bahçe tarafından bitişik olan köşkün, Hassa mimar başı Sedefkâr Mehmet Ağa tarafından yapıldığı bilinmektedir. Sarayda, şehzadelerin belli bir yaştan sonra iyi bir eğitim almaları ve her türlü hareketlerinin izlenebilmesi için göz hapsine alındıkları bilinmektedir. Yetişkin şehzadelerin göz hapsinde tutuldukları özel daireler, Şimşirlik Kasrı, Aslanhane, Kafes Kasrı, Kafes Dairesi, Şehzadegân Dairesi gibi farklı isimlerde bilinmektedir. Şimşirlik Kasrı, Aslanhane ve Kafes Kasrı da denilen, içinde sıralı taş odaların yer aldığı bilinen bu yapı, bugün harabe görünümündedir. Kullanıcının adını alan odalar, küçük birer iç konak işlevinde tasarlanmıştır.

Mekânların, kullanıcılarına, mevsimine göre çeşitli kumaşlarla giydirilmiş olduğu bilinmektedir. Örneğin; kışın sedirlerin kaptan sulu koyu renk kadife ve çatma kaplı minder, şilte ve yastıklarla donatıldığı, pencerelere, soğuğu kesmek için sırma püsküllü mor harelî perdelerin asıldığı, yerlere ise Rumi desenli kalın yün halılar serildiği bilinmektedir. Bahar aylarında ise; açık renkli seraser kaplı minderlerin ve yerlerde ince hasır, kilim ve ipek halıların kullanıldığı bilinmektedir.

Mekânın kullanım amacına ve elde edilmesi istenen görünüme göre farklı şekillerde aktarılabilmektedir. Mekânı kullanan bireylerin yaşam kalitesini ve konforunu öne çıkartan tanımlı mekânların, tanımlı işlevlerle, kullanıcı için biçimlendirilmesi söz konusudur. Malzeme ve teknoloji alanındaki gelişmeler, yaşam biçiminin çeşitli nedenlerle farklılaşması, mekân ve donanım tasarımlarında etkilidir.

“Mimarlık, bir sanat olarak anlaşıldığı ölçüde, özellikle tasarım evresinde beden merkezli bir sanat olarak değil de soyut bir görsel sanat olarak nitelendirilmektedir. Biz üç boyutluluğun en temel ve anılmaya değer hissini beden deneyimlerinde

kök saldığına ve bu hissin binaları deneyimlerken mekânsal kavrayışımız için bir zemin oluşturabileceğine inanıyoruz. Bedenlerimizin dünyası ile barındığımız yerlerin dünyası arasındaki karşılıklı etkileşim daima akış halindedir. Kendimize adet edindiğimiz deneyimlerin bir dışavurumu olan yaşam alanları oluştururuz. Özellikle de bu deneyimler henüz yarattığımız yaşam alanları tarafından üretildikçe. İster bu sürecin bilincinde olalım, ister ondan habersiz, bedenlerimiz ve devinimlerimiz yaşadığımız binalarla sürekli diyalog içindedir.” (Charles Moore ve Robert Yudell, Body, Memory and Architecture).

Farklı üsluplardaki tarihsel modeller, tasarım ilkeleri kapsamında belli dönemlerde mekân tasarımına etki etmiştir. Tasarım elemanlarının ve ilkelerinin tanımlanmasıyla, yeni bağlantılar, ilişkiler ve anlam düzeyleri oluşturulmaktadır. Bir mimari mekânın yüzeyleri ve elemanlarında görülen biçim, renk, doku gibi fiziksel özellikler, mekânın bir bütün olarak görsel anlamda nasıl bir etki verdiğini, nasıl bir atmosfer yarattığını göstermektedir. Değerlendirme kriterlerinin açıklanması, mekânda görülen biçimlerin, mekânı yaşanır kılan ve atmosferi yaratan diğer unsurların daha açık şekilde algılanması için gereklidir.

Harem mekânları oluşturulurken, dönemin kültürel özellikleri, mimari gelenekleri, kullanıcı kimliği ve kullanım amacı gibi faktörlerin etkili olduğu bilinmektedir. Tüm bu konuların etkisinde, dönemin yapım teknikleri ve sanatları uygulanarak bazı biçimler ortaya çıkmıştır. Ortaya çıkan çözümlerin; mekâna, görsel olduğu kadar işlevsel olarak da katkısı olmuştur. Bu çözümlerin iç mimarlık alanında incelenmesi ve ardından değerlendirilebilmesi için kriter olarak bazı konular tercih edilmiştir.

Mekânın işlevine ve kullanım rahatlığına cevaben “fonksiyon” ve “konfor” konuları, görsel etkileri ele alan “estetik” konusu ve mekânlarda kullanılan tekniklerin değerlendirilmesinde yardımcı olacak “teknoloji” konusu, belirlenen kriterler arasında yer almaktadır.

4.1. Harem Dairesi Avluları

Günümüz iç mekân düzenlemelerine bakıldığında, ileriye dönük yeni ve modern tasarımların yanında geçmişten beslenerek günümüze uyarlanan tasarımlar da görülmektedir. Bir diğer deyişle, geçmiş değerlerin günümüz koşullarında yorumlanarak yeniden yaşatılması durumu söz konusudur. Bugün bu anlayışta yapılan birçok yeni mekân, göçebe bir toplumun yaşam biçimine uygun yerleşim düzeninden, yapı ve donatı elemanlarından esinlenerek oluşturulmaktadır.

Yüksek tavanlı mekânlarda toplanma fikri, mütevazı bir oturma düzeni ve neredeyse her türlü yaşamsal faaliyetlerin sürdürülebileceği esnekliği sağlama isteği, bu anlayışta çalışan yeni tasarımcılar için esin kaynağı oluşturmaktadır. Ülkemizde geçmişin rahatlıkla okunabildiği çok az yapı bulunmaktadır. Özellikle Osmanlı döneminden kalma yapılar arasında korunabilmiş ve özgün haliyle günümüze gelebilmiş yapılar azdır.

Örneğin yüksek avlulu cariyeler taşıdığı sınırlayan cephelerin yüzeylerine uygulanmış farklı doku ve renkteki malzemelerin yarattığı görsel çeşitlilik, pencere ve kapı gibi elemanların oluşturduğu koyu lekelerle kontrast bazı düzenlemelerin ortaya çıkmasını sağlamaktadır. Bu karşıtlık cepheleri öne getirmektedir. Cephelerin üzerinde görülen bu leke etkileri, girintili çıkıntılı yüzeylerde ışıklı ve ışısız alanlar olarak da görülmektedir. Mekân yüzeylerinin belli aralıklarda bölümlere ayrılarak, geriye gitmesi, yüzeyler arası ön arka ilişkisini kurmaktadır. Kadın Efendiler Daireleri ve Cariye Koğuşları'nın baktığı, Harem'in bu en küçük avlusu, konumu nedeniyle hem Kadın Efendi hem de Cariye Taşlığı olarak bilinmektedir. Bir yandan Karaağalar'a diğer yandan da Valide Taşlığı'na ve Ustalar Dairesi'ne bağlanan bu dar ve uzun avlunun ardından Harem'in kadınların yaşadığı bölümü gelir. Boşalan yemek tepsileri bu taşlıkta bulunan taş platformlara koyulur, daha sonra hizmetçi cariyeler gelip tepsileri toplardı. Bu bölümün planı her bölümün bir avluya baktığı Karaağalar Koğuşu ile aynıdır. Söz konusu avludaki Kadın Efendiler Daireleri'nin, Valide Sultan Dairesi ile birlikte Sultan III. Murad döneminde (1574-1595) yaptırıldığı sanılmaktadır.

Şekil 45: Cariyeler Taşlığı

Fotoğraf: Eyyüp Soner Takıl Arşivi

Taşlığın sağında görülen revaklı alan aslında tek bir cepheyi oluşturmaktadır. İki bölümde incelenen cephenin taşlığa doğru sütunlu bölümü, boşluklu bir sınırlayıcı niteliğindedir. Arkasında yer alan çinili cephe ise bu boşluklu yüzeye fon oluşturmaktadır. Bu uygulama cephenin iki sıra halinde, daha boyutlu algılanmasını sağlamış ve taşlığı sol tarafa doğru genişleterek derinlik kazandırmıştır. Bu cephedeki revaklı bölüm, iki kat yüksekliğinde olup, kemerlerin bitimine kadar çinili yüzeyleri içine almaktadır. Revağın üst örtüsü ikinci katta bulunan mekânların gün ışığından verimli şekilde yararlanabilmesi için yüksek seviyede bitmektedir. Revaklı alan, taşlığın kısa kenarına 1/3 oranında yerleştirilmiştir. Dört katlı yapıların yüksekliğinin yaklaşık 1/2'sini oluşturmaktadır.

Şekil 46: Arabalar/Cariyeler Kapısı

Fotoğraf: Eyyüp Soner Takıl Arşivi

Arabalar Kapısı, Harem’de oturan bütün kadınların araba ile girip çıktıkları kapı olmasından dolayı bu adı almıştır. Bu kapı, üzerindeki 1587 tarihli kitabe belirtildiği gibi, Sultan III. Murad tarafından 1587 yılında Harem Dairesi’ne giriş yeri olarak yaptırılmıştır (E. Başarık, 2013).

Şekil 47: Karaağalar Taşlığı

URL: <https://img.webme.com/pic/o/osmanli-devleti1299/karaagalartasligi.jpg>

Karaağalar Taşlığı'nda Cariyeler Taşlığıyla aynı şekilde aydınlatma, kontrollü şekilde gün ışığıyla sağlanmaktadır. Girişte pencereci küçük bir kubbe ve saçak örtüsüyle taşlığın bir bölümünün üzeri örtülmüştür. Saçak örtüsü Harem Cümle Kapısı'na doğru sol cepheden devam etmektedir. Bu uygulama, revaklı bölüm ile birlikte taşlığın büyük bir kısmını örtmektedir. Fakat kubbe içinde yer alan pencereler ve uzun geniş açıklık, gün ışığından verim sağlanacak şekilde düşünülmüştür. Gün ışığı, taşlığa Cümle Kapısı'ndan, taşlığın giriş kapısına doğru etki etmektedir.

4.2. Harem Dairesi Islak Hacimleri

Topkapı Sarayı Harem Dairesi içinde, kullanıcıların konum ve unvanına göre yer ve biçim olarak farklılık gösteren dokuz adet hamam bulunmaktadır. Harem insanlarına hizmet veren bu yapılar konum olarak kullanıcının kendi mekânına ya da ilişkili olduğu mekânlara yakın bağlantısı sağlanarak oluşturulmuştur. Geleneksel Türk Hamamı özelliklerine sahip olan bu hamamlar, mermer kaplı döşemeleri ve çinilerle bezenmiş duvarlarıyla sağlık koşullarına uygun ve kullanıcının özelliklerine göre tasarlanmıştır. Ferah ve rasyonel şekilde düzenlenmiş hamamların soyunma, ılıkılık ve sıcaklık yerleri, çinilerle kaplı iken sonradan dökülen çinilerin yerine, duvarların mermerle kaplandığı ve sıvandığı anlaşılmaktadır. Harem Dairesi içerisinde farklı niteliklere sahip olan hamamlardan; Harem'de en yetkili kişi olan Valide Sultan ve

padişahın kullanımına sunulmuş Valide Sultan ve Hünkâr Hamamları, mekânların iç mimari özellikleri göz önünde bulundurularak incelenecektir. Valide Sultan Odası'ndan Valide Taşlığı'na geçen koridor üzerinde solda giriş kapısı bulunan Valide Sultan Hamamı, Hamam yolu üzerinde sağda ilk mekândır. Koridor üzerinde sağda bir pencere ile soğukluk yeri görülebilmektedir. Bu hamamda loğusa, kırk, kına, gelin hamamı gibi özel adetlerin gerçekleştirildiği bilinmektedir (Uncuoğlu, M.A.) Hünkâr Hamamı ile ilişkili olan bu hamamın giriş kapısı 1.22m genişliğinde ve 1.84m yüksekliğindedir. Hamamın ilk mekânı olan soğukluk ya da soyunmalık bölümü; giriş cephesi 3.21m, sağ cephesi 3.22m, karşı cephesi 3.17m ve sol cephesi 3.19m olmak üzere yaklaşık 10.30m²'lik bir alana sahiptir. Mekânın yüksekliği döşemesi ile birlikte 4.65m'dir (E. Başarık, 2013).

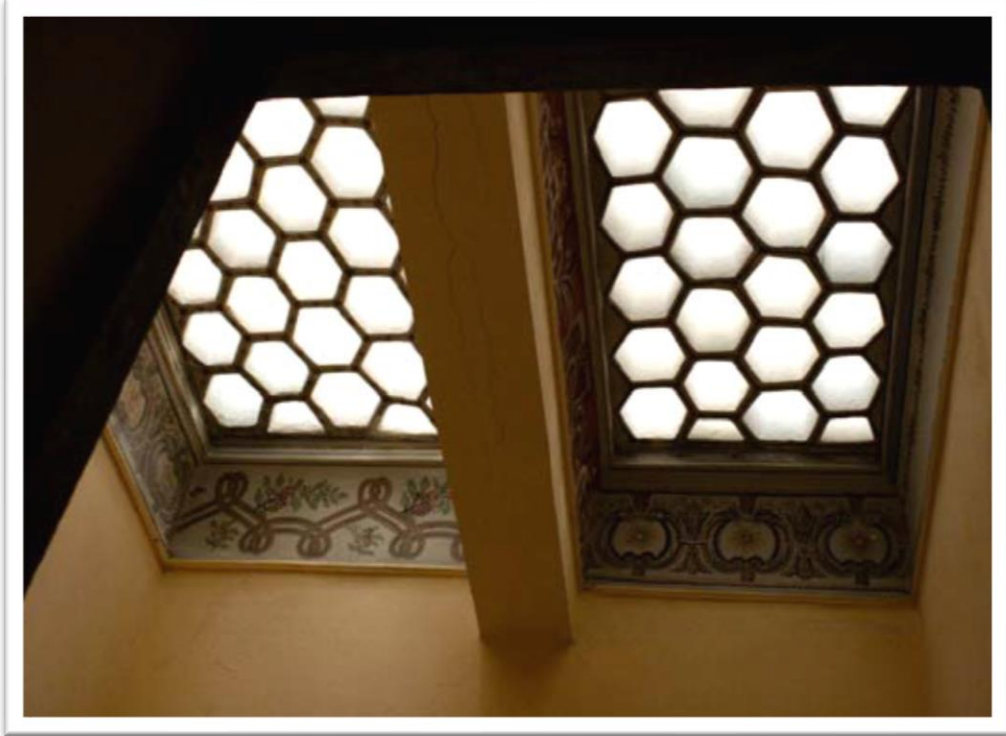
Şekil 48: Valide Sultan Hamamı, Sıcaklık Bölümü

Kaynak: Emel Başarık Arşivi

Şekil 48: Valide Sultan Hamamı, Sıcaklık Bölümü

Kaynak: Emel Başarık Arşivi

Şekil 49: Valide Sultan Hamamı, Tavan Görünümü

Kaynak: Emel Başarık Arşivi

Şekil 50: Valide Sultan Hamamı, Ilıklık Bölümü

Kaynak: Emel Başarık Arşivi

4.3. Harem Dairesi İç Mekanları

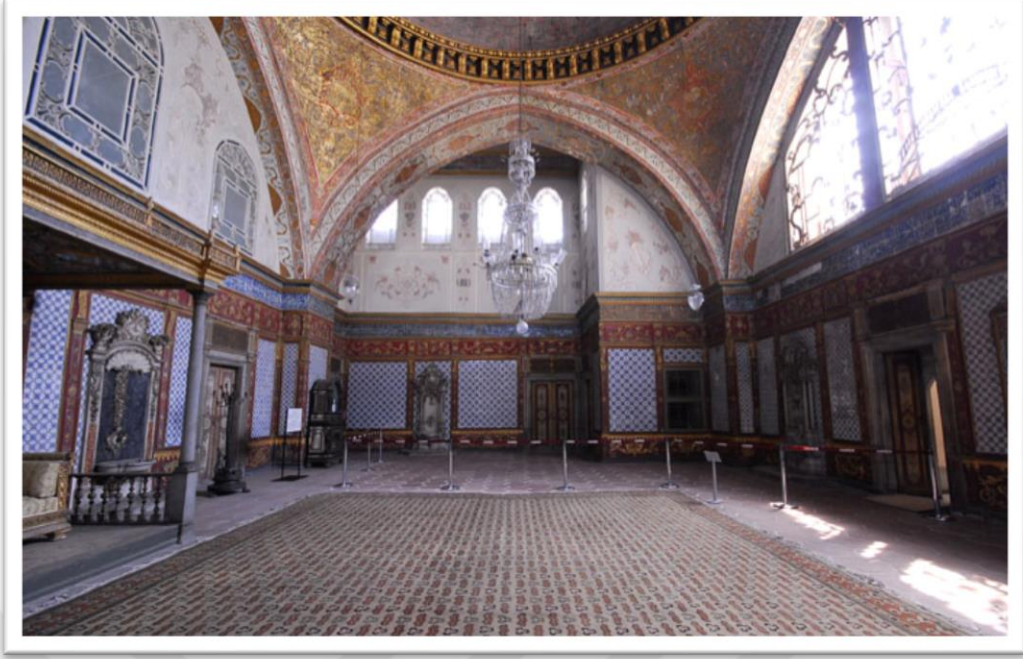
Haremin yapısı bir piramit şeklindedir. Her tabakanın kendine özgü nitelikleri vardır. Bir üst tabakaya geçme eğitime, kişisel özelliklere ve ortama bağlıdır. Valide Sultan; Padişahın annesi. Haremi yönetir. Padişah öldüğü zaman o da dışlanırdı. Haseki Sultan; Oğul annesi, tek oğlu padişahlığa gelemeyen ya da ölürse o da dışlanırdı. Haseki Kadın; Kız annesi, Padişahın karısı olan dört hanım gözde.

Şekil 51: Ocak Ve Pencereler

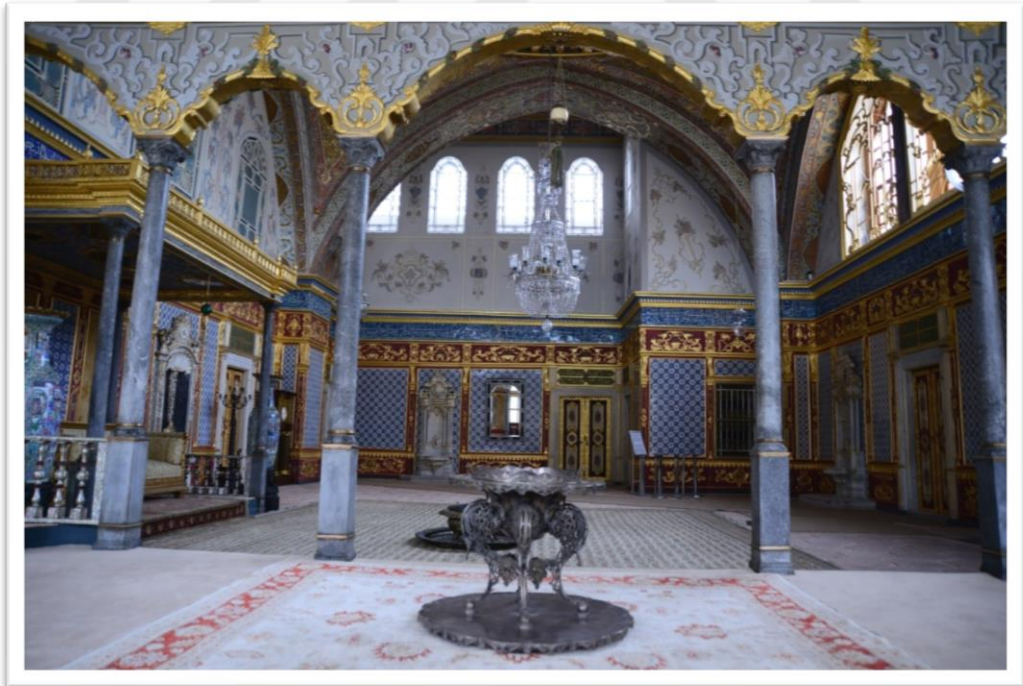
URL: : <https://img.webme.com/pic/o/osmanli-devleti1299/karaagalartasligi.jpg>

Padişah öldüğünde yeniden evlenebilirdi. Özgürlük İkbâl ya da has oda (şanslı kız; padişah gözdesi) çocuk doğduğunda kadın oluyordu. Gözde ya da gedikli Harem okulunun ayrıcalıklı mezunları Cariye; Eğitimine yeni başlayanlara, sanat eğitimi verilir; şarkı söyleme dans etme gibi. Ayrıca Türkçe, Farsça ve din dersleri alırlardı. Çok az bir bölümü mezun olabiliyordu geri kalanlar subaylarla evlenirdi. Haremağaları ve kadın hizmetkarlar: Müslümanların köle edilmesi yasak olduğundan hepsi yabancıydı. (Goodwin 1997:109).

Şekil 52: Hünkar Sofası

URL: http://www.mustafacambaz.com/data/media/601/hnkar_sofas_harim_3_copy.jpg

Şekil 53: Hünkar Sofası

Fotoğraf: Eyyüp Soner Takıl Arşivi

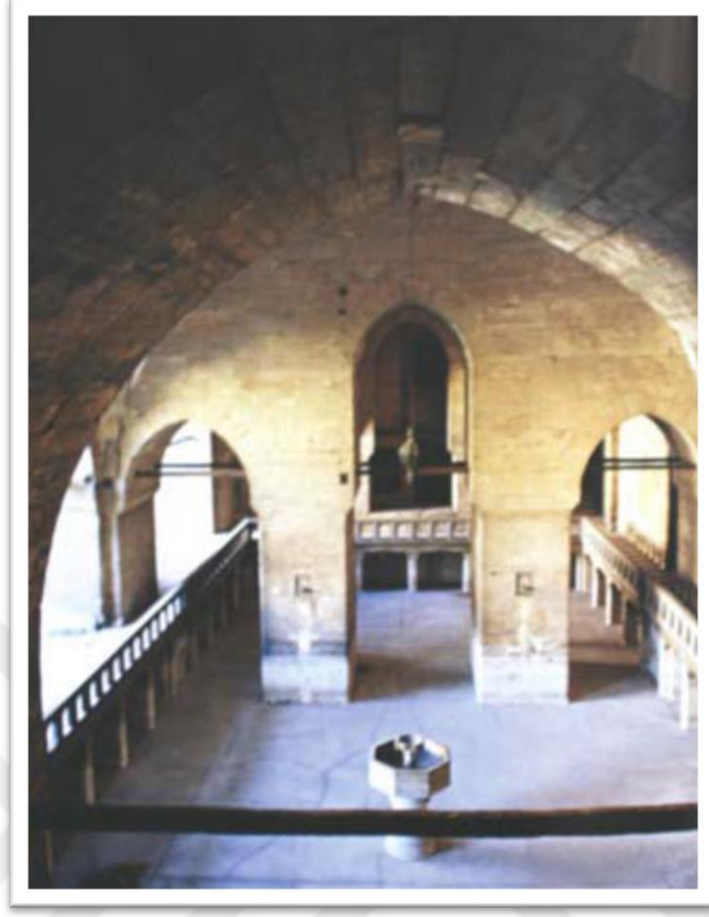
4.4. Havuz ve Bahçeler

Şekil 54: Büyük Havuzun Cariyeler Havuzu ile birleştiği cephe

Fotoğraf: Eyyüp Soner Takıl Arşivi

Üzerinden belli bir zaman geçtikten sonra geriye dönüp bakıldığında, geçmişte yapılmış uygulamaların göze daha farklı görüldüğü, dolayısıyla farklı yorumlandığı gözlemlenmektedir. Bu farklılık, aslında mekâna hangi gözle bakıldığı ile ilgilidir. Geçmişin değerlendirmesini yapmak, bir bakıma insanın ileride yapacaklarına ışık tutmaktadır. İç mekân tasarımında etkili olmuş dönemlerde yapılan örneklerin, nasıl şekillendiğini ve günümüze nasıl ulaştığını incelemek ve sonuçlarını değerlendirmek mekân tasarımı gelişimini takip etmek açısından iyi bir yöntem oluşturmaktadır.

Şekil 55: Büyük Havuzun Cariyeler Havuzu ile birleştiği cephe

[URL:https://i2.wp.com/nomadicniko.com/wpcontent/uploads/2016/09/dsc_3554.jpg?resize=452%2C306&ssl=1](https://i2.wp.com/nomadicniko.com/wpcontent/uploads/2016/09/dsc_3554.jpg?resize=452%2C306&ssl=1)

Mekâna farklı bir açıdan bakabilme yetisi, gelişmekte olan teknolojiye, yönetimle değişen yaşam biçimine adapte olmanın getirdiği bir sonuçtur. Zamanla değişen yaşam biçimi, konut mekânlarında kullanılan yapı ve donatı elemanlarını, günlük yaşamda kullanılan araç gereçleri ve daha birçok tasarım ürününü farklılaştırmıştır. İlerleyen zamanda bu gelişimi takip etmek, geçmiş örneklerden yararlanılarak mümkün olacaktır.

İç mekân tasarımı konusunda yapılacak olan incelemede, tarihi önemi ve özgün mimarisi düşünülerek Topkapı Sarayı tercih edilmiştir. Sahip olduğu değerler bakımından tercih sebebi olan Saray'ın yaşama mekânları düşünülerek, kişilere özel tasarımları barındırması bakımından Harem Dairesi Bölümü, araştırma konusu olmuştur.

Konut tasarımı konusunda ihtiyaçlara göre belirlenen fonksiyonlar için bugüne kadar yapılan çözümler, dönemlerin getirdiği bazı gelenek ve alışkanlıkların izinde, birbirini takip eden biçimler üretilerek yapılmıştır. Genelde önce malzemesi düşünülerek oluşturulan mekânlarda kompozisyon bakımından elde edilen sonuç, bazen tesadüfî, bazen ise sonradan kontrol altına alınarak ortaya çıkmıştır.

SONUÇ

Mekânlarda sembolik bir anlatımı da olan biçimlerin bir araya gelmesiyle oluşan doku, üzerine uygulandığı malzeme ve elde edilen renkle bir kompozisyon ortaya çıkarır. Sultanın ve önde gelen kimselerin beğenileri doğrultusunda ya da kullanıcının statüsü düşünülerek şekillenen Harem mekânlarında, kullanılacak olan malzeme bellidir. Farklı zamanlarda yapılan dairelerin birbiriyle ilişkisi sağlandığında, önceden düşünülmeyen tasarım sorunları ortaya çıkmıştır. Mekân kompozisyonunu etkileyen bu duruma karşılık, devamlılığı ve bütünlüğünü sağladığı düşünülen bazı uygulamalar ve düzenlemeler yapılmıştır. Açıklıklar, işlevi olmayan nişler ve temin edilemeyen malzemelerin yerine yapılan kalem işleri gibi uygulamalar bunlardan bazılarıdır. Yapılan incelemelere göre Sarayın merak edilen en gizem dolu yeri olan Harem mekânları, Saray'ın ferah yerleşiminin diğer bölümlerine oranla; daha dar, sıkışık, karmaşık bir düzene sahip olduğunu görürüz.

Aydınlık mekânların yanında zindanı da andıran, kapalı, karanlık mekânları da bulunmaktadır. Necdet Sakaoglu'nun Harem'in mimarisi üzerine yorumuna göre; Topkapı Sarayı Harem Dairesi, girintili çıkıntılı, katmanlı mekânların yan yana, iç içe ve üst üste gönyesiz inşasından oluşmuştur. Zemin kotları farklı sofalar ve taşlıklar; bölünmüş hamamlar, sonradan örülmüş ocaklar; pencere iken kapıya dönüştürülmüş açıklıklar, labirentten farksız dehlizler, ışık almayan holler, zindanı andıran koğuşlar; estetik uyumdan yoksun kubbe ve tavanlar, kabaca döşenmiş kaldırımlar, büyüklü küçüklü kapılar, farklı zamanların birbiriyle çelişen üslupları ve tüm bunların dünyanın en değerli çinileriyle örtülmeye çalışıldığı bir zevk anlayışı olarak yorumlayabiliriz.

Harem Dairesi'nde, bu anlatımı destekler mekânlar olduğu gibi, aksi fikrin ortaya koyulabileceği düzenlemeler de görülmektedir. Mekânların her birinin kullanıcı statüsüne göre şekillenmesi bazı uygulamaların konfor şartlarına uygun olmaması durumunu ortaya çıkarmıştır. Aynı şekilde bazı mekânlarda, kullanıcının önemini vurgulamak adına, görsel olarak karmaşıklığa sebep olan ölçsüz süsleme uygulamalarına rastlanmaktadır. Fakat Harem'in birçok mekânı genel olarak, özellikle yapı elemanları ve süsleme uygulamaları bakımından verilebilecek en güzel örnekleri barındırır niteliktedir. Harem mekânlarında genelde tüm cephelerde görülen çiniler, geometrik ve bitki formlarından yola çıkılarak oluşturulmuştur.

Mekânların cephelerini bölümlere ayıran, ya da vurgulanması gereken yerlerde yoğun ve renkli olarak kullanılan çiniler, mekânın bütününe renk, doku ya da biçim olarak katkı sağlamaktadır. Çinilerde genelde lacivert ve beyaz renklerin dengeli dağılımı söz konusudur. Her biri yaklaşık 144 cm²'lik bir alana sahip çinilerin yan yana getirilmiş haliyle desenleri ve renkleri teker teker algılanamamaktadır. Bu durumda çinilerde lacivert ve beyazın bir arada kullanımını cephelere açık mavi olarak yansımıştır. Mekânı oluşturan yüzeyler, yerden tavana kadar, en ufak boş bir alan bırakılmamacasına, çinilerin yanında ahşap ve kalem işleriyle de bezenmiş durumdadır. Mekân yüzeylerinde kullanılan malzemelerin dokusu, üzerine uygulanan desenler ve renklerle ortaya çıkan lekeler, bir bütün olarak bakıldığında orta tonludur.

Form, desen ve rengin kullanıldığı yüzeylerde, kalabalık görünümü ile kendi başlarına ayrı ayrı kompozisyon alanları oluşturmaktadır. Pencere açıklıkları ve duvarlarda görülen nişler, yüzeylere hareketlilik kazandırmaktadır. Mekânların dikey bölücülere; genelde yatay ve dikey olarak bölümlere ayrılmış durumdadırlar. Renk farkı oluşturularak ya da bir çerçeve içine alınarak, belirlenen bu bölümler, pencere açıklıkları, dolaplar ya da nişlerle değerlendirilmiştir. Mekânların dikey bölücülerinin, bölümlere ayrılmış olduğundan söz edilmiştir.

Cephelerde olduğu gibi mekânın plan düzeninde ve yerleşiminde de görülmektedir. Yatayda ve dikeyde genelde bir kuşak halinde belirlenen sınırlar, bazen çinilerin renk değişimi ya da devamlılığın, farklı bir elemanla sona erdirilmesi şeklinde de gösterilebilmektedir.

Harem mekânlarında uygulanan tezyini işler farklı malzemeler üzerine yapılmış olup farklı etkiler vermektedir. Ahşap kaplamalı yüzeylerde koyu yeşil ya da bordo fon üzerine altın varakla yazılmış hat işleri ve süslemeler görülmektedir. Kapıların üstündeki kitabelerde görülen hat işleri, genellikle açık renkli mermer üzerine altın varak kullanılarak yapılmıştır. Varak işi aynı zamanda vurgulanması gereken önemli alanlarda örneğin çerçeve ve bitki motifleri üzerinde göze çarpmaktadır.

Kapı, pencere ve dolaplar, ahşap işçiliği ile yapılmış olup dolap kapaklarında sedef kakma, kapı kanatlarında ise edirnekari ya da künde-kari teknikleri uygulanmıştır. Mekanların, tavan kaplamalarında genellikle alçı işçiliği uygulamaların rastlanmaktadır. Alçı işçiliğinde bazı mekânlarda malakari işleri görülmektedir.

Malakari işi, tavan kaplamalarında görülen desenlerin, kalınlık verilerek daha belirgin hale gelmesini sağlamıştır.

Tavan çözümlerinde kubbeler, bağdadi çıta üstü alçı ya da bez ile kaplı olup üzeri kalem işi uygulamalarıyla bezenmiştir. Mekânların yer döşemesinde genellikle altıgen formlu tuğla taşlar ve ahşap parke döşeme görülmektedir. Islak hacimlerin yer döşemelerinde; mermer, avlu ve taşlık gibi dış mekânlarda ise; büyük paket taşlar ve yürüme yollarında oval formlu gri küçük taşlar kullanılmıştır.

Taşlık ve hamam gibi ıslak hacimlerde ve bazı taşlıklarda suyolları yapılarak, suyun dolaşımı ve boşaltımı sağlanmıştır. Haremin bazı odalarının ahşap döşemeleri üzerine hasır serilmiştir. Çoğu mekânda özellikle yükseltilmiş sofa bölümünde hasırların üzerine değerli halılar ve kilimler serilmiştir. Harem mekânları gündüzleri, tepe pencereleri ve duvar pencereleri ile aydınlanmaktadır. Geceleri ise, mum, kandil ve fener gibi aydınlatma elemanları kullanılarak aydınlatılmıştır. Pencereler genellikle, ahşap doğramalı olup, pirinç şebekeli ya da ahşap panjurlu olarak görülmektedir. Aydınlığı büyük oranda mekânın merkezine veren tepe pencereleri ise, farklı biçimlerin bir araya getirilmesiyle oluşturulmuştur. Bu elemanlarda uygulanmış biçimler genellikle mekânda kullanılan diğer biçimlere benzer şekilde yapılmıştır. Alçının bağlayıcı olarak kullanıldığı revzen pencereler, üfleme yöntemiyle oluşturulmuş renkli camlardan yapılmıştır.

Revzen pencere ve tepe pencereleri, ancak küçük parçalar halinde üretilebilen camın getirdiği tasarımlardandır. Aydınlatmanın verimli şekilde sağlanabilmesi ve mekânın anıtsallığının vurgulanması için, pencereler; geniş ve yüksek açıklıklar halinde görülmektedir. Genellikle yüksek tavanlı olan Harem mekânlarında gün ışığından daha fazla yararlanmak için pencereler iki sıra halinde düşünülmüştür. Alt pencereler 50~ 60cm gibi alçak bir seviyeden başlayarak yaklaşık 2.40m gibi bir seviyede bitmiştir. Üst pencereler ise alt pencerelerle kubbe arasında mekân yüksekliğinin 1/3'lik bir dilimine yerleştirilmiştir. Genellikle vitray uygulaması yapılmış olan üst pencerelerin mekâna renkli ışıklar yansıttığı ve bu sayede mekânın özel bir nitelik kazandığı görülmektedir. Üst pencerelerde genellikle, iç ve dış pencere olmak üzere çift pencere uygulaması yapılmıştır. Dış etkenlere karşı koruma amaçlı yapılan dış pencereler, yuvarlak camların alçı yardımıyla bir araya getirilmesiyle, yani revzen tekniği ile oluşturulmuştur. İç pencereler dış pencerelere göre daha süslü ve genelde vitraylı olarak yapılmıştır. Mekânın geceleri aydınlatılmasını sağlayan aydınlatma

elemanları, genelde dikey bölücülerin belli bir seviyesine görülen metal kancalara asılı olarak ya da nişler içerisine yerleştirilerek kullanılmıştır.

Günün belli saatlerinde gün ışığından yararlanılabilen Harem mekânlarında, aydınlatma yetersizliğinden dolayı genelde bir loşluk hâkimdir. Bu loşluğa sebep olan bir diğer unsur, mekânların mahremiyet ilkesi düşünülerek yapılmış olan yüksek duvarlarıdır. Harem mekânlarında, açıldığı mekâna göre tezyin edilen kapıların kanatları genellikle künde kari ahşap işçiliği ile yapılmış olup üzeri kemerli ve kitabelidir.

Mekânın yapıldığı tarih ve dönemin padişahının adı yazılı olması gerekmektedir. Bazen mekân kullanıcılarına yönelik bilgilerin yer aldığı kitabeler, bu bakımdan mekânın künyesi gibidir. Mekânlara açılan kapılar, yükseklikleri bakımından genellikle alt pencerelerle bir tutulmuştur. Mekânlarda, konfor anlayışı fonksiyon ihtiyaçlarına getirilen çözümlere bağlı olarak değerlendirilebilmektedir. Mekânların kullanım amacına göre belirlenen yüzeyleri, donatı elemanları dönemin teknolojisi ve estetik anlayışına göre şekillendiği gibi farklı konfor düzeyleri oluşturmaktadır. Buna göre fonksiyon, estetik, konfor ve teknoloji kriterleri; yüzeyler ve mekân elemanları üzerinden yapılan değerlendirmelerde birbiriyle ilişkilendirilmiştir. Harem mekânlarında fiziki şartlar, ısıtma ve aydınlatma bakımından yetersizdir.

Isıtma sistemi için, havayı çeken ocakların yanında, mangalların da kullanıldığı bilinmektedir. Genellikle tek bir ocak ve bazen mangallarla ısıtmaya çalışılan mekânlar, çok büyük ve az ışıklı olduğu için ısıdan verim sağlanamamaktadır. Harem mekânlarında aydınlatma elemanları kandil, fener gibi ancak bölgesel aydınlık verebilen elemanlar olduğu için çok verimli değildir. Bu çözümler mekânın konfor şartlarını belirleyen başlıca gereksinimlerdir.

Önemli şahıslar için düşünülmüş harem mekânlarının görülür cephelerine, oturma ve yatma fonksiyonları için genellikle aynı alanda düşünülmüş baldaken tarzında yapılmış geniş alanlar ve yükseltilmiş ahşap döşeme üzerinde sedirler bulunmaktadır. Sedirler genellikle bağdaş kurularak oturma alışkanlığına göre düzenlendiği için günümüz oturma elemanlarından alçaktır. Oturma biçimleri düşünüldüğünde konfor şartlarının farklı bir anlayışta oluşturulmuş olduğu görülmektedir.

Mekânların en önemli örtü elemanlarından olan kubbeler, genellikle mekânın ana bölümüne hâkim bir bölümde, bölücülere teğet konumda oturtulmuştur. Bol tezyinli

yapılan kubbeler, genelde koyu fon üzerine bitki motifleri ve bazen değerli taşlar kullanılarak bezenmiştir. Bazı kubbelerde, biçimlerin dikkat çekmesi ve daha belirgin görünebilmesi için altın yıldız kullanılmıştır. Harem mekânlarının oluşturulması aşamasında belli bir estetik anlayışta yoğun biçimde tezyini uygulamalar ve düzenlemeler yapılmıştır.

Yapı elemanları, yine bu anlayışta farklı biçimler ve oranlar kullanılarak oluşturulmuştur. Genelde dikdörtgen ve kare planlı mekânlarda yüzeyler, simetrik bir düzen içinde bölümlere ayrılmış durumdadır. Fakat bu simetri, genellikle ortada farklı bir elemanın kullanımı ya da tekrar eden elemanın farklı boyutta uygulanmasıyla sağlanmıştır. Cephelerde, ortada bir ocak ve yanlarında ikişer niş bulundurulması ya da ortadaki daha büyük olmak üzere yapılan üç pencere uygulamaları, bu düzenlemelere örnek gösterilebilmektedir. Karşılıklı cepheler, simetrik düzende oluşturulan mekânlarda genelde aynı açıklıklara sahiptir. Bu konudaki hassasiyet, bazen aydınlık sağlanamayacak cephelerde pencere görünümü kalem işlerinin yapılmasına sebep olmuştur. Estetik açıdan cepheleri istenilen görünüme kavuşturan bu uygulamalar, aldatıcı olduğu düşüncesiyle günümüzde eleştirilebilmektedir.

Bu bezeme malzemesi yapılan uygulamalara, dolayısıyla mekâna değer katmıştır. Genel olarak Harem mekânlarında, mekânı oluşturan yüzeyler, yapı ve donatı elemanları; kullanılan malzeme ve tekniklerine, renk ve biçimlerine göre incelenmiş, verdiği görsel etkiye bağlı olarak estetik açıdan, kullanımı ve uygulanışı bakımından ise; fonksiyon, konfor ve teknoloji açısından değerlendirilmiştir.

Bu çalışmada; Topkapı Sarayı Harem Dairesi mekânları incelenmiş ve Harem Dairesinde ki yapıların mekân organizasyonlarında, Osmanlı Devleti'nin yönetim anlayışının egemen olduğu görülmüştür. Harem'in yaşam alanı olarak Padişah ve ailesine ait olması, Hünkâr ve Sultan'ın zevk ve isteklerine göre şekillenmesine sebep vermiştir. Harem Dairesi gerek hizmet birimleri gerek yaya alanları olarak, Osmanlı Devleti mimarisinin mekâna yansıtıldığı ender yapıların başında gelmektedir.

KAYNAKÇA

Ali Rıza Balaman, Türkiye’de Geleneksel Yaşamda Kadının Toplumsal Yeri

Akın 1990, Yüksek Lisans Tezi

Altındağ Ülkü, "Topkapı Sarayı, Birinci Avlu. ikinci Avlu, Üçüncü Avlu (Enderun)"
Sanat, İKültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları sayı 7, Nisan 1982. s,12 2.

Anhegger Eyüboğlu, M., 1986 Topkapı Sarayı’nda Padişah Evi s.44

Aslanapa, Oktay, Edirne’de Osmanlı Devri Abideleri

Atasoy, N., Nurhan Atasoy Kitapları ve Makaleleri

Avcıoğlu, D., Türklerin Tarihi Cilt 1, s.88

Aytaç, Ç., El dokumacılığı THK Ankara 1989s.126

Barnard, M., Sanat Terimleri ve Görsel Kültür s.19

Başarık, E., Yüksek Lisans Tezi

Charles Moore ve Robert Yudell, Body, Memory and Architecture

Ching, F.D.K., Mimarlık, Biçim, Mekân ve Düzen s.184

Croutier, A.L., Harem Peçeli Dünya, 1990, s.8

Danışman, Zuhuri İyayi Evliya Celebi Seyahatnamesi, Cilt 1, İstanbul, 1971,
s.117 3.

Ekrem Hakkı Ayverdi, Bir Mimarın Portresi

Eldem, Sedat, H. Akozan, Feridun Topkapı Sarayı: Bir Mimari Araştırma, Kültür
ve Turizm Bakanlığı, İstanbul, 1982, s.93

Eldem, S.H., Akozan, F., Topkapı Sarayı, s.69

Ergüven, H., 2003, Konut İç Mekânında Kullanılan Malzemelerin Yüzey Dokuları
Ve Görsel Etkisi s.1

Erkmen, S., Yüksek Lisans Tezi 2009

Eyice 1988, Bizans İmparatorluk Sarayı Büyük Saray’dan Günümüze Kalanlar

Goodwing, 1998, Osmanlı Kadınının Özel Dünyası, İstanbul, Sabah Kitapları

- Hasol, D.**, 2008 Ansiklopedik Mimari Sözlüğü s.390
- Hesselgren S.**, The Language of Architecture s.115
- Itten, J.**, Design and Form s.35
- Kagan, M.**, 1993 Estetik ve Sanat Dersleri s.13
- Keser, N.**, Sanat Sözlüğü s.276
- Kepes, G.**, Language of Vision s. 150
- Kılıç, L.** Görüntü Estetiği s.26
- Koçu, R.E.**, 2004, Topkapı Sarayı, s.234
- Kocaarslan, M.**, Yüksek Lisans Tezi 2010
- Kuban, D.**, 1997, 100 Soruda Türkiye Sanatı Tarihi, s.10
- Küçükerman, Ö.**, 2007, Bir İmparatorluk İki Saray, s.168
- Mantran, R.**, Osmanlı İmparatorluğu Tarihi I, s.102
- Necipoğlu, 2007**, Sinan Çağı Osmanlı İmparatorluğu'nda Mimari Kültür
- Ortaylı, İ.**, Mekân ve Olaylarıyla Topkapı Sarayı, s.244
- Özcan Demir, N;** Osmanlı Devleti'nde Harem Kurumu
(*DergiparkNhttp://dergipark.gov.tr/download/article-file/101029)
- Pamuk Orhan, 1998**, Benim Adım Kırmızı
- Peker, 1993**, Yüksek Lisans Tezi
- Sakaoğlu, N.**, Yılı, Tarihi, Mekânları, Kitabeleri ve Anıları ile Saray-ı Hümayun
Topkapı Sarayı s.394
- Saz, L.**, 1974, düzenleyen: **Borak B.**, Harem'in İçyüzü s.41
- Seçkin, N.**, Topkapı Sarayının Biçimlenmesine Egemen Olan Tasarım Gelenekleri
Üzerine Araştırma, s. 28
- Seçkin, N.**, Topkapı Sarayının Biçimlenmesine Egemen Olan Tasarım Gelenekleri
Üzerine Araştırma, s. 112
- Sözen, M.**, İstanbul 1987, The Evolution Of Turkish Art And Architecture /Giriş
- Sözen M.- Tanyeli, U.**, Sanat Kavramları Ve Terimleri Sözlüğü s.41

Sözen M.- Tanyeli, U., Sanat Kavramları Ve Terimleri Sözlüğü s.104

Sözen M.- Tanyeli, U., Sanat Kavramları Ve Terimleri Sözlüğü s.157

Sözen M.- Tanyeli, U., Sanat Kavramları Ve Terimleri Sözlüğü s.200

Tezcan, H., Yüksek Lisans Tezi

Timur, T., Osmanlı Toplumsal Düzeni s.112

Türkmen M., İstanbul 1984, İç Mekân Düzenleme Bilim Dalı Konferansları (1876–77) Ders Yılı MSÜ MİM. FAK. MİM. BL 2.b-s.1

Uluengin, F., Uluengin, B., Uluengin, M., Osmanlı Anıt Mimarisinde Klasik Yapı Detayları s.13

Uluçay, 1985, Harem, Ankara, Türk Tarihi Kurumu Basımevi, Cilt 2

Uncuoğlu, M.A., 1992, Topkapı Sarayı Çinileri s.81

Uraz, T., U.,1993 İstanbul, Tasarlama Düşünme, Biçimlendirme s.55

Vaghefi, A., 1994, 16yy Osmanlı Saray Dokumaları Ve Dokumacılık Sanatında Tasarımın Rolü s69

Yantman, N., Türk Kumaşları, 1945 s.26

Zevi, B., Architecture as Space, s.12

URL

Kaynak 1: Sevin Sezen, Topkapı Sarayının Mimarisinde Batılılaşma Süreci, İTÜ, YL

Kaynak 2: Sevin Sezen, Topkapı Sarayının Mimarisinde Batılılaşma Süreci, İTÜ, YL

http://3.bp.blogspot.com/_Co40swnBO9c/TDHH_3QA5wI/AAAAAAAAAJ0/AVdoqSyor3M/s1600/Kanuni+Sultan+S%C3%BCleyman%27%C4%B1n+C%C3%BClus+T%C3%B6reni,+Matrak%C3%A7%C4%B1+Nasuh,+S%C3%BCleymanname.jpg

<https://i.pining.com/originals/5e/07/4a/5e074a735c4bc37abcfe1fe3efc8a7ae.jpg>

URL 5:<http://www.istanbulkesfi.com/wp-content/uploads/2016/04/topkap%C4%B1-saray%C4%B1-a%C4%9Falar-cami.jpg>

URL 6: <http://www.agsmimarlik.com/restorasyonproje/agalarcamii/1b.jpg>

URL 7: <https://i.sozcu.com.tr/wp-content/uploads/2018/02/huseyin-citci-istanbul-topkapi-sarayi-harem-iii-murad-has-odasi.jpg>

URL 8: <http://www.degisti.com/index.php/archives/416>

URL 9: <http://www.degisti.com/index.php/archives/343>

URL 10: <http://www.istanbul.com/tadini-cikar/istanbulda-bir-zumruduanka-ciragan-sarayi.html>

URL 11: <http://www.eskiistanbul.net/3320/yildiz-sarayi-1922>

URL12:http://4.bp.blogspot.com/_HCdqBQg5LE/SbaBf4Ngh3I/AAAAAAAAASA/JWvwbESMh7A/s1600-h/29_200807080344470_DETAILED.jpg

URL13:http://4.bp.blogspot.com/_HCdqBQg5LE/SbaBf4Ngh3I/AAAAAAAAASA/JWvwbESMh7A/s1600-h/29_200807080344470_DETAILED.jpg

URL 14: <https://www.osmaneli.bel.tr/hagios-georgios-kilisesi>

URL:http://4.bp.blogspot.com/_HCdqBQg5LE/SbaBgcGq1nI/AAAAAAAAASQ/IH7LkL5FIGU/s1600-h/29_200807080352050_DETAILED.jpg

URL15:http://4.bp.blogspot.com/_HCdqBQg5LE/SbaBgcGq1nI/AAAAAAAAASQ/IH7LkL5FIGU/s1600-h/29_200807080352050_DETAILED.jpg

Kaynak 16: Sevin Sezen, Topkapı Sarayının Mimarisinde Batılılaşma Süreci, İTÜ, YL

URL 17: (www.commonswikimedia.org).

URL 18: (www.commonswikimedia.org).

URL 19: (www.commonswikimedia.org).

URL 20:(www.yapi.com.tr).

URL 21: <http://www.istanbeautiful.com/images/cinili-kosk.jpg>

URL22:http://www.degisti.com/wpcontent/uploads/2013/01/Sepetciler_Kasri_eski_Istanbul.jpg

URL23:http://www.mustafacambaz.com/data/media/577/adrvanl_sofa_1_copy.jpg

URL24:http://www.topkapisarayi.gov.tr/sites/default/files/styles/slash-blog-post/public/entrance_to_the_harem_11_0.jpg?itok=eWqPKJzY

URL 25:<https://media-cdn.tripadvisor.com/media/photo-s/0d/92/c3/52/harem-dairesi-girisi.jpg>

URL26:<https://i.pining.com/474x/bb/7e/7a/bb7e7ab391e3ec9a89326bc4ccacad7c.jpg>

URL27:<https://www.ancient-origins.net/sites/default/files/field/image/Harem-of-the-Ottoman.jpg>

Kaynak 28: (Emel Başarık Arşivi)

Kaynak 29:(Emel Başarık Arşivi)

URL30:http://www.topkapisarayi.gov.tr/sites/default/files/styles/slash-blog-post/public/cariyeler_koridoru_1_copy.jpg?itok=lbVE1N75

URL31:<http://patikasuites.com/wp-content/uploads/2018/05/Topkapi-Palace.jpg>

URL32:<https://static.panoramio.com/storage.googleapis.com/photos/original/3625012.jpg>

URL33:http://4.bp.blogspot.com/d_FsX_yulSE/TxLjPzE3ymI/AAAAAAAAAAY/Q2bm0nxCU_M/s1600/topkapi_golden_road_harem_exit.jpg

URL34:http://2.bp.blogspot.com/fXrR_uw91cY/Uah9h7Cq9bI/AAAAAAAAACA/wfzUG26pxvyg/s1600/Huseyin+Citci+Istanbul+Topkapi+Sarayi+Harem+Altin+Yol.jpg

URL35:https://i2.wp.com/nomadicniko.com/wpcontent/uploads/2016/09/dsc_3554.jpg?resize=452%2C306&ssl=1

URL36:http://www.mustafacambaz.com/data/media/600/hamam_yolu_16_copy.jpg

URL37:<https://media-cdn.tripadvisor.com/media/photo-s/0d/58/eb/3a/hamam.jpg>

URL38:<http://www.topkapisarayi.gov.tr/sites/default/files/styles/slash-blogpost/public/hvsh.png?itok=AVkeIfE->

URL39:http://www.topkapisarayi.gov.tr/sites/default/files/styles/slash-blogpost/public/vsd.png?itok=b_1zoxpQ

Kaynak 40: Eyyüp Soner Takıl

URL41:https://www.360tr.com/uploads/pano_thumbs/19fa6a4cc.jpg

URL42:<http://v3.arkitera.com/UserFiles/Image/news/2011/02/14/yemis.jpg>

Kaynak 43: Eyyüp Soner Takıl Arşivi

Kaynak 44: Eyyüp Soner Takıl Arşivi

URL 45:<https://img.webme.com/pic/o/osmanli-devleti1299/karaagalartasligi.jpg>

Kaynak 46: Emel Başarık Arşivi

Kaynak 47: Emel Başarık Arşivi

Kaynak 48: Emel Başarık Arşivi

Kaynak 49: Emel Başarık Arşivi

URL 50:<https://img.webme.com/pic/o/osmanli-devleti1299/karaagalartasligi.jpg>

URL51:http://www.mustafacambaz.com/data/media/601/hnkar_sofas_harim_3_copy.jpg

Kaynak 52: Eyyüp Soner Takıl Arşivi

Kaynak 53: Eyyüp Soner Takıl Arşivi

URL54:https://i2.wp.com/nomadicniko.com/wpcontent/uploads/2016/09/dsc_3554.jpg?resize=452%2C306&ssl=1

ÖZGEÇMİŞ

Eyyüp Soner Takıl 1993 yılında Ankara, Yenimahalle’de doğdu. İlk ve ortaokulu, Gökçe Karataş İlkokulu’nda tamamladıktan sonra, Ayrancı Aysel Yüçetürk Anadolu Lisesi’nde lise eğitimini aldı. 2012 yılında İstanbul Haliç Üniversitesi İç Mimarlık Bölümü’ne girdi. 2016 yılında aynı bölümden mezun oldu. Mezun olduktan sonra İstanbul Haliç Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü’ne bağlı İç Mimarlık Ana Bilim Dalı Yüksek Lisans Programına kabul edildi.

